

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

İNSAN-DİL-TEKNOLOJİ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA
TEKNOLOJİNİN DÜŞÜNCEYE ETKİLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Beyza ATALAR

Danışman:
Prof. Dr. Emre ŞAN

İSTANBUL
2024

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

İNSAN-DİL-TEKNOLOJİ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA
TEKNOLOJİNİN DÜŞÜNCEYE ETKİLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Beyza ATALAR

Danışman:
Prof. Dr. Emre ŞAN

İSTANBUL

2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim Dalı'nda 200221YL02 numaralı Beyza ATALAR'ın hazırladığı "*İnsan-Dil-Teknoloji İlişkisi Bağlamında Teknolojinin Düşünceye Etkileri*" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 12/09/2024 günü 14: 00 – 16: 00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Emre ŞAN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Selami VARLIK
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Aziz Fevzi ZAMBAK
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Beyza ATALAR

12.09.2024

ÖZ

Teknoloji, insan düşüncesinin kurulumunda yalnızca bir araç olarak yer almaz; bu kurulumla doğrudan katılır. Bu çalışma, özne-nesne ayrımını insan, dil ve teknoloji bağlamında ele alarak teknolojinin insan düşüncesi üzerindeki etkileri üzerine bütüncül bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken tezin bağlamı için uygun olan hattın referansları, Mark Coeckelbergh'in insan-dil-teknoloji ilişkisi üzerinden kurduğu korelasyon temel alınarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda öncelikle teknolojinin insan düşüncesi ile ilişkisi dil bağlamında incelenmiştir. Teknolojinin yaşam dünyasının kurulumuna nasıl ortak olduğu ve aynı zamanda insanın bilgi ve düşüncesini dil dolayısıyla nasıl dönüştürdüğü sorularının cevabı aranmıştır. Bu varsayım ile birlikte Heidegger'de tekniğin özünün barındırdığı tehlikeler, onun dil anlayışı üzerinden ele alınmıştır. Sonrasında dil-teknoloji arasındaki ilişki, Mark Coeckelbergh tarafından Wittgenstein'in *dil oyunları* kuramı yoluyla kurulan *teknoloji oyunları* temelinde incelenmiştir. Bu ilişkinin hermeneutik boyutlarını ele almak için ise Ricoeur'ün *anlatı* kuramı üzerinden teknolojinin ve dilin insan ve toplum oluşumuna etkileri ele alınmıştır. Tezimizin nihai amacı, dil ve teknolojinin insan düşüncesinin kurulumunda etkisinin dolaylı olmadığını, aksine bu kurulumla doğrudan katkıda bulunduğunu göstermektir.

Anahtar Kelimeler:

Gestell, Dil Oyunları, Teknoloji Oyunları, Anlatı Teknolojileri, Dil-Teknoloji İlişkisi, Dil-Düşünce İlişkisi.

ABSTRACT

THE EFFECTS OF TECHNOLOGY ON THOUGHT IN THE CONTEXT OF HUMAN-LANGUAGE-TECHNOLOGY RELATIONSHIP

Technology does not remain only as a means to an end in the construction of human thought, but directly participates. This study aims to offer a holistic perspective on the effects of technology on human thought by considering the subject-object distinction in the context of human, language and technology. In doing so, the references of the line appropriate for the context of the thesis is on Mark Coeckelbergh's correlation of human-language-technology. In this context, firstly, the relationship between technology and human thought is analyzed in terms of language. The answer to the questions of how technology plays a role as a medium in the construction of the life world and at the same time how it transforms human knowledge and thought through language is sought. With this assumption, the dangers of the essence of *technik* in Heidegger is analyzed through his philosophy of language. Afterwards, the relationship between language and technology is analyzed in terms of *technology games* established by Mark Coeckelbergh through Wittgenstein's theory of *language games*. To address the hermeneutic dimensions of this relationship, the effects of technology and language on human and social formation is discussed through Ricoeur's narrative theory. The ultimate aim of the thesis is to show that language and technology indisputably effect the construction of human thought.

Key Words:

Gestell, Language Games, Technology Games, Narrative Technologies, Language-Technology Relationship, Language-Thought Relationship.

ÖNSÖZ

Bu tezin her aşamasında desteklerini esirgemeyen ve yapıcı eleştirilerle son halini almasında katkıları çok değerli olan danışmanım Prof. Dr. Emre Şan'a teşekkür ederim. Çalışan bir öğrenci olarak tez yazma sürecinde yaşadığım tüm zorluklara, uzun aralara rağmen benimle çalışmayı kabul ettiği ve beni her zaman desteklediği için kendisine minnettarım. Tez jürimde yer alan lisans dönemi danışmanım Doç. Dr. Aziz Fevzi Zambak'a uzun yıllardır beni her anlamda desteklediği, bana güvendiği ve ihtiyacım olan her anda beni sabırla dinlediği için teşekkür ederim. Akademik çalışmalarını sürdürebilmenin ilgi ve azimle mümkün olduğunu bana her zaman hatırlattığı ve bu alanda devam etmemi mümkün kılan desteklerinden dolayı kendisinin hakkını ödeyemem. Yine yoğun programı içerisinde bana zaman ayıran, çalışmalarını ile bana her zaman ilham kaynağı olan Dr. Öğr. Üyesi Selami Varlık'a teşekkürlerimi sunarım.

Yazım sürecinde tezimi okuyup değerlendiren Dr. Tuba Nur Umut'a beni sabırla dinlediği için teşekkür ederim. Prof. Dr. Ahmet Ayhan Çitil'e de her konuda benden desteğini esirgemediği, bilgi ve birikimlerini tereddütsüz paylaşarak benim için örnek bir eğitimci olduğundan ötürü teşekkür borçluyum.

Yüksek lisans eğitimine tevafuk eseri aynı üniversitede başlamamızla en yakın arkadaşarımdan biri olan ve bu sürecin iyi kötü her anını birlikte yaşadığımız dostum Elif İclal Yılmaz'a, beni kolumdan tutup mülakata götürerek bugün burada olmamı sağlayan, uzun yıllardır benden dostluğunu esirgemeyen Reyhan Nazlıyıldın'a, neşesiyle İstanbul'daki hayatıma ortak olan dostum Beyza Nur Ünalın'a, hedeflerimizi ve hayallerimizi konuşarak sayısız akşamlar geçirdiğimiz sevgili ev arkadaşım, dostum Elif Orakçı'ya ve hazırlık döneminden bu yana muhabbetimizi sürdürdüğümüz lisans arkadaşarıma yanımda oldukları için minnettarım. Ayrıca bu süreçte benden maddi manevi desteklerini esirgemeyen tüm dostlarıma çok teşekkür ederim. Onlar olmadan tezimi tamamlamam mümkün olmazdı.

Verdiğim kararlara her zaman saygı duyan, sorgusuz sualsiz yanımda olan ve olacaklarını bilmenin huzurunu bana yaşatan sevgili annem Saliha ile babam Kürşad'a, kardeşlerim Kerim Alparslan ve İbrahim'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Bugün iyi bir

felsefeci olmak istememin temel sebebi, akşam yemeklerinde başlayıp saatlerce ettiğimiz derin sohbetlerin bende uyandırdığı sorulardır.

Son olarak hayata onunla gözümü açtığım, bugün sahip olduğum düşünce yapımın, karakterimin şekillenmesinde en fazla etkisi olan, saflığın ve temizliğin bir insanda nasıl var olabileceğini gözlerindeki sönmeyen ışıkla bana gösteren sevgili abim Berat'a minnettarım. Onun varlığı, beni bugün ayakta tutan temel motivasyondur.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
TABLO LİSTESİ.....	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: DİL VE MODERN TEKNOLOJİNİN FELSEFİ BAĞLAMI. 6	
1.1. Teknikten Modern Teknolojiye.....	7
1.2. Teknoloji Felsefesinde “Konuşan İnsan” a Dair Yaklaşımlar.....	14
1.3. Teknoloji-Dil İlişkisi.....	16
İKİNCİ BÖLÜM: TEKNOLOJİYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR..... 23	
2.1. <i>Gestell</i> ’de Dilin Konumu.....	23
2.1.1. Heidegger’in “Konuşan Dili”.....	29
2.2. Teknolojinin Toplumsal Yansımaları: Searle ve <i>Sosyal Ontoloji</i>	34
2.3. <i>Dil Oyunlarından Teknoloji Oyunlarına</i> : Wittgenstein’da Dil ve Teknoloji.....	40
2.4. Teknolojiye Hermeneutik Bir Yaklaşım: Ricoeur’ün <i>Anlatı</i> Teorisi.....	46
2.4.1. <i>Anlatı Teknolojileri</i>	52
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BİR KORELASYON: İNSAN-DİL-TEKNOLOJİ..... 60	
3.1. Özne Olarak Dil ve Teknolojinin İmkânı.....	61
3.2. Teknolojinin Dil Bağlamında Değerlendirilmesinin Felsefi İmkânları ve Zorlukları.....	71
SONUÇ.....	79
KAYNAKLAR.....	84
ÖZGEÇMİŞ.....	90

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	adı geçen eser
Bkz./bkz.	bakınız
çev.	çeviren
der.	derleyen
ed.	editör
haz.	hazırlayan
İng. çev.	İngilizce'ye çeviren
NLP	Natural Language Processing
s.	sayfa
STS	Science, Technology and Society Studies
vb./vs.	ve benzeri / vesaire
vd.	ve devamı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Anlatı teknolojilerinin hermeneutik kategorileri & bu kategorilere uyan paradigmatik örnekler	55
---	----

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Kimin veya neyin konuştuğuna dair konumlar üçgeni.....64

GİRİŞ

İnsan, dünyada var olduğu andan itibaren yaşamını devam ettirebilmek için çevresindeki nesnelere müdahale edip dönüştüren olarak, tarih boyunca teknolojinin evrimine tanıklık etmiştir. Doğadaki nesnelere birer araca dönüştürerek başlayan bu hayatta kalma girişimi, insanın bu araçlar ile kendisi için ördüğü yeni dünyasındaki beşerî ürünlerin de gelişip dönüşmesi suretiyle devam etmektedir. Sözelimi bir dereyi geçebilmek için inşa edilen basit bir tahta köprü, bugün sanayi devrimi sonrası denizleri aşabilmek için inşa edilen demir köprülerin ilkel versiyonudur. Nitekim bu, her çağda teknik bilginin dönüşümü ve bu değişimin yansımalarına tanıklık etmemize neden olmuştur. Doğaya dair bilgimiz arttıkça çeşitli formlarda karşımıza çıkan teknolojik ürünler, bilhassa 20. yüzyıl sonrasında yaşanan bilgi teknolojileri alanındaki dijital devrim, yaşam dünyamızın her alanında kendisini göstermektedir. İnsanların toplum olarak bir arada yaşayabilmeleri için de ön koşul niteliğinde olan bu doğayı dönüştürme girişimi, ilk çağlarda başlayan ve modern teknolojinin bugünkü konumuna kadar uzanan evrimsel bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Benzer şekilde insanlık tarihinin başlangıcından bu yana dil, insanların birbirleri ile iletişim kurarak hayatta kalabilmelerini sağlaması dolayısıyla hem düşüncenin hem de toplumsal yapıların oluşabilmesi için gerekli temel yapı taşlarından biri olmuştur. Jest ve mimiklerin kullanımı ile başlayan ilkel iletişim biçimlerinin tarihsel süreçte daha karmaşık, sistematize edilmiş ve aynı zamanda yazıyı da içeren bir dil sistemi haline gelmesi, sembolik düşüncelerin ve soyut ifadelerin iletişimde kullanıldığını ve doğaya dair bilginin artmasıyla birlikte bunların aktarılması ihtiyacının da doğduğunu göstermektedir. Platon ve Aristoteles gibi Antik Yunan dönemi filozofları ise dilin doğası, kökeni ve işlevi üzerine yaptıkları sistematik sorgulamalar ile bugünkü dil felsefesi araştırmalarının temelini atmışlardır. Dile dair felsefi yaklaşımlar dönemlere göre değişiklik göstermiştir; örneğin Orta çağ döneminde dil, din ve mantık ekseninde gelişmiş, dilin doğru kullanımı ile ilahi bilgiye ulaşabilmenin imkânı bağlamında ele alınmıştır. 17. yüzyılda René Descartes ve John Locke gibi düşünürler ile dilin akıl yürütme gibi bilişsel süreçlerle olan ilişkisi sorgulanmaya başlamış, 19. yüzyılda ise dilin

yapısal ve tarihsel boyutlarına odaklanması suretiyle modern dilbilimin temelleri atılmıştır. Dili bir işaretler sistemi olarak ele alan ve işaretlerin anlamlarının birbirleri ile ilişkisini inceleyen bu disiplin aracılığıyla dil, somut ürünleri olan rakam ve semboller üzerinden araştırmalara dâhil olmuştur. Günümüzde ise dijital iletişim araçları ve internet, dilin evrimini yeni bir boyuta taşıyarak küresel etkileşim ve bilgi paylaşımı noktasında hem dijital hem de dilsel bir devrim yaratmıştır. Sosyal medya platformları ve anlık mesajlaşma uygulamaları gibi çevrimiçi ortamlar, dilin hızla değişen ve evrilen doğasının sergi alanlarıdır; sözgelimi sosyal medya platformlarında ortaya çıkan ve hızla yayılan, evrensel ölçekte kullanılan yeni kelimeler ve ifadeler, dilin dinamik yapısının bugünkü somut göstergeleridir. Bununla birlikte internetin küresel boyutta ve herkes tarafından erişilebilir olması, farklı dillerin ve kültürlerin birbirleri ile etkileşime girmesini ve bu sayede yeni melez dil formlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bugün İngilizce ve İspanyolca dillerinin karışımı olan “Spanglish” ve global ölçekte kullanılan “influencer” gibi bazı sosyal medya terimleri, bu küresel dil etkileşiminin örnekleri arasında sayılabilir. Bu süreç, dilin sadece bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek kültürel kimliklerin ve toplumsal dinamiklerin bir parçası haline geldiğini de göstermektedir. Dijital iletişim araçları ve yapay zekâ teknolojileri, dilin evriminde etkin bir rol oynayarak insan düşüncesinin, kültürünün ve toplumsal yapısının sürekli değişen ve gelişen bir yansıması olması açısından insanlık tarihinin belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Bu teknolojiler dilin kullanımını, öğrenimini ve yayılımını dönüştürerek, küresel toplumun dilsel dinamiklerini yeniden şekillendirmektedir. Dilin bu evrimsel süreci, dilin dinamik doğasıyla teknolojik yeniliklerin insan yaşamına olan derin etkisini gözler önüne sermektedir. Bu çalışmanın odağı ise insanın yaşam dünyasındaki varlığını sürdürebilme koşulları olan teknoloji ve dil kavramlarını bir arada ve yeniden düşünmektir. Nitekim teknolojinin bugün dilin eğitiminde ve öğreniminde, metin üretiminde, çeviri hizmetlerinde ve daha pek çok alanda dilin evrilmesine neden olması, teknolojinin yalnızca araçlar üreterek pratik yaşamımıza dâhil olmadığını, aynı zamanda yaşam dünyamızda aldığımız kararları, söylemlerimizi, insanlar ve doğayla olan etkileşimlerimizi de doğrudan etkilediğini gösterir niteliktedir. Modern teknoloji çağında teknolojinin insan düşüncesine etkileri ise bu bağlamda dil dolayısıyla gerçekleşmektedir. 1900’lü yılların başında yaşanan İkinci Sanayi Devrimi ve özellikle bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonrası bu etkileşim, insanın doğa üzerindeki

hakimiyetinin artması ve teknolojik ürünlerin artık doğanın ürünlerinden daha fazla yaşam dünyamıza dâhil olması sebebi ile pek çok disiplin tarafından konu edinilmektedir; bu gelişmelerin akabinde sosyal bilimciler, teknoloji kavramını modern anlamıyla kullanarak araştırmalarına dâhil etmeye başlamışlardır. Teknolojik gelişmelerin hızlı ve geniş kapsamlı sonuçları, onu bugün toplumsal ve kültürel değerlerin kullanıldığı bir güç haline de getirmiştir. Bugün sosyal medya kullanımıyla hızla değişen toplumsal ve kültürel dinamikler göz önüne alındığında teknolojinin dili de toplumsal kimlik ve düşünce bağlamlarında dönüştürdüğü gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda bu tezde amacımız, teknolojinin dil bağlamında ele alındığında düşünce dünyasına yansımalarının neler olabileceğini göstermeye çalışmaktır.

Söz konusu amaç doğrultusunda konuyu irdelemeye geçmeden önce kullanacağımız kavramlara dair oluşabilecek karışıklığı engellemek adına teknolojinin tezimizdeki kavramsal kullanılış biçimlerine yer vermemiz gerekmektedir. Bugün anladığımız yaygın kullanımı ile teknoloji, bilimsel bilginin insan yaşamında ihtiyaç duyulan pratik amaçlara hizmet için uygulanması, yaşam dünyasının değiştirilip manipüle edilmesidir; nitekim bugün teknolojik ürünler dendiğinde aklımıza akıllı telefon, bilgisayar, internet, televizyon gibi araçlar gelmektedir. Ne var ki teknoloji, başlangıcını sanayi devriminden itibaren alabileceğimiz dönem öncesinde de kullanılmakta ve farklı biçimlerde ele alınmakta idi. Sözelimi Antik Yunan döneminde bugünkü teknoloji kavramının kökeni olan *tekhne* kavramı, geniş anlamıyla zanaat, sanat, beceri veya teknik bilgi anlamlarında kullanılmaktaydı; bir heykeltıraşın yaptığı heykel de bir şairin yazdığı şiir de *tekhneye* ilişkin eylemler olarak değerlendiriliyordu. Tezimizde kavramsal anlam bütünlüğünü korumak adına Antik Yunan döneminde kullanılan ve hem pratik hem de yaratıcı becerileri içeren bu *tekhne* kavramını, yine aynı döneme atıf yaparken kullanacağız. Teknoloji kavramını ise tüm dönemleri kapsayan genel bir kavram olarak, bir teknikle üretilmiş beşerî artefaktlara atıfta bulunurken kullanacağız. Modern teknoloji kavramıyla kastımız 20. yüzyılın ortalarından itibaren bugüne yaşanan, özellikle de dijital devrim sonrasında gerçekleşen tüm bilimsel ve teknik gelişmelerdir. Teknoloji kelimesinin yaygın kullanımından önceki dönemlerde ve özellikle Heidegger'in terminolojisini korumak adına bu bağlamdaki bölümlerde teknik kelimesini kullanacağız.

Peki teknoloji bugün neden felsefecilerin çalışma alanlarına girmektedir? Teknolojinin, bilhassa modern dönemde, pratik yaşama katkı sunmak için araç olarak

kullanılması dışındaki işlev ve etkileri nelerdir? Bu soruların cevabını bulmak adına birinci bölümde teknolojinin 21. yüzyıla kadar kavramsal olarak ele alınmış biçimlerinin geçirdiği tarihsel evrimi araştırılmıştır. Bu bağlamda kavramın epistemolojik açıdan insan düşüncesine olan etkilerinin neler olabileceği ilkin Antik Yunan döneminden itibaren ele alınmış biçimleri çerçevesinde sorgulanmış, ardından Heidegger'in modern teknoloji kavramına yüklemiş olduğu varlık sorusunu unutturma "sorumluluğu" üzerinden sorunun olası cevapları aranmıştır. Bu amaçla öncelikle dil ve teknoloji kavramlarına benzer yaklaşımlarda bulunan ve her iki kavramı da epistemolojik temelde ele alan Martin Heidegger'in modern teknoloji için kullandığı çerçeveleme (*gestell*) kavramı ile "dil konuşur" (*Die sprache spricht*) görüşü üzerinden bir korelasyon kurularak konu yeniden ele alınmıştır. Aynı bağlamda çalışmamızın çerçevesini dil felsefesi çalışmalarında teknolojinin konumunu göstermek için Wittgenstein'in *dil oyunları (language games)* ve *yaşam biçimi (form of life)* kavramlarını yeniden düşünerek *teknoloji oyunları* kavramını ortaya atan Coeckelbergh'in yaklaşımı ele alınmıştır. Teknoloji ve dil, yalnızca bireye ve onun yaşam dünyasına etki etmekle kalmaz; aynı zamanda toplum ve kültürleri doğrudan etkileyip dönüştürür. Bu savdan hareketle özellikle Turing testine eleştiri olarak geliştirdiği "Çin Odası" argümanı ile yapay zekâ alanında önemli katkılar sunan John Searle'ün *sosyal ontoloji* anlayışı ile dil felsefesi alanına katkıları, tezimizin bağlamı kapsamında işlenmiştir. Searle'ün toplumların oluşumunda dilin kurucu rolüne yaptığı vurgu, teknoloji bağlamında ele alınmıştır. Bu inceleme, teknolojinin de tıpkı dil gibi toplumsal etkileşimler ve dönüşümler üzerinde etkili olup olamayacağı sorusunu değerlendirmeye odaklanmıştır. Son olarak modern teknoloji felsefesi çalışmalarında Paul Ricoeur'ün anlatı kuramı (*narrative theory*) çerçevesinde teknolojilerin anlatı kapasitelerinin felsefi bir incelemesi yapılmaya çalışılmış, bu doğrultuda Coeckelbergh'ün aynı amacı güderek kavramsallaştırdığı *anlatı teknolojileri (narrative technologies)* tabiri ile "dile yönelik nasıl bir anlatsal yaklaşım, teknolojiyi daha iyi anlamamıza yardım edebilir?" sorusuna yanıt aranmıştır.

Üçüncü bölümde ise tüm bu tartışma ve incelemeler neticesinde Heidegger'in modern teknolojiye dair açıklama ve eleştirileriyle oluşturduğu yeni felsefi yaklaşımlar ele alınmıştır. Bu çerçevede, teknolojiye dair yaklaşımların nasıl değiştiğini anlamak amacıyla modern teknoloji felsefesindeki yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Bunu yapmak için ise ilkin teknolojiye determinist bir bakış açısıyla yaklaşan postfenomenolog Don

Ihde'nin *aracılık (mediation)* kavramı ile onunla benzer görüşlere sahip Peter-Paul Verbeek gibi felsefecilerin görüşlerine yer verilmiş, ardından teknoloji felsefesi çalışmalarında dilin konumunu göstermek için ise Jacques Ellul ve Neil Postman gibi düşünürlerin çalışmalarına değinilmiştir. Benzer şekilde *aracılık* teorisini iletişim kuramı çerçevesinde ele alan Marshall McLuhan üzerinden ise teknolojinin medya aracı olarak yaşam dünyamıza nasıl yansıdığı ve kullanıldığı irdelenmiş, bu noktadan hareketle teknolojinin toplumsal etkileri ve bu etkilerin potansiyel sonuçları tartışılmıştır. Burada temel gayemiz, teknolojinin ele alınış biçimleri ile nasıl “konuştuğu” veya “sustuğunu” göstermektir.

Çalışmamızda üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Bunlar her bölüm için sırasıyla kronolojik aktarım, kavramsal analiz ve karşılaştırmalı çıkarım şeklindedir. Kronolojik aktarım, Antik Yunan felsefesinde teknik ve dil meselelerine olan yaklaşımlarla başlayarak günümüze kadar ele alınış ve dönüşüm biçimlerini içermektedir. Kavramsal analiz, Heidegger'in çerçeveleme (*gestell*) kavramını, onun modern teknoloji eleştirisi ile dile dair görüşlerinin ilişkisi üzerinden ele alarak başlamaktadır. Sonrasında modern teknolojinin toplumsal yansımalarını incelemek üzere John Searle'ün *sosyal ontoloji (social ontology)* kuramı, teknolojinin dil üzerindeki izdüşümlerini incelemek üzere Wittgenstein'in *dil oyunları (language games)* kuramı çerçevesinde ele alınmaktadır. *Sosyal ontolojinin* dil ile düşünce üzerindeki etkilerini hermeneutik açıdan inceleyerek yeni bir düşünüm ortaya koymak üzere ise Paul Ricoeur'ün anlatı kuramından yararlanılmıştır. Son olarak karşılaştırmalı çıkarım yönteminde teknoloji felsefesi alanında yapılan çalışmalar, bahsi geçen filozofların dile dair görüşleri üzerinden yeniden düşünülmüş ve onlardan modern teknolojinin dil bağlamında ele alındığında insan düşüncesi üzerindeki potansiyel etkilerini ortaya çıkarmak üzere faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: DİL VE MODERN TEKNOLOJİNİN FELSEFİ BAĞLAMI

İnsanın varlığı, yaşamı, bulunduğu toplum ve evren üzerine düşünme biçimi olması bakımından felsefe, tüm soru ve sorunları kapsayan bir araştırma alanına sahip bir disiplindir. Felsefenin modern teknoloji ile ilişkisi ise özellikle 20. yüzyılda ivme kazanan teknolojik gelişmelerin yalnızca teknik ve pratik boyutları üzerinden değil, aynı zamanda insanın varoluşundan bu yana ürettikleri ile ortaya çıkan tüm artefaktları kapsıyor oluşu bağlamında farklı boyutlar üzerinden kurulmaktadır.¹ Bunlara teknolojinin toplumsal veya siyasi yansımalarının doğurabileceği etik sorunlar, varlık veya kimlik bağlamı üzerinden ele alınabilecek ontolojik sorunlar, teknolojinin algı üzerindeki etkilerini içeren epistemolojik yönleri ve dil üzerindeki yansımaları gibi örnekler verilebilir. Özellikle 20. yüzyıl sonrası yapılan felsefi çalışmalarda yapay zekâ ve robot teknolojilerinin gelişimi ile teknolojinin işgücü üzerindeki etkileri, yapay zeka uygulamalarının eğitime yansımaları, mahremiyet ve güvenliğe dair sorunlar, sanal gerçeklik (VR) teknolojilerinin gerçeklik algısını değiştirme yönündeki etkileri ve bu etkilerin epistemolojik sonuçları, sosyal medya gibi dijital iletişim araçları ve yeni medya teknolojilerinin toplumsal bağlamda nasıl etkiler yarattığı gibi konular araştırma alanlarına dâhil edilmektedir.

Yaşam dünyasındaki pratikleri düzenleyen ve kolaylaştıran rolünün yanı sıra teknoloji, sunduğu artefaktları araç olarak deneyime dâhil ettiği gibi bu pratiklerin oluşturulması ve uygulanmasında da etkin bir role sahiptir. Bu bağlamda teknoloji, deneyimlerin uygulama ve aktarım alanında aracı olarak kullanılan dilin kullanımını da değiştirip dönüştürmekte ve bundan dolayı insan düşüncesinin oluşumuna da etki etmektedir. Ne var ki felsefenin teknoloji ile ilişkisinin dilsel boyutu, özellikle modern teknolojinin günlük deneyime hakimiyetinin doğrudan gözlemlendiği 20. yüzyıl sonrasında çalışmalarını sürdüren felsefeciler için merkezi konumda yer almamıştır.

---

¹ Artefakt (*En. artefact*) kelimesi, “insan eliyle yapılmış olan şey”, “insan eseri” anlamlarında kullanılmaktadır. Teknoloji felsefesi alanında sıklıkla kullanılan “*technological artefact*” tamlaması, insan eli ile yapılmış ve pratik amaçlara ulaşmayı sağlayan araç olarak kullanılan tüm somut nesnelere karşılık gelmektedir. Bkz. Clive Lawson, “Technological Artefacts” *Technology and Isolation*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, s. 79-98.

Çalışmamızın ilk bölümünde felsefenin teknoloji ile ne tür bir ilişkisi olduğunu anlamak üzere teknolojinin felsefe tarihinde ele alınış biçimlerini -tezimize katkı sunacağı bağlam ile sınırlı tutarak- inceleyecek, bu ilişkiyi felsefe-teknoloji ve teknoloji-dil ilişkisi üzerinden iki farklı şekilde irtibatlandırarak dilin dolayımlayıcı fakat insan düşüncesinin oluşumundaki temel rolünü, bu ilişkinin tarihsel boyutlarını irdeleyerek ele almaya çalışacağız.

1.1. Teknikten Modern Teknolojiye

Modern teknoloji, özellikle bilgisayar bilimlerinde yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte son birkaç on yıldır insanların iletişimleri ve etkileşimlerinde, gündelik ihtiyaçlarını karşılamada daha fazla yer edinmesi ve böylece yaşam tarzını şekillendirmesi ile birlikte felsefi olarak da daha sık ele alınan bir konu haline gelmiştir.² Genellikle bilimin pratik uygulamaları olarak düşünülen teknolojinin varlığı, modern dönemde günlük yaşama içkin hale gelmiş ve görünür olmaktan çıkmıştır; insanın yapıp ettiklerine onun bilincinden bağımsız olarak katılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak modern teknoloji çağında teknolojik artefaktların kullanımı bir alışkanlık haline gelmiş ve teknolojinin kullanıldığına dair algı, yerini teknolojinin artık teknolojik olarak algılanmamasına bırakmıştır.³ Teknolojinin görünmez ve sorgulanmaz hale gelmesindeki bu şeffaflık, teknoloji ile insan arasındaki sınırların farkındalığının azalmasına yol açarak teknolojinin doğal bir uzantı olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. Şu haliyle nesnenin modern teknoloji çağında el-altında-duran (*Bestand*) haline geldiğini belirten Heidegger için ise bu terim, modern teknolojinin neden insan için bir tehdit unsuru olduğunun göstergelerinden biridir.⁴ *Bestand*, insanın gizinden çıkan bir nesne, bir araç olarak değil, el-altında-duran bir rezerv olarak görerek kendini düzenleyen ve doğaya hükmeden konumuna getirme eğilimi sebebiyle, doğaya karşı bir konumlanışı da simgelemektedir. Bu tutum, varlığın açığa çıkma biçimlerinin kendini

---

² Teknoloji, beşeri tüm araçları içermesi bakımından antik dönemlerden bu yana felsefi açıdan ele alınan bir kavramdır. Metnimizin bağlamını korumak adına burada yalnızca modern teknoloji dönemine atıfta bulunmaktadır.

³ Klaus Kornwachs, *Teknoloji Felsefesine Giriş*, çev. Sergül Vural Kaya, İstanbul: Runik Kitap, 2013, s. 14.

⁴ Martin Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, İstanbul: Paradigma Yayınları, çev. Doğan Özlem, 1998, s. 59.

gösterememesinden dolayı insanın kendini sınırlaması anlamına gelmektedir. Dünyayı bir kaynak olarak gören insanın kendisini ve çevresini anlamlandırma süreci yavaşlayacak ve varlıkla olan ilişkisi yüzeyselleşecektir.

Teknolojinin birey ve toplumları etkilediği gibi onlardan etkilendiği de açıktır. Örneğin, iletişimin evrenselleşmesini sağlayan akıllı telefonların gelişimleri toplumların ihtiyaç, davranış ve talepleri çerçevesinde şekillendirilmiştir ve kullanıcılardan elde edilen veri setleri ve geri bildirimler ile güncellenmeye devam etmektedir. Toplumlar ise kültürlerarası etkileşimlerin artması, iş yapma biçimlerinin değişmesi ve dijital dünyadaki dil kullanımıyla yeni sözcüklerin literatüre girmesi gibi açılardan teknoloji tarafından dönüştürülmektedir.⁵ Dolayısıyla insan ve teknoloji, birbirleri için hem etkileyen hem de etkilenen konumdadır.

Çağdaş teknoloji felsefesinin başlangıç noktası olarak Ernst Kapp'ın 1877 yılında yayınlanan *Teknoloji Felsefesinin Temelleri (Grundlinien einer Philosophie der Technik)* başlıklı eseri kabul edilmektedir. Yapay zekâ alanındaki çalışmaların önünün açılması ise 1950 yılında Alan Turing tarafından sorulan “Makinelerin düşünebilmesi mümkün mü?” sorusuyla ortaya atılan makine öğrenmesi kavramı ile gerçekleşmiştir.⁶ Özellikle bilgisayar bilimleri alanının çalışma konusu olan fakat bugün felsefecilerin de çeşitli boyutlarıyla ele aldığı yapay zekâ kavramı, ilk kez bilgisayar ve bilişsel bilimci John McCarthy tarafından 1956 yılında düzenlenen Dartmouth Konferansında kullanılmıştır. Bilhassa ilk kez 2020 yılında kullanıma sunulan ve OpenAI tarafından geliştirilen *ChatGPT-3* modeli ile birlikte ücretsiz olarak da erişime sunulan LLM (*Language Learning Methods*) tabanlı yapay zekâ ürünlerinin kullanımının artması, mevcut iş kolları, eğlence sektörü ve eğitim gibi pek çok alanda irdelenmesi gereken soru işaretlerini de ortaya çıkarmıştır. Örneğin Google DeepMind tarafından geliştirilen *AlphaGo* isimli yapay zekâ programı, *Go* oyununun en profesyonel oyuncularına karşı zafer elde etmesi ve karmaşık strateji oyunlarında elde ettiği başarılarıyla dikkat çekerek

---

⁵ Teknolojik gelişmelerin toplumsal etkileri, tezimizin ikinci bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

⁶ Alan M. Turing, “Computing Machinery and Intelligence”, *Mind* 49 (1950): 433-460. Makine öğrenmesinin sonsuz veri setine sahip olmasıyla birlikte düşünme kabiliyetini de elde edip edemeyeceğini tespit etmek amacıyla yapılan Turing testinde insan bir değerlendirici, farklı odalarda bulunan bir insan ve bir bilgisayar ile metin tabanlı bir sohbet gerçekleştirerek hangisinin makine olduğunu anlamaya çalışmaktadır. Testin sonucunda ise Turing, bir makinenin insan gibi davranışlar sergileyebilmesinin, düşünme yeteneğine sahip olduğunu gösterebilecek bir kriter olabileceğini savunmaktadır.

yapay zekanın yeteneklerini geniş bir kitleye ulaştırmıştır. Peki modern teknoloji öncesinde teknoloji, felsefecilerin araştırma alanlarına nasıl konu olmuştur?

Bu noktada tezimiz için yararlı olabilecek bir hattan teknolojinin tarihini özetlemek uygun olacaktır. Teknolojinin tarihi, modern dönem araştırmacıları tarafından üç farklı şekilde incelenmektedir: Teknolojik tarih (*technological history*), artefaktların nasıl yapıldığı ve kullanıldığını araştırmaktadır. Teknolojinin toplumsal tarihi (*social history of technology*), teknolojinin insana ve insanın toplumsal kurumlarına etkilerini araştıran bir alandır. Son grup ise farklı dönem ve bireylerin insanın oluşum eylemlerini nasıl anladığını soruşturan bir araştırma alanıdır; Mitcham bu grubu “teknoloji hakkındaki görüşlerin tarihi” (*history of ideas about technology*) olarak adlandırmaktadır.⁷ Tezimizde teknolojinin insan düşüncesine etkilerinin dilsel boyutu inceleneceğinden, ağırlıklı olarak teknolojinin bireysel ve toplumsal etkileri ele alınacaktır. Bu hattı takip edebilmek için ise teknolojinin kullanıldığı tarihsel bağlamlara değinmek gerekmektedir.

Pek çok tarihçi, teknoloji kelimesini hem modern hem de antik döneme atıf yaparak kullanmaktadır.⁸ Bu kavramın kökeni Yunanca *tekhne* (τέχνη) ve “söz söylemek” anlamına gelen *lego* (λέγω) kelimesinden türeyen *-logia* (-λογία) kavramlarının birleşimi ile oluşan *tekhnologia* (τεχνολογία) kavramından gelmektedir. Bugün kullandığımız teknoloji kavramına kökeni olan *tekhne*, geniş bir anlam yelpazesine sahip olan Antik Yunanca bir kelimedir. Günümüzde “sanat”, “zanaat” veya “beceri” kavramlarına karşılık gelmesi nedeniyle söz konusu kavram sadece el işçiliğini veya zanaat becerilerini değil, aynı zamanda şiir, retorik ve hatta devlet yönetimi gibi daha entelektüel becerileri de kapsamaktadır.⁹ “İnsanın, doğal güç ve gereçleri kendisi için yararlı kılma sanatı” olarak *tekhne* -bugün karşılık geldiği kavramların işlevsel

---

⁷ Carl Mitcham, “Philosophy and the History of Technology”, *The History and Philosophy of Technology*, proje ed. George Bugliarello ve Dean B. Donner, Urbana, IL: University of Illinois Press, 1979, s.167.

⁸ Teknolojinin tarihi, aslen insanın varoluş tarihine kadar uzanmaktadır. Günlük hayatı kolaylaştırmak için kullanılan keskin aletler, ateş, demir, barut gibi her türlü insan yapımı araç, teknolojik artefakt sınıfına girmektedir. Tezimizin kapsamı dışında kaldığından teknoloji tarihinin bu kısmına değinmeyerek tarihsel bağlamı Antik Yunan döneminden itibaren ele alacağız.

⁹ Antik Yunan döneminde güzel sanatlar kavramını karşılayan bir kavram bulunmamaktadır; en yakın kavram “taklit etmek” anlamına gelen *mimesis* kavramıdır. Bu dönemde *tekhne* kavramı hem sanatçı hem de zanaatkar için kullanılmaktadır ve bu kavramların ayrıştırılması 18. yüzyılı bulmuştur. Bkz. Larry Shiner, *Sanatın İcadı*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.

çeşitliliğinden de anlaşılabilirliği üzere- maddi ve manevi becerileri içermektedir.¹⁰ Bu doğrultuda Antik Yunan'da hem bir amaca yönelik bilgi hem de ustalık anlamlarında kullanılan kavramın formal ve maddi olmak üzere iki boyutlu bir anlam taşıdığı söylenebilir.¹¹ Örneğin atomculuk öğretisinin kurucularından Demokritos, tekniğe dair gelişmelerin temelinde doğanın işleyişinin ve yapısının nasıl oluştuğunu anlamının yattığını savunmaktadır: Ev yapmak kırılğıçtan, dokumacılık ise örümcekten taklit edilen üretimlerdir.¹²

Aynı dönemde *tekhne* ile daha çok teorik ve değişmeyen bilgiye atıfta bulunan *episteme* kavramları zaman zaman örtüşse de çoğunlukla bu iki kavram arasında belirgin bir ayrım yapıldığı bilinmektedir. Sözelimi *Nikomakhos'a Etik ve Metafizik* adlı eserlerinde bu ayrımın detaylarını ele alan Aristoteles'e göre *tekhne*, yaratıcı bir süreç olarak insanın doğa ile etkileşim halinde olmasıdır; doğanın belli bir amaca yönelik olarak insan tarafından kullanılmasını içermektedir. Ona göre *tekhne* yalnızca salt eylem değil, özel bir bilgi türünde bulunan eyleme gücü/kapasitesi anlamına da gelmektedir.¹³ Bundan dolayı da *tekhne* Aristoteles için entelektüel bir erdemdir ve sanatsal yaratıcılığın kaynağıdır; pratik düşünmeye ilişkindir. *Episteme* ise teorik düşünmeye karşılık gelmektedir.¹⁴

Platon'un diyalogları içerisinde ise bu iki kavram arasında daha karmaşık bir ilişki görülmektedir. Platon, tüm varlıkların yer aldığı idealar dünyası ile fiziksel dünya arasında yaptığı ayrımında *tekhneyi* ideal formların bilgisi olan *epistemeye* kıyasla daha düşük bir bilgi türü olarak görmekte ve bunu *Devlet* adlı eserindeki mağara alegorisi üzerinden betimlemektedir.¹⁵ Bir mağarada zincirlenmiş halde yaşayan insanların gördüğü mağara duvarına yansıyan gölgeler, duyusal dünyadaki varlıkların sadece birer yansımasıdır ve gerçekliğin tam anlamıyla kavranmasını engellemektedir. Platon, bu gölgeleri sürekli değişen ve kusurlu olan şeylerden oluşan fiziksel dünyaya benzetmektedir. Buna karşılık idealar dünyası kalıcı, değişmez ve mükemmel

---

¹⁰ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yayınları, 1984, s. 171.

¹¹ Klaus Kornwachs, *Teknoloji Felsefesine Giriş*, s. 23.

¹² Mustafa Nuri Ural, "Antik Yunan'da 'Teknik': Teknoloji Felsefesi Tarihine Genel Bir Bakış", *Mavi Atlas* 4 (2015): 140.

¹³ Mitcham, *Philosophy & the History of Technology*. s. 175.

¹⁴ Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Aristotle in 23 Volumes, Vol.19, İng. çev. H. Rackham, Cambridge, Harvard University Press, 1934, 1139a 1-15, TUPC, Greek and Roman Materials. Erişim tarihi: 1.07.2024.

¹⁵ Platon, *Devlet*, İstanbul: Say Yayınları, çev. Furkan Akderin, 2016, s. 269-272.

gerçekliklerin yer aldığı bir dünyadır. İdeaların fizik dünyadaki yansımaları olan *tekhnenin* ürünleri, bu anlamda bir meydana getirme faaliyetinin ürünü olarak doğrudan *epistemeye* dayanmaktadır: *Timaios* adlı eserinde Platon, *tekhneyi* bir nesneye şekil verirken onu doğaya uygun olarak kopyalayan, doğayı taklit eden eylem olarak açıklamaktadır.¹⁶ Bu ayırım, *Devlet* adlı eserinin onuncu kitabında kullandığı sedir örneği ile somutlaştırılmaktadır: Üç farklı sedirin Tanrı, marangoz ve ressam olmak üzere üç farklı ustası vardır. Tanrı gerçek sediri yapan, marangoz sedir işçisi, ressam ise diğerlerinin yaptığı şeyi taklit edendir.¹⁷ Öyleyse gerçek sedir ideasını yaratan Tanrı'nın fizik dünyadaki temsilini üreten marangoz, bir meydana getirme faaliyeti gerçekleştirmekte, ressam ise bu faaliyeti taklit etmektedir. Bu hali ile *tekhne* kavramının, meydana getirdiği ürünlere dair bilgi içermesi ve ustalık gerektirmesi sebebi ile *logostan* bağımsız olmadığı fakat bahsi geçen “kopya” ile “örnek” arasında hem rasyonel hem de estetik düzeyde farklılıklar bulunduğu anlaşılabilir.

Teknolojinin daha çok epistemolojik bağlamda ele alındığı Antik Yunan döneminin tersine Orta Çağ düşüncesinde ilgili kavram, teolojik bakış açısıyla yorumlanmaktadır. Dönemin etkili düşünürlerinden Augustinus ve Aquinas gibi filozoflar için Tanrının yaratıcı gücünün bir yansıması olarak teknik, Tanrının yarattığı dünyayı anlamak ve ona hükmetmenin bir yolu olarak görülmektedir. Nitekim Augustinus *Tanrı Şehri* adlı eserinde *Genesis/Tekvin 1:28*'de geçen “verimli olun ve çoğalın, yeryüzünü ikmal edin” ifadesini, Tanrı'nın tabiata hükmetmeyi emretmesinin teknik/üretici bilgiye bir kutsallık atfedilmesi için referans olarak göstermektedir.¹⁸ Aristotelesçi felsefe anlayışıyla Hristiyan teolojisini sentezleyen Aquinas için ise insan, nihai amacı olan Tanrı'yı bilme gayesine ancak bilim ve felsefe yoluyla kazanılan fikri erdemler ile ifrat ve tefritten sakınarak edinilen ahlaki erdemlere sahip olarak ulaşabilir. Aquinas'ın Skolastik Dönem'deki hâkim dogmatik görüşlerle örtüşmeyen tekniği akıl ve özgür irade ile ilişkilendirmeye dair bu tutumu, onun bir dönem kilise tarafından dışlanmasına sebebiyet vermiştir. Ne var ki bu, onu hem yaşadığı dönemde hem de

---

¹⁶ Platon, *Timaios*, Cumhuriyet Dünya Klasikleri, çev. 2001, s. 27-29.

¹⁷ Platon, *Devlet*, s. 380-382.

¹⁸ Augustine, *The City of God*, çev. Marcus Dods, New York: The Modern Library, 2000, s. 432.

kendinden sonraki Batı düşüncesinde en çok etkilenilen düşünürlerden biri olmaktan alıkoyamamıştır.¹⁹

Rönesans ve erken modern dönemi kapsayan dilimde Orta Çağ karşıtı yöntemsel bir yeniliğe giderek uygulamalı bilimin önemini vurgulayan filozoflardan Francis Bacon, teknolojinin bilimsel yöntemin ve deneysel bilimin yol göstericiliği ile insanın doğayı kontrol etmesine aracı olabileceği görüşünü savunarak teknolojiye ilişkin felsefi düşünüşte önemli gelişmelere imza atılmasına öncü olmuştur. Öyle ki 17-18. yüzyıl Aydınlanma Dönemi'nin düşüncelerine büyük etki bırakan filozofa göre sistematik olarak depolanan ve düzenlenen bilgi, insanın tabiatı anlamasına ve ona hükmetmesine vesile olur; yeni teknolojilerin temeli bu şekilde oluşmaktadır. Tabiata hükmetmek yalnızca teknik ürünlerin üretilmesi ile değil, aynı zamanda onu anlamaya çalışmak ile gerçekleşebilir.²⁰ Tabiatın yasalarına uyma ve onu anlamak için bilimsel yöntemler kullanarak gücü ele almaya dair bu yaklaşım, modern bilimsel düşünce yapısının temellerini atarak pek çok disiplinin bugünkü tezahürlerine ışık tutmuştur.

Bilgiyi apriori bir kavram olarak tanımlayan 17. yüzyıl filozoflarından Descartes ise teknik kavramıyla doğrudan ilgilenmemesine karşın doğa bilimlerini geliştirmek amacıyla aklın kullanımının önemini vurgulayan çalışmaları yoluyla modern teknoloji çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur; bu doğrultuda doğanın anlaşılması için -klasik düşünceden ayrılarak- yalnızca fizik bilgisi değil, matematik-fizik yöntemini benimseyen Descartes, *Felsefenin İlkeleri* adlı eserinde felsefesinin temel ilkelerini metafizik ve fizik dünya boyutlarıyla sistematize etmektedir. Nitekim felsefeyi kök, gövde ve dallardan oluşan bir ağaç olarak tanımlayan filozof için kökler fizikötesi, gövde fizik ve dallar da diğer disiplinleri kapsamaktadır.²¹ Ona göre doğayı mekanik yasalara uygun olarak anlayıp kontrol edebilme gayesi, bilgiye ve böylece uygarlığa ulaşmayı sağlayacaktır. Şu haliyle Descartes'ın nesneye dair görüşlerinin teknoloji felsefesi çalışmalarının temellerini atmada önemli bir yeri olduğu söylenebilir.²²

Teknolojinin insan için olası tehlikelerine ekonomik boyutları üzerinden odaklanan 19. yüzyıl filozoflarından Karl Marx için ise teknoloji, bir üretim aracı olarak

---

¹⁹ Süleyman Dönmez, "Thomas Aquinas", *Felsefe Tarihi*, proje ed. Celal Türer, Ankara: Bilay Yayınları, s. 307-311.

²⁰ Francis Bacon, *Novum Organum*, çev. Sema Önal, İstanbul: Say Yayınları, 2012, s. 16.

²¹ Rene Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, İstanbul: Say Yayınları, 2007, s. 41.

²² Rene Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, s. 32.

kapitalist üretim ilişkileri bağlamında ele alınmış ve toplumsal değişim süreçlerinin itici gücü olarak görülerek eleştiriyeye tabi tutulmuştur. Marx'ın felsefesinin temelinde yatan iki felsefi terim, “burjuvazi” ve “proletarya”, teknolojiyi kapitalizm üzerinden eleştiren filozofun bu çerçevedeki görüşlerinin de temelini oluşturmaktadır. Nitekim burjuvazi “teknik gelişimin, doğanın fethinin, toplumsal servet yaratmanın ve bu başarıların ters anlamlarının, çöküşlerinin öznesi” iken proletarya, “mutlak baskı ve baskının mutlak yenilişi ile ilgili tümleçler”i kapsamaktadır.²³ Teknoloji ise proletaryanın kapitalist düzende emeğine yabancılaşmasıyla ilişkilendirilir; “emek aracı makine biçimini alır almaz, işçinin kendisinin rakibi olur”.²⁴ Fakat burada sorunlu olan teknolojinin kendisi değil onun kapitalist sistemdeki kullanılış biçimidir. İşçilerin sömürülmesi ve emeklerine yabancılaşması için bir araç olarak kullanılan teknoloji, bu sömürüden kurtuluş sağlamak için insan merkezli bir şekilde yeniden düzenlenmelidir. Böylece bir anlamda insan makineleşmekten kurtulacak ve makine, yalnızca teknolojinin ürünü olarak kalmaya devam edebilecektir.

Teknoloji felsefesinin 19. yüzyılda bir kimlik kazanmasıyla beraber felsefi bir disiplin olarak teknolojiye dair çalışmalarda ciddi aşamalar kaydedilmiştir. Antik Yunan dönemindeki *tekhne* kavramına yönelik bir önceki başlıkta ele alınmış olan felsefi tutumun yerini modern felsefede fenomenler üzerinden kurulan bir tutuma bırakıyor olması, felsefe yapma biçimini ve bunun doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan felsefi çıkarımları dönüştürmüştür. Örneğin Platon, Aristoteles gibi filozofların temel görüşleri “hakikat nedir?” “varlık nedir?” gibi ontolojik soruları etrafında şekillenirken modern dönem felsefesinde bu sorular, yerini doğada var olanlar üzerinden sorulan sorulara ve yapılan çıkarımlara bırakmıştır. Bu sorun ve yöntem değişimi, çalışmalarında teknoloji ile insan arasındaki ontolojik ve epistemolojik ilişkilere vurgu yapan Husserl ve Heidegger gibi bazı 20. Yüzyıl filozoflarının eleştirilerine maruz kalmıştır. Fenomenolojik yaklaşımları ile ilintili olarak onlara göre nesnelere yönelmek ve nesnelere hareketle felsefi çıkarımlar yapmaya çalışmak hem bireysel hem de ontolojik sorunlara yol açmaktadır. Sözelimi *Varlık ve Zaman* adlı eserinde varlık (*Sein*) ve var olan (*seiendes*) arasında bir ayrım yapan Heidegger'e göre varlık, var olan her şeyin -

---

²³ Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, İstanbul: May Yayınları, 1968, s. 144.

²⁴ Karl Marx, *Das Kapital*, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, s. 411.

nesnelere, bireyler, olaylar gibi günlük hayatta karşılaşılan her şey- temelini oluşturur ve onları mümkün kılar.²⁵ Felsefe ise onun için bir varlık bilimidir ve modern teknoloji, felsefenin temel sorunlarından olan varlık sorununun unutulmasına, ihmal edilmesine neden olmaktadır.²⁶ Benzer biçimde Husserl için ise kriz, modern teknolojinin insanın yaşam dünyasını (*Lebenswelt*) matematiksel ve fiziksel yasalar ile açıklama girişimiyle nesnelleştirmesi ve böylece deneyim ve anlamı dışlaması ile ortaya çıkmaktadır.²⁷ Heidegger'in eleştirisine paralel şekilde modern bilim ve teknoloji, dünyayı yalnızca bir nesne ve kaynak olarak görerek insanın onunla organik bağlarının zayıflamasına neden olmaktadır. Her iki düşünür de bu etkilerin insanın dünyayla olan otantik ilişkisinin bozulmasına yol açtığını ve bu bağlamda teknoloji ve bilimin insanı yaşamın varoluşsal boyutunu (*Existenz*) arama ediminden uzaklaştırmak ile tehdit ettiğini belirtmektedir.

1.2. Teknoloji Felsefesinde “Konusan İnsan” a Dair Yaklaşımlar

Teknoloji çağının 18. yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimi ile başladığı kabul edilse de teknoloji kavramı, felsefi tartışmalarda 20. yüzyıla değin geri planda kalmaya devam etmiş, Martin Heidegger ve John Dewey'in katkıları ile alanda önem kazanmaya başlamıştır.²⁸ Bağımsız bir disiplin olarak teknoloji felsefesi ise ancak 20. yüzyılın son yarısında ortaya çıkabilmiştir.²⁹

Teknoloji felsefesi, bir disiplin olarak teknolojinin sosyoloji, psikoloji, mühendislik gibi diğer disiplinlerle birlikte felsefenin etik, epistemolojik, ideolojik ve ontolojik bağlamlarında pek çok farklı perspektiften ele alınmasını içermektedir. Bu çerçevede Lewis Mumford (1895-1990) ve Jacques Ellul (1912-1994) gibi felsefeciler teknolojinin toplumsal boyutlarını otonomluk ve belirleyici etki üzerinden ele almış, Bruno Latour (1947-2022) ise STS (*Science and Technology Studies/Bilim, Teknoloji ve Toplum Çalışmaları*) kapsamında teknolojik gelişim süreçlerinin nasıl inşa edildiği

---

²⁵ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, İstanbul: Alfa Yayınları, 2024, s. 158-159.

²⁶ Martin Heidegger, *Tekniğe ilişkin Soruşturma*, çev. Doğan Özlem, Paradigma Yayınları, 1998, s. 14. Heidegger'in bu varlığa ilişkin yaklaşımının teknoloji ile olan ilişkisi, tezimizin 2. bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

²⁷ Edmund Husserl, *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe*, Çev. Ayça Sabuncuoğlu ve Önay Sözer, İstanbul: Alfa Yayınları, 1994, s. 32-34.

²⁸ Don Ihde, *Philosophy of technology: An Introduction*, New York: Paragon House, 1993.

²⁹ Mitcham, *Thinking Through Technology*, s. 17.

üzerine çalışmalar yapmıştır.³⁰ Don Ihde öncülüğünde teknolojiyi -Heidegger gibi filozofların klasik fenomenolojik yaklaşımlarından uzaklaştırarak- amaç için araç (*as a means to an end*) konumundan çıkarmayı hedefleyen postfenomenologlar ise teknolojiye deneyimi doğrudan etkileyen bir rol üstlendiren yaklaşımları ile onu daha merkezi bir konuma getirmeyi hedeflemektedirler. Ihde'nin *aracılık* kavramı ile sunduğu bu postfenomenolojik yaklaşım, Peter-Paul Verbeek tarafından sistematik bir kuramsal çerçevede *aracılık teorisi (mediation theory)* olarak ele alınmıştır ve teknolojik artefaktların insan ile dünya arasında bir aracılık ilişkisi kurduğunu göstermektedir.³¹ Aracılık teorisine göre teknolojik artefaktlar, deneyim dünyasına katılarak dünya algımızı belirlemekte ve onunla olan etkileşimlerimizi dönüştürerek şekillendirmektedir. Verbeek'e göre teknolojik ürünlerle gerçekleştirilen eylemler, tümüyle insani olarak nitelendirilemez;³² insanların ve teknolojilerin pay sahibi olduğu telefon konuşması yapmak, bilgisayar oyunu oynamak, MR taraması yaptırmak gibi melez durumlar vardır ve bu eylemler, gerçeklik algımızı şekillendirmemize katkıda bulunmaktadır.³³ Dolayısıyla aracılık teorisindeki temel yaklaşım, kullanım yoluyla özne (insan) ile nesne (teknolojik artefakt) arasındaki soyut hiyerarşik yapıyı yeniden oluşturmaktır; bu anlamda teknolojik artefaktlar, insan-dünya ilişkilerinin aracılarıdır.

Teknoloji felsefesine dair mevcut çalışmalar ve yönelimler gözden geçirildiğinde teknolojinin dilsel bağlamda yorumlanması hususunda bir eksiklik olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yukarıda sözü geçen bu çalışmalar, tezimizde ele alınması hedeflenen bu eksikliğin ispatı açısından temel referansları oluşturmaktadır. Modern dönem teknoloji felsefesi çalışmaları kapsamında ele alınan temalar arasında dil meselesinin geri planda

---

³⁰ STS, modern bilim ve teknolojinin kültürleri, değerleri ve kurumları nasıl şekillendirdiğini anlamayı amaçlayan disiplinlerarası bir araştırma alanıdır. 1970'li yıllarda STS kapsamında sosyoloji, antropoloji, etik, ekonomi gibi sosyal alanları bilim, teknoloji ve mühendislik gibi alanlarla ortak bir bağlamda buluşturmaya hedefleyen çalışmalar yürütülmektedir. Bkz. Stephen H. Cutcliffe ve Carl Mitcham, *Visions of STS: Counterpoints in Science, Technology, and Society Studies*, 2012, State University of New York Press.

³¹ Aracılık (*mediation*) kavramı ilk kez Don Ihde tarafından *Technology and Lifeworld: From Garden to Earth* adlı eserinde kullanılmıştır ve teknoloji dolayısıyla algılanan dünya deneyimlerinin, teknolojik artefaktlar tarafından dolayım olarak aktif bir biçimde şekillendirildiğini öne sürmektedir. Kelime anlamı olarak "dolayım", "aracılık" anlamlarına gelen aracılık teorisine göre teknoloji yalnızca bir araç değildir; insanın düşünce ve deneyimlerine doğrudan etki etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Don Ihde, *Technology and Lifeworld: From Garden to Earth*, Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press, 1990).

³² Peter-Paul Verbeek, "The Empirical Turn", *The Oxford Handbook of Philosophy of Technology*, proje ed. Shannon Vallor, New York: Oxford University Press, 2022, s.35-54.

³³ Tuba Nur Umut, *Failliği Yeniden Düşünmek*, Eskiyeeni Yayınları: 196, 2023, s. 52.

birakılması, teknolojiye yönelik çalışmaların sonucunda elde edilebilecek risk ve kazanımların tespitinde eksikliklere neden olmaktadır. Teknolojik artefaktların insanın yaşam dünyasına yansımaya yalnızca araçların pratik kullanım düzeyinde değil, günlük iletişimdeki dil kullanımında da rastlanmaktadır. Sözelimi sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte gündelik dilimize “selfie/özçekim”, “influencer”, “çevrimiçi” gibi yeni kelimeler girmiş; “bildirim”, “story”, “post”, “beğeni” gibi kelimeler ise eski kullanımlarını yitirip yeni anlamlar kazanarak literatüre katılmışlardır. Aynı zamanda “emoji” kavramı ortaya çıkmış ve bu sanal artefaktlar ile kelime kullanımına ihtiyaç duyulmadan duyguların ifade edilebilmesi sağlanmıştır ki bu, duygusal ve düşünsel açıdan kalıcı deneyim değişikliklerine sebep olmuştur. Dilin dinamik yapısına dair tüm bu örnekler, sosyal medya ile oluşan popüler kültürün yeni değer ve pratikler üreterek insanın davranış ve düşünce yapısına etki ettiğini göstermektedir. Bu çerçevede teknolojinin dil yoluyla nasıl dolaymlandığı sorusuna yanıt verebilmek için iki kavramın ilişkisinin tarihsel süreçte nasıl bir yeri olduğuna değinmek elzemdir.

1.3. Teknoloji-Dil İlişkisi

Teknoloji-dil ilişkisine dair tartışmalarda Antik Yunan veya modern öncesi dönem araştırmalarının fazla itibar görmediği söylenebilir. Bunun sebebi dilin bu dönemlerde yapılan felsefi çalışmalarda ayrı bir disiplin olarak görülmemesi ve tali önemde bir araştırma alanı olarak görülüyor olmasıdır. Antik dönem filozofları, adlar ve adların temsil ettiği şeyler arasındaki uyumu kabul ederek dil ve dünya arasında da aynı uyumu varsaymışlardır. Bilindiği gibi Sokrates öncesi dönem filozoflarından Herakleitos için doğada bir düzen vardır ve bu düzen, insanın diline olduğu gibi yansımaktadır: “Onun dilindeki ‘söz’e dönüşen *logos* evrendeki ‘düzen’in kendisi, onun var oluşunu ve işleyişini sağlayan ‘akıl’ veya o aklın belirlediği, her şeyin kendisine uymak zorunda olduğu ‘ölçü’ olarak da düşünülebilir.”³⁴ Buradaki düzenle kastedilen, yeryüzünde görülen tüm karmaşanın ardındaki uyumdur ve bu uyumu sağlayan, var olan her şeyi düzenleyen evrensel akıl anlamında kullandığı *logos*dur. Herakleitos’un *arkhe* olarak

---

³⁴ Herakleitos, *Fragmanlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, çev. C. Cengiz Çevik, 2020, s. XXIV.

kabul ettiği ve doğaya gücü veren ateş ile *logos*, bu anlamda *arkhe* ile bir özdeşlik barındırmaktadır.

Platon, dildeki anlam sorununa değinen ilk filozof unvanıyla *Kratylos* adlı diyalogu başta olmak üzere birçok eserinde adların, temsil ettikleri nesnelere ne kadar doğru yansıtıktıklarını sorgulamaktadır. Bu bağlamda Platon için nesnelere verilen adlar, tıpkı resimler gibi nesnelere birer taklidir (*mimesis*) ve aslında nesnenin ses yoluyla benzetilmesidir.³⁵ Bilginin ifade edilip iletilebilmesi için bir araç olan dil, aynı zamanda idealar dünyasında bulunan gerçek bilgiye ulaşmada da aracı rolü oynamaktadır. Dilin temsil ettiği bu aracılık rolü, nesnenin doğasına uygun bir anlam temsil eden bir aracı olmasının yanı sıra insanların birbirleri ile bilgi paylaşımını ve ortak değerler üretebilmesini de sağlayan bir köprü görevi üstlendiğini de göstermektedir. Dolayısıyla *tekhne*ye dair üretimlerin n koşulu, üretimi yapacak olan öznelerin dil aracılığıyla iletişim kurmasıdır.

Dönemin bir başka filozofu, atomculuk öğretisinin kurucusu Demokritos ise sözcükler ve anlamlarının, insanların anlaşması sonucu olduğu ve bundan dolayı sözcükler ve anlamlarının tamamen örtüşmediği grşindedir. Herakleitos'un temsil ettiği doğalcılık ve Demokritos'un temsil ettiği uzlaşımcılık arasındaki bu anlaşmazlığa dair Platon, diyaloglarında dilin sözcükler ile ifade edilmesinin mümkün olup olmadığı meselesini ele almaktadır.³⁶ *Kratylos* diyalogunda Kratylos, Herakleitos'un "her şey akar" (*panta rhei*) dşncesinin dil ve anlama da uygulanması gerektiğini ve bunların sürekli bir devinim halinde olduğunu vurgulamaktadır.³⁷ Ona göre adların anlamları zamanla evrilip dilin doğasına uygun olarak adlandırılmakta ve aynı zamanda onun doğasını etkilemektedir. Buradan hareketle Platon için nesnelere verilen adların tıpkı resimler gibi nesnelere birer takliidi olması, Wittgenstein'in dilin dünyayı resmettiği görüşü ile de benzerlik göstermektedir. Antik Yunan döneminde dile dair tüm bu yaklaşımlar, şeylerin doğasına ilişkin yapılan soruştırmalarda dilin pratik yaşama etkisinin göz ardı edilmediğini kanıtlar niteliktedir. Nitekim dönemin filozoflarının

---

³⁵ Platon, *Kratylos*, ev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2015, s. 81-82.

Doğalcılık, her şeyi doğaya indirmeye çalışan dünya görüşü olarak; uzlaşımcılık ise bütün ilkelerin, kavramların, belitlerin uzlaşımsal olduğunu ileri süren öğreti olarak tanımlanmaktadır (Akarsu, *Felsefe Terimleri Szliğ*, 1984).

³⁶ *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt-4, 1. Baskı, "Dil Dşnce İlişkisi", s. 338.

³⁷ Platon, *Kratylos*, s. 51.

felsefi sistemlerinin merkezinde bulunan *logos* kavramının da “söylemek”, “konuşmak” anlamlarına gelen *lego* (*λέγω*) fiilinden türetilmiş olması da bu anlamda dikkat çekicidir.³⁸

Yine de dilin müstakil olarak felsefi araştırmalara konu olması, modern dönemde ele alınan bir çabadır; nitekim “felsefi düşünüş, düşünmesinin kökeninde hem bir sınır hem de bir imkân olarak duran şeyi, yani dili, sonunda fark etmiştir”.³⁹ Adların anlamlarının belirttikleri idelerden ibaret olduğu görüşü ile felsefi düşüncede dili ilk kez ön plana çıkaran görüş, on yedinci yüzyıl nominalizmidir.⁴⁰ Adlar ve temsil ettikleri arasında kurulan ilişki ise kelimeye anlamını veren şeydir. Dolayısıyla bu dönemde artık belirgin olan, Orta Çağda hâkim olan evren anlayışının yıkılarak adların yalnızca şeyleri belirtmek için kullanılarak anlamlandırıldığı görüşüdür. Thomas Hobbes ve John Locke gibi bazı Erken Modern Dönem filozoflarının temel kaygısı, “temel terimlerin tek anlamlı, apaçık tanımlarını vermek suretiyle, empirik dünya betimlemesini sağlam temeller üzerine oturtmak” idi.⁴¹ Çünkü bu dönemde Orta Çağ kilise öğretileri üzerine kurulu, teolojik temellendirmelerin olduğu hâkim evren anlayışının yerini bilimsel ve rasyonel yöntem almıştır. *Leviathan* adlı eserinde felsefenin başlangıcı için “akıl yürütme melekesi konuşmaya bağlı olduğundan, neredeyse dilin kendisi kadar eski olan akıl yürütme ile bulunmuş bazı genel doğrular olmadıkça konuşma mümkün olmazdı” vurgusu yaparak insanın anlaşmalar ve sözleşmeler yoluyla kuruluşunda dilin hayati önemine işaret eden Thomas Hobbes için insana ve evrene dair her tür bilgi, fiziksel hareketlerle açıklanabilir niteliktedir.⁴² Bu tür bir materyalist bakış açısı, nesneye düşünceyi önceleyen bir nitelik atfederek hem doğal hem de yapay nesnelere bilginin temeline yerleştirmektedir. Bu yaklaşımıyla Hobbes, bilim ve bilginin zeminini teminat altına almaya çalışmaktadır.⁴³ Benzer bir yaklaşıma sahip 17. yüzyılın en önemli

---

³⁸ Bahsedilen anlamının yanı sıra *logos* kavramı “us, anlam, evren yasa” gibi anlamlara da gelen çok yönlü bir terimdir ve Herakleitos’tan bu yana felsefenin temel kavramlarından biri olmuştur, fakat tezimiz kapsamında vurgu yapılması istenen bağlamdan çıkmamak adına “söylemek, konuşmak” anlamına vurgu yapılmıştır.

³⁹ *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt-4, 1. Baskı, “Dil”, s. 331.

⁴⁰ Nominalizm (adcılık): Kavramların gerçek varlıklar olduğunu kabul eden kavram gerçekçiliğine karşı olarak, tümel kavramların yalnızca nesnelere adları olduğunu ileri süren görüş. Bedia Akarsu, “adcılık”, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yayınları, 1984, s. 2.

⁴¹ *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt-4, 1. Baskı, “Dil”, s. 334.

⁴² Thomas Hobbes, *Leviathan*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, çev. Semih Lim, s. 460.

⁴³ Kasım Küçükalp, “Thomas Hobbes”, *Felsefe Tarihi*, proje ed. Celal Türer, Ankara: Bilay Yayınları, s. 380-385.

felsefecilerinden John Locke ise bilginin temelinde deneyimi koymaktadır. Bu empirik yaklaşımı temelinde *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* adlı eserinin üçüncü kitabında sözcüklerin anlamlarının doğrudan nesnelere değil insanların uzlaşmasına bağlı olduğunu, dolayısıyla sözcüklerin anlamlarının toplum uzlaşmasıyla belirlendiğini ifade etmektedir.⁴⁴ Dil, bu haliyle esnek ve değişkendir; farklı bireyler, dönemler ve toplumlarda kelimelerin anlamları değişkenlik gösterebilir. Dolayısıyla onun için dil, düşünceyi tam olarak yansıtmakta her zaman yeterli olmayabilir, çünkü “sözcükler, onları kullananların idelerinin duyulur imleridir... Kendilerini kullananların zihinlerindeki idelerin yerlerini tutarlar; bunları hiç kimse, dolaysız olarak, kendi idelerinden başka şeylerin imleri olarak kullanamaz.”⁴⁵ Örneğin bir elmayı manavdan alırken kullandığımız “elma” kelimesi kırmızı, sulu ve tatlı bir nesneyi imlerken bir başkası için aynı kelime yeşil, ekşi ve sert bir nesneyi imleyebilir ve üstelik bu tanımlar, aynı kişi için farklı zamanlarda değişiklik gösterebilir. Dilin belirsizlikleri ve yanlış anlama olasılıklarına dikkat çeken Locke, düşüncelerin aktarım deneyimini mümkün kılan bu aracın kullanımıyla ulaşılabilecek bilginin nesnesiyle uygunluk arz edebilmesi için sözcükleri bilinçli kullanmanın önemine vurgu yapmaktadır.

Modern dil anlayışı, dilin olmadığı bir dünyası tasavvuru oluşturma girişimlerinin yanıltıcı olduğunu ortaya koymayı ve insanı anlamada dilin merkezi rolünü vurgulamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda dili düşünmek, insanı düşündürmektir.⁴⁶ Dil, insan deneyiminin ve bilincinin ayrılmaz bir parçasıdır; düşünceleri, duyguları ve dünyayı algılama biçimlerini şekillendirmektedir. İnsan varoluşunun temellerini anlamak için dilin yapısını ve işlevinin ne olduğunu anlamlandırmak gereklidir. Antik Yunan döneminde *logos* kavramı üzerinden kurulan dil-düşüncenin ilişkisinin iç içeliği, modern dönemde değişkenlik göstermiştir. Dil, artık “toplumun ortak bilincinde herkes için aynı olan ses, sözcük ve biçimbirim öğelerinin toplamı” olarak tanımlanmakta ve düşünceden ayrı tutulmaktadır.⁴⁷

Doğal dilin tek anlamlılıktan uzak oluşu problemini aşmak için matematiksel bir dil oluşturma çabasına giren modern mantıkçılar, nesnel bir dili mümkün kılmak

---

⁴⁴ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalcı Yayınevi, 1996, s. 244-245.

⁴⁵ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s. 241-243.

⁴⁶ Felsefe Ansiklopedisi, “Dil-Düşünce İlişkisi”, s. 338-339.

⁴⁷ Felsefe Ansiklopedisi, “Dil-Düşünce İlişkisi”, s. 340.

amacıyla mantıksal diller geliştirmişlerdir. Frege, Russell ve Wittgenstein gibi mantıkçı filozoflar, dili anlamı önceleyen bir konuma getirerek onun soyut ve karmaşık yapısını biçimsel kural ve yöntemler zemininde incelemişlerdir.⁴⁸ 20. yüzyılın önemli dilbilimcilerinden Alfred Korzybski ise oluşturduğu anlambilim kuramı ile Aristotelesçi mantığın sınırlamalarını eleştirerek sembolik düşünme yönteminin dilin yanlış kullanılmasını önleyeceğini, böylelikle dilin daha bilimsel bir biçimde kullanılarak çokanlamlılığın getirdiği problemlerin çözülebileceğini savunmaktadır; nitekim o, *Science and Sanity (Bilim ve Ussallık)* adlı eserinde matematiksel dil ile doğal dilin benzerliğine dair görüşünü şöyle dile getirmektedir:

İlişkiler genellikle empirik bir mevcudiyete sahip oldukları için ve insan ile onun ‘bilgisi’ en az kayalar, çiçekler ve eşekler kadar ‘doğal’ olduğundan, matematik olarak adlandırılan kesin ilişkilerin eşsiz dilinin zorunlu olarak insanın doğal dili olduğunu ve dünyaya ve sinir sistemimize yapı olarak benzediğini görmek bizi şaşırtmamalıdır.⁴⁹

Dil, gerçekliği doğrudan yansıtmaz; aksine bir harita gibi bireylerin algısını şekillendiren bir araçtır. Bu görüş, iletişim kuramcısı McLuhan’ın “araç mesajdır” (*the medium is the message*) ifadesiyle örtüşmektedir. McLuhan, medya ve iletişim araçlarının bireyleri ve toplumları dönüştürme gücüne dikkat çekmektedir. Dilin algıyı şekillendirme rolü, McLuhan’ın bu yaklaşımıyla güçlü bir bağlantı kurmaktadır. Ona göre medyanın kişisel, ekonomik, estetik, ahlaki ve sosyal etkilerinin gücü insanı tamamen ele geçirmiştir ve onun tam olarak nasıl işlediğini bilmeden sosyal ve kültürel değişimleri anlamlandırmak mümkün değildir.⁵⁰ Ayrıca medyayı da kapsayan teknoloji yalnızca bir araç olarak nesneyi değil, mesajın kendisi olarak dili de temsil etmektedir. Bunun sebebi, dilbilgisel (*grammatical*) bir yaklaşımın medya ve teknolojilerin bizi nasıl dönüştürdüğünü anlamamıza olanak sağlamasıdır.⁵¹ Benzer şekilde Heidegger ve Wittgenstein da dilin yalnızca bir araç olarak ele alınmasını eleştirerek dili insan düşüncesini etkileyen bir unsur olarak görmektedirler. Öyle ki Heidegger dilin

⁴⁸ Felsefe Ansiklopedisi, “Dil-Düşünce İlişkisi”, s. 389.

⁴⁹ Alfred Korzybski, *Science and Sanity: An Introduction to Non-Aristotelian Systems and General Semantics*, New York: Institute of General Semantics, 2000, s. 262. Metin boyunca atf yapılan ve Türkçe çevirisi bulunmayan eserlerin çevirileri bize aittir.

⁵⁰ Marshall McLuhan ve Quentin Fiore, *The Medium is the Message*, Gingko Press, 2005, s. 26.

⁵¹ Mark Coeckelbergh, *Using Words and Things*, New York: Routledge, 2017, s. 268.

“konuştuğunu” söylemektedir: “Dil, insanoğlunun eseri değildir: Dil konuşur. İnsanlar ancak dile ortak bir karşılık verebildikleri ölçüde konuşurlar”.⁵² İnsanlar, konuşma eylemini ancak düşünmeyi de önceleyen bir dil temelinde gerçekleştirebilirler. Öyle ki yeni bir dil icat edilmek istendiğinde dahi var olan bir dil yapısı temel alınmak zorundadır: “insanlar yapay konuşma yapıları ve işaretleri icat edebilirler, ancak bunu yalnızca halihazırda konuşulan bir dile atıfta bulunarak ve bu dilden yola çıkarak yapabilirler”.⁵³ Benzer şekilde Wittgenstein da kelimelerin kullanım biçimlerine vurgu yaparak dilin kullanımının anlamı şekillendirdiğini, dolayısıyla da kullanımın daha geniş bir çerçevede insanı etkilediğini savunmaktadır: ona göre kullanım, dil ve dili kullanan kişinin sosyokültürel bağlamıyla, yani yaşam dünyasıyla ilişkilidir.⁵⁴ Wittgenstein, dilin kullanımına dair yaptığı bu vurgu üzerinden yaşam dünyasını şekillendiren bir felsefi konsept sunmaktadır. Anlamı mümkün kılan şey dilin kullanımıdır ve bu kullanım kültürel bir bütünün, *yaşam biçiminin (form of life)* parçasıdır, ki bu da birçok *dil oyunu (language-game)* sonucunda ortaya çıkmaktadır.⁵⁵ Dilin kullanımı, tüm bu alt kümeleri kapsayan büyük bir bütüne bağlıdır.

Teknolojinin yaşam dünyasındaki yeri ise dile dair tüm bu yaklaşımlar referans alınarak yeniden değerlendirilmelidir. Öyle ki özellikle deneyimlerimizin her alanına nüfuz etmiş olan modern teknoloji kendini dilin kullanımında, toplumsal yapıların oluşum biçimlerinde, varlığa dair düşünce düzeyinde göstermektedir. Önümüzdeki bölümde bu incelemeyi üç farklı hattan yapacağız: Heidegger’in teknolojinin nasıl dünyayı belirli bir şekilde görmemizi sağladığına dair görüşleri üzerinden teknolojinin ontolojik boyutuna dair bir inceleme yapacak ve bu görüşlerini felsefesinin temelinde yer alan dile dair görüşleriyle ortaklıkları üzerinden yeniden düşüneceğiz. Dil-teknoloji ilişkisinin yaşam biçimlerimiz üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için ise Wittgenstein’in *dil oyunları* kuramını teknolojik artefaktlar bağlamında ele alacağız. Yaşam biçimlerinin oluşumunda Wittgenstein’in topluma yönelik yaptığı vurguya benzer biçimde John Searle’ün *sosyal ontoloji (social ontology)* kuramını ele alacak ve dilin toplumsal boyuttaki yansımalarını inceleyeceğiz. Son olarak yaşam dünyasında dilin

---

⁵² Martin Heidegger, *Pathmarks*, ed. William McNeil, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 57.

⁵³ Martin Heidegger, *Pathmarks*, s. 57.

⁵⁴ Coeckelbergh, *Using Words and Things*, s. 26.

⁵⁵ Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Deniz Kamit, İstanbul: Totem Yayınları, 2006, s. 16.

konumuna dair Ricoeur'ün anlatı kuramı üzerinden bir serimleme yaparak dil ve düşünceyi anlamlandırmaya dair hermeneutik bir bakış açısı sunmaya çalışacağız. Bu bakış açısı, Coeckelbergh'in *anlatı teknolojileri (narrative technologies)* kuramı ile sunduğu teknolojinin toplumsal ve bireysel yaşamlar üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin nasıl Ricoeur'ün anlatı biçimleriyle şekillendiğini anlamayı amaçlamaktadır. Teknolojiler, toplumsal ve bireysel anlatıları oluşturmaktadır ve bu anlatılar, teknolojinin kendisiyle iç içe geçmiş olarak gelişmektedir. Bu anlamda anlatı teknolojileri, bireylerin ve toplumların yaşam dünyalarındaki sanal ve fiziksel tüm deneyimlerini anlamlandırma biçimlerini etkilemektedir. Ricoeur'ün anlatı kuramını bu bağlamda yeniden düşünmek, modern teknolojinin oluşturduğu anlatılarda insanın konumunu anlamlandırmamız için yeni bir perspektif sunacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM: TEKNOLOJİYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Birinci bölümde vermiş olduğumuz bağlam, felsefi tartışmalarda dil ve teknoloji ilişkisine kronolojik bir bakış açısı sunmayı hedefliyordu. Ne var ki felsefi düşüncede bu kavramların tarihsel süreci incelendiğinde dil ve teknolojinin çoğunlukla felsefenin ayrı ve uzak disiplinleri olarak ele alındığı ve birbirlerine etkilerinin nadiren incelendiği görülmektedir. Bu bölümde söz konusu iki disiplin -dil felsefesi ve teknoloji felsefesi- arasındaki ilişkiyi, farklı yaklaşımlarla aynı bağlama işaret ettiğini düşündüğümüz 20. yüzyıl filozofları gözünden detaylı olarak açıklamaya çalışacağız. Bunu yaparken yapay zekâ ve teknoloji felsefesi alanlarında çalışmaları bulunan 21. yüzyılın önemli felsefecilerinden Mark Coeckelbergh'in *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology (Kelimeleri ve Şeyleri Kullanmak: Dil ve Teknoloji Felsefesi)* adlı eserinde teknoloji felsefesi çalışmalarına dili de dâhil ederek teknolojiyi yeniden düşünme gayesi ile incelediği Heidegger, Wittgenstein, Searle ve Ricoeur'ün felsefi görüşleri konu edilecektir. Temel gayemiz, modern teknolojinin özne-nesne ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde sahip olduğu nesne konumunun ötesinde hem özne olan insan düşüncesini hem de toplumları oluşturma ve yeniden yapılandırma yetisine sahip olduğunu göstermektir. Sunmuş olduğumuz gayenin temellendirmesi ise aynı özne-nesne ilişkisi bağlamında ele alınan dil meselesi üzerinden yapılacaktır.

2.1. *Gestell*'de Dilin Konumu

Teknoloji, araç olmanın ötesinde bir konuma sahip olabilir mi? Araçsalcı yaklaşıma göre teknoloji, amaç için üretilen ve kullanılan bir araç konumundadır veya yalnızca bir insan etkinliğidir. Bu yaklaşım, onu etkin konumundan uzaklaştırarak ikincil bir niteliğe indirgemekte ve teknolojinin modern yaşam dünyasındaki kurucu rolünü göz ardı etmektedir. Öyle ki teknolojinin insan yaşamına etkisi, ilgili araçsalcı yaklaşımda değerlendirildiğinden çok daha temel niteliktedir; geçmişte olduğundan çok daha fazla hayatımızın içinde ve etkilerini tüm deneyimlerimizde göstermektedir. Yaşam dünyamızda pratik ihtiyaçları karşılaması için üretilen gözlük, işitme cihazı, iletişimi ve

bilgiye erişimi hızlandıran akıllı cep telefonları ve bilgisayarlar gibi pek çok teknolojik cihaz, deneyim dünyamızın ayrılmaz bir parçası olarak yaşam dünyamıza katılmaktadır.

Tezimizin ana odağı, Heidegger'in *Tekniğe İlişkin Soruşturma (Die Frage nach der Technik)* adlı metninde tekniğin mahiyetinin ne olduğuna dair açıklamalarına değinmeyi gerektirmektedir.⁵⁶ Fakat bu başlıkta onun teknoloji hakkındaki görüşlerini açıklamadan önce felsefesinin temelinde yatan varlığın ne olduğu sorusunu neden teknoloji eleştirisinin temeline koyduğunu irdelemek elzemdir; çünkü teknik sorunu ancak insanın varlık ile olan ilişkisindeki bir görünüm olarak karşımıza çıkarmaktadır. Felsefesinin temel kavramı varlık (*Sein*) olan Heidegger'e göre varlık yalnızca ontolojik bir anlam içermemektedir; sabit bir anlamda, mantıksal bir düzleme indirgenerek açıklanmamalıdır. O, varlığı "kendisi için ve kendinde olageldiği şekilde açığa çıkan, gizini-açan (*aletheia*)" olarak nitelendirmektedir.⁵⁷

Teknik kavramını ise yalnızca bir araç olma konumundan çıkarıp gizini-açmanın (*aletheia*) bir tarzı olarak tanımlayan Heidegger, bu kavrama kendisini açığa çıkaran bir nitelik yükleme nedenini şöyle açıklamaktadır:

Tekniğin özünün gizini-açma ile ne ilgisi vardır? Yanıt: Her yönden ilgisi vardır. Çünkü her açığa-çıkma, gizini-açmada temellenir. Aslında açığa-çıkma, vesile-olmanın—nedenselliğin—dört tarzını kendi içerisinde toplar ve onları baştan sona yönetir. Amaç ve araç, açığa-çıkmanın alanına aittirler; araçsallık da. Araçsallık, tekniğin temel karakteristiği olarak düşünülür. Araç olarak tasarlanan tekniğin münhasıran ne olduğunu araştırırsak, bu durumda gizini-açmaya gelip dayanırız, üretime dayalı her imal etmenin imkânı, gizini-açmada yatar.⁵⁸

Buradaki teknik ile tekniğin özü arasında bir farklılık vardır: teknik, gizini-açmanın bir tarzı iken tekniğin özü, hakikat-olmanın alanıdır (*Wahrheit*). Modern teknik

---

⁵⁶ Heidegger'in ilgili metninde teknoloji için *modern teknik* ve *teknik-olan* kavramları kullanılmaktadır. Kökenini Antik Yunan'da zihin sanatlar ve güzel sanatların da içinde bulunduğu bir anlam taşıyan ve zanaat etkinlikleri için kullanılan *tekhne* kavramından alan *teknik*, kökeni itibarıyla Heidegger'in terimiyle bir *gizini-açma* anlamı da barındırmaktadır. Bu nedenle metindeki kavram tutarlılığını korumak amacıyla Heidegger'in teknoloji anlayışını irdelerken *teknik* kavramını kullanacağız.

⁵⁷ Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s. 11.

Antik Yunan'da kullanılan *aletheia* kavramı, gizini-açma ve hakikat (*Wahrheit*) anlamlarını taşımaktadır. *Poiesis* ise bir şeyin açığa çıkma sürecidir; bir anlamda, varlığın kendini gösterme biçimidir. Antik Yunan'da *tekhne*, doğanın (*physis*) bir parçası olarak görülmekte ve doğal süreçlerin insan eliyle desteklenmesi anlamına gelmektedir.

⁵⁸ Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s. 52.

ise, Heidegger'e göre, meydan okuyucu bir gizini-açmadır.⁵⁹ Bunun anlamı, modern teknikte nesnenin artık karşıda-duran (*Gegenstand*) konumundan çıkarak el-altında-duran (*Bestand*) konumuna gelmiş olmasıdır. *Bestand* ile Heidegger, nesnelerin modern teknolojiye artık hükmedilebilir hale gelmiş olmalarına vurgu yapmaktadır; bu anlamda nesneler artık doğada buldukları halleri ile değil, kullanıma hazır araçlar olarak el altındadırlar. Oysaki Antik Yunan'daki kullanımıyla *tekhne*, yaratıcı bir üretim ve dünyayı açığa çıkarma süreci olarak anlaşılmalı idi. Bugünün teknolojisi ise daha çok doğayı kontrol etme ve ona hükmetme arzusunu yansıtmaktadır. Bu nedenle Heidegger'in kullandığı *teknik* (*technik*) kavramı, modern teknolojiye atfedilenden farklı bir anlam taşımaktadır; çünkü Heidegger, teknolojiyi sadece bir araç olarak değil, aynı zamanda varlığın ve varoluşun temel bir yönü olarak görmektedir. Bu sebepten Heidegger, *teknik* kavramını *tekhne* kavramından ayırarak analiz etmektedir: Modern teknoloji, doğayı bir kaynak olarak görme eğilimindedir ve doğanın karşısında durarak doğanın özünü gizlemektedir.⁶⁰ Heidegger, modern teknolojinin doğayı sadece insan kullanımına sunulan bir el-altında-duran olarak değerlendirdiğini belirtir.⁶¹ Bu bağlamda modern teknolojinin doğayı araçsallaştırma ve tüketme eğilimi, *tekhne* kavramının daha bütüncül ve doğayla uyumlu bakış açısından uzaklaşmıştır. Ona göre bir nesnenin el-altında-duran hale gelmesi, onun yalnızca bir araç olarak işlev görmesi ile ilişkilidir. Günlük yaşamda bir nesneyi kullanırken onun fiziksel varlığı üzerine düşünmeyiz; nesne bizim için işlevsel bir araç haline gelmiştir. Sözelimi bir marangozun çalışırken kullandığı çekiçle arasındaki etkileşimde çekiç, bir nesne olmanın ötesinde, marangozun işini yapabilmesi için bir araç yani el-altında-duran haline gelir. Burada önemli olan nokta, marangozun dikkatinin çekicinin fiziksel özelliklerine değil, çekicinin işlevine odaklanmış olmasıdır. Bu durumda çekicinin nesneliliği arka plana itilmiş ve kullanım amacına yönelik bir bağıntı ortaya çıkmıştır: “nesnenin yerine özne ile nesne arasındaki bağıntı ortaya çıkar ve bu bağıntı, denetim altına alınacak bir el-altında-duran haline gelir”.⁶² Ne var ki teknolojinin ürünleri el-altında-duran olarak görüldüklerinde yerlerini

---

⁵⁹ Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s. 59.

⁶⁰ Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s. 79-80.

⁶¹ Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s. 58.

⁶² Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s. 24.

düzenlenebilir-olanın (*Bestellbare*) düzenlenmesinde (*bestellen*) bulurlar.⁶³ Endüstriyel makineler gibi teknik ürünlerin başlangıçta insanlar tarafından işlevsel araçlar olarak, yani el-altında-duran şeyler olarak görüldüğünü ancak modern teknolojinin ilerlemesi ile birlikte bu ürünlerin yalnızca işlevsel araçlar olma konumundan çıkıp birer düzenlenebilir-olan haline gelmesini eleştiren Heidegger'e göre bu ürünler, belirli bir düzenin parçası olarak sürekli kontrol edilmekte, yönetilip organize edilmektedir.⁶⁴ Burada vurgulanan esas nokta, modern teknolojinin doğayı ve nesnelere nasıl dönüştürdüğü ve bu dönüşümün insan-doğa ilişkisini nasıl etkilediği ile ilişkilidir. Teknolojinin ürünleri başlangıçta belirli bir amaca hizmet eden araçlar olarak görülse de zamanla bu ürünler ve doğanın kendisi, insanın kontrol ettiği ve düzenlediği birer kaynak haline gelmektedir; bu da modern teknolojinin dünya üzerindeki hakimiyetini ve doğanın sürekli olarak insan ihtiyaçlarına göre düzenlenip kontrol edildiğini göstermektedir. İnsanın doğa ve teknik ile olan ilişkisinin doğayı sürekli kontrol etmeye ve yönetmeye yönelik bir anlayışla şekillendiğini gösteren bu yaklaşım, modern teknik ile tersine dönmüştür. Doğayı sadece bir kaynak olarak görmeye başlayan insanın doğa ile olan bağlarını kaybetmesi ve onu artık bir "varlık" olarak değil, sadece kullanılacak bir "şey" olarak algılar hale gelmesi, modern tekniğin dünyayı ve içindeki varlıkları birer kaynak olarak gören ve bu kaynakları belirli bir çerçeve içinde düzenleyen konumuna gelmesine sebep olmuştur.

Heidegger'in tekniği özü olarak adlandırdığı kavram ise tam da bu çerçevelenme (*gestell*) fiiline karşılık gelmektedir.⁶⁵ *Gestell*, kendini hakikat olmanın alanı olarak açması dolayısıyla gizini-açmanın (*aletheia*) bir tarzıdır. Bu özelliğiyle de araç olmaktan çıkmış, hükmedilen değil hükmeden haline gelmiştir. Heidegger'in tehlike olarak

---

⁶³ Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s. 59. Heidegger'e göre insanların dünyayı anlamak için kullandıkları çeşitli yollardan biri de el-altında-duran (*bestand*) kavramıdır ve bu kavram, insanların dünyadaki nesnelere, araçları ve kaynakları kullanıma hazır olarak algılama biçimi anlamına gelmektedir. Düzenlenebilir-olan (*bestellbare*) kavramının anlamı ise Heidegger'in modern tekniğin doğayı ve dünyayı bir kaynak olarak görme eğiliminde yatar. Doğanın insanlar tarafından talep edildiğinde kullanılabilir bir şey olarak görme eğiliminde yatar. Doğanın insanlar tarafından talep edildiğinde kullanılabilir ve kontrol edilebilir bir hale gelmesi anlamına gelmektedir. "Yerine koyma", "tedarik etme" gibi anlamlar taşıyan *stellen* kelimesinden türeyen düzenleme (*bestellen*) kavramı ise insanın doğayı ve nesnelere belirli bir şekilde organize etme, düzenleme ve onlardan faydalanma biçimini ifade eder. Modern teknik, dünyayı belirli bir düzen içine sokmakta onu bir kaynak haline getirip sürekli olarak kullanıma hazır tutmaktadır.

⁶⁴ Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s. 58.

⁶⁵ *Gestell* (en. *Enframing*), "düzenleme tarzı içerisinde real olanın gizini el-altında-duran olarak açmak için insana saldıran, yani insana meydan okuyan bu saldırının bir araya toplayıcısı" anlamında kullanılmaktadır (Bkz. Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, 1998, s. 64).

gördüğü bu durumun kaynağı, Varlığın (*Sein*) ne olduğu sorusunun hep var olandan (*seindes*) hareketle ele alınması sebebi ile Varlık sorusunun unutulmuş olması ve bu durumun insanın krizine neden olmasıdır.⁶⁶ Heidegger için sorun, bu dönüşüm ile başlamaktadır: El-altında-duran olma hali, doğayı bir kaynak olarak görmektedir ve orada bulunan her şeyi açığa çıkarma isteğinde olan insanın hükmeden olandan hükmedilene dönüşmeye başlamasıyla insan, tekniğin özü tarafından ele geçirilmiş ve temel problemini -varlık sorusunu sormayı- unutmuş olarak yaşamını sürdürmeye çalışan bir doğada-var-olan haline gelmiştir.⁶⁷ Dolayısıyla Heidegger'in modern teknolojiye dair eleştirisi, doğrudan teknolojik artefaktlara değil, *gestell*de kendini ifşa eden varlığın gizlenmiş olmasına yöneliktir.

İnsanın *gestell* ile el-altında-duran hale gelmesi, onun modern teknoloji tarafından sürekli olarak çağrılan, düzenlenen ve kontrol edilen bir varlık haline gelmiş olması anlamına gelmektedir. Bu durum insanın kendisini ve diğer varlıkları sadece işlevsel ve kullanılabilir nesnelere olarak görmesine yol açmaktadır ve bu süreçte insan, kendi özgün varoluşunu kaybedip teknoloji tarafından belirlenen bir çerçevenin parçası haline gelmektedir. Heidegger, tekniği onun özü ile olan bağıntımızı aydınlığa çıkarmak için soruşturduğunu ve modern tekniğin özünün çerçeveleme (*gestell*) adını verdiği şeyde kendini gösterdiğini ifade ederken bu tehlikeye işaret etmektedir:

Çerçeveleme (*gestell*), teknik bir şey, makine düzeninde bir şey değildir. O, varolanın el-altında-duran olarak kendisinin gizini-açma tarzıdır. Yeniden soralım: Bu gizini-açma, tüm insanî yapıp etmelerin ötesinde bir yerde mi olup bitmektedir? Hayır. Fakat gizini-açma, ne münhasıran insanın içinde ne de esasen insan *aracılığıyla* olup biter. Çerçeveleme, insana saldıran ve insanı, düzenleme tarzında el-altında duran olarak real-olanın gizini-açma konumuna yerleştiren saldırıya ait olan bir bir araya toplayıcıdır.⁶⁸

Gestell, varolanların salt araçsal değerler taşıyan kaynaklar olarak algılanmasına yol açmaktadır ve bu algılama biçimi, ne yalnızca insanın içsel dünyasında olup bitmekte ne de tamamen insanın dışındaki bir güç tarafından yönetilmektedir. Daha ziyade *gestell*, insanı içine çeken ve onu varlıkları düzenleme tarzında konumlandıran bir düşünsel ve

⁶⁶ Emre Şan, "Fenomenolojik Bir Sorun Olarak Kriz", *Felsefi Düşün* 8 (2017): 249.

⁶⁷ Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s. 14.

⁶⁸ Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s. 67.

ontolojik çerçeve olarak işlev görmektedir. Böylece insan ve varolanlar arasındaki ilişkinin biçimlendiği bir yapı olarak, varlıkların kendilerini açığa vurma biçimlerini ve bu süreçte insanın rolünü belirleyen temel bir dinamik haline gelmektedir.

Heidegger'in tekniğe yönelik yaptığı eleştirinin onun felsefesinin temelinde yatan varlık sorunu ile doğrudan ilişkili olduğundan bahsetmiştik. Aydoğan'a göre Heidegger, "modern insanın bu dillere destan yabancılaşmasını ve haddizatında genel olarak insan meselesini, başka bir şey ile, o olmadan köklerine asla yeniden kavuşamayacağı bir şeyle: Varlığın kendisiyle irtibatlandırarak köktenci bir şekilde ele alır".⁶⁹ Ortaya çıkan bütün krizlerin temelinde yatan bu varlık sorunu, modern insanın temel problemi unutmamasından kaynaklanmaktadır. Tekniğin gelişmesiyle birlikte insan daha fazla doğaya yönelmiş ve doğa üzerinde hakimiyetini arttırmak istedikçe bu sorudan giderek uzaklaşmıştır. İnsanın "Varlık nedir?" sorusunu sorabilmesinin altında yatan motivasyon ise, Heidegger için, *Varlık ve Zaman* adlı kitabının beşinci bölümünde yer verdiği üzere, kaygıdır (*Angst*); kaygının nedeni ise bizzat *dünya-içinde-varolmadır*.⁷⁰ Kaygı, Heidegger için bir *epokhe* (askıya alma) yöntemidir; insan yaşamının her anında onu kuşatmıştır.⁷¹ Varlık ise insanın en temel kaygısıdır: "Kendi varlığı içinde kendini mesele eden var olanlar korkabilir yalnızca".⁷²

Öyleyse yapılması gereken, bu günyüzüne çıkmamış varlığın anlamını karanlıktan kurtarmaktır. Heidegger'in oluşturduğu bu kavramsal çerçeve, modern teknoloji eleştirisini daha derin bir ontolojik düzleme taşımakta ve teknolojinin sadece araçsal fayda sağlayan bir sistem değil, insanın varoluş biçimlerini köklü bir şekilde dönüştüren bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, varlıkların özlerinin gizlenmesine ve insanın varlıkla olan özgün ilişkisinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, Heidegger'in teknoloji eleştirisi, teknolojinin varlık ve deneyim kavramlarıyla olan derin bağlarını açığa çıkararak, insanın varoluşunu yeniden düşünmeye davet etmektedir.

---

⁶⁹ Ahmet Aydoğan, *Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği*, Say Yayınları, 2017.

⁷⁰ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan Ökten, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021, s. 285.

⁷¹ Fenomenolojik yöntem olarak *epokhe*, ilkin Edmund Husserl tarafından ortaya atılmış bir kavram olup algı ve düşüncelerin doğal tutumunu askıya alarak deneyimin özüne ulaşmayı amaçlamaktadır. Heidegger ise bu kavram ile insanın dünya ile ilişkisini ve varoluşsal bağlamını vurgulamaktadır. Bkz. Edmund Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, çev. Harun Tepe, İstanbul: BilgeSu Yayıncılık, 2010.

⁷² Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 221.

2.1.1. Heidegger'in “Konuşan Dili”

Heidegger, dil üzerine yazdığı makalelerin derlenmesinden oluşan ve dilin felsefi bir fenomen olarak incelenmesi üzerine yoğunlaşan *Dile Doğru Yolda (Unterwegs zur Sprache)* adlı eserinde dilin konuşan bir fenomen olduğu vurgusunu şu örnekle göstermektedir: “Şairin şiiri, bizimle konuşur”.⁷³ Burada şair, açığa çıkan olarak varlığı temsil etmektedir ve kendini şiir yani dil ile ifşa etmektedir. Bir anlamda dilin varlıkla olan ilişkisi, insanın onun içinde ikamet ederek varlığın hakikatini koruması ve onu dinleyerek ek-siste (*eksistenz*) olması ile kurulmaktadır.⁷⁴ Öyleyse insan, kendisini ve dünyayı daha derin bir varlık anlayışı ile ele almalıdır. Bu anlamda dil, yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesinde, varlığın anlam kazandığı ve kendini ifade ettiği bir mekân olarak varlığı kendi dinamikleri ve kuralları ile açığa çıkarmakta, insanın varlıkla olan ilişkisinin temel aracı olarak varlığın anlamının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda Heidegger'in “dil konuşur” (*Die sprache spricht*) ifadesinden dilin, varlığın insanla olan ilişkisini belirleyen konumda olduğu sonucu çıkarılabilir.⁷⁵ Aynı zamanda Heidegger'de dil, geleneksel anlayışta olduğu gibi ses yapısı, melodi ve mana birliği olarak ele alınmamaktadır; dilin yaygın olarak ele alınan bu yapısı onun için daha derin bir anlam taşımakta ve şöyle ifade edilmektedir:

Ses yapısı ve yazı karakteri → Dilin kelime hazinesi

Melodi ve ritim → Dilin ruhu

Anlamlı olan → Dilin tını.⁷⁶

Bu bağlamda Heidegger, dilin metafiziksel-hayvansal bir şekilde yorumlanmasının onun tarihsel özünü örttüğünü ifade etmektedir: İnsan bir dünyaya

---

⁷³ Martin Heidegger, *On the Way to Language*, İng. çev. Peter D. Hertz, New York: Harper & Row, 1982, s. 117-124.

⁷⁴ Martin Heidegger, *Hümanizm Üzerine*, Türkiye Felsefe Kurumu, 2013, s. 25.

Heidegger'in burada kullandığı *eksistenz* kavramı, varoluş (*existence*) kavramından farklı bir anlam taşımaktadır. *Eksistenz*, varoluşun sıradan bir ifadesi olarak değil insanın (*Dasein*) varlığının (*Sein*) temel bir özelliği olarak kendi varlığını sorgulaması, anlamlandırması ve varlığıyla ilgili sorumlulukları taşıması anlamına gelmektedir; bu anlamda insanın kendini varlıkla ilişkilendirme biçimi olarak anlaşılabilir.

⁷⁵ Heidegger, *Pathmarks*, s. 57.

⁷⁶ Heidegger, *Hümanizm Üzerine*, s. 25.

sahipken hayvanlar veya bitkiler ise yalnızca kendi çevreleri ile sınırlıdırlar.⁷⁷ İnsanı hayvandan keskin bir şekilde ayıran Heidegger için insanın onurundan söz edebilmenin koşulu, varlık tarafından hitap edilen konumda olmasıdır; bu nedenle dilin varlık tarafından oluşturulan ve kurulan varlığın evi olduğunu fikrini öne sürmektedir.⁷⁸ Bu anlamda insan dile sahip değildir; yalnızca o evde ikamet ederek varlığın hakikatini korumakta ve onu dinleyerek var olmaktadır (*existe*).⁷⁹

Dilin varlığın evi olduğu ve konuştuğuna dair somut bir örnek olarak Heidegger'in de sıklıkla şiirlerine atıfta bulunduğu Alman şair Friedrich Hölderlin'in şiirlerinden bir dizeyi inceleyebiliriz. Hölderlin'in *Patmos* adlı şiirinde aşağıdaki dize yer almaktadır:

Wo aber Gefahr ist, wächst
Das Rettende auch.
Tehlikenin olduğu yerde,
Kurtarıcı da büyür.⁸⁰

Bu dizeler belirli bir varlık durumunu ifade etmektedir: Tehlike ve kurtuluşun bir arada bulunma hali, okuyucuya bu varlık durumunu deneyimleme olanağı sunmaktadır. Şiirin dili ise tehlike ve kurtuluş kavramlarını bir araya getirerek, bu varlık durumunu açığa çıkarmaktadır. Şair, dilin olanaklarını kullanarak tehlike ve kurtuluş arasındaki ilişkiyi, okuyucuya -dilin kendi dinamiklerini ve yapısını kullanarak- metaforlar ile göstermektedir. Öte yandan şairin sözleri, dilin kendiliğinden ortaya çıkardığı anlamları da ifade etmektedir ve bu anlamda dil, yalnızca şairin kontrolünde olan bir araç değildir; kendi başına anlamı ve varlığı ifşa eden bir güçtür. Bu bağlamda Hölderlin'in şiiri, Heidegger'in modern teknoloji, dil ve varlık anlayışları üzerinden yorumlanabilir. Dil, varlığın anlamının barındığı ve ifade edildiği ev olarak, modern teknolojinin getirdiği tehlikelere maruz kalmaktadır; fakat tehlikenin olduğu bu yerde dilin varlığı yeniden ifşa edici bir güç olarak ortaya çıkabilmesi de mümkündür. Dolayısıyla teknolojinin varlığın

⁷⁷ Peter Sloterdijk, *İnsanat Bahçesi İçin Kurallar*, çev. Mustafa Tüzel, Everest, 2001, s. 25.

⁷⁸ Heidegger, *Hümanizm Üzerine*, s. 25.

⁷⁹ Heidegger, *Hümanizm Üzerine*, s. 25.

⁸⁰ Friedrich Hölderlin, *Selected Poems*, Bloodaxe Books, 1996, s. 54.

özünü gizleyen tarafı, aynı zamanda varlığın hakikatinin yeniden keşfedilmesi için bir fırsat sunabilir; bu ise dilin doğru yorumlanarak kullanılması ile mümkündür. Peki varlığın kendini ifşa etmesine imkân sağlayan bir ortam olarak dil ile varlığı araçsallaştırarak onun özünü gizleyen modern teknoloji arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Bu ilişki, Heidegger'in Varlık (*Sein*) ve varolanlar (*Seindes*) ayrımı üzerinden incelenebilir.

Modern teknoloji çağında insanlar, Heidegger'e göre varolanları (*Seindes*) yalnızca birer kaynak (*Bestand*) olarak görerek yalnızca işlevsellikleri üzerinden değerlendirmekte idi. Böylece varolanlar, onun *Gestell* adını verdiği bu çerçevelenme yapısı ile kullanıma hazır hale getirilen ve yalnızca kullanıma yönelik anlamlarına sadık unsurlar olarak, modern teknoloji tarafından kendi özlerinin gizlenmesine neden olmaktadır. Dil ise Heidegger için "Varlığın (*Sein*) evi" olarak, varolanların ötesine geçmeye ve varlığın kendisini deneyimlemeye olanak sağlamakta ve söylem ile temellük etmektedir.⁸¹ Bu sayede varolanların özünü, anlamını kavramak ve onları varlıkları üzerinden deneyimlemek mümkün olmaktadır. Burada Hölderlin'in *Patmos* şiiri örneğini tekrar zikredebiliriz: sanat ve edebiyat, dil aracılığıyla varlığı açığa çıkararak varolanların ötesindeki anlamları deneyimleme imkânı sunmaktadır. Öyleyse modern teknolojinin kaynak olarak görüp tükettiği doğayı dil aracılığıyla yeniden ele almak ve onun varlıksal anlamını anlamlandırabilmek mümkündür. Bu aracılık ilişkisi, modern teknolojinin en fazla kullanılan ürünlerinden akıllı telefonlar üzerinden ele alınabilir. Akıllı telefonlar iletişim, bilgiye erişim, eğlence ve eğitim gibi çeşitli işlevleri yerine getirmek için tasarlanmış araçlar olarak işlev görmektedirler. Kullanıcıları tarafından birer kaynak (*Bestand*) olarak kullanılan bu araçlar, artık araç olmanın ötesinde, kullanılmadıklarında günlük yaşamı devam ettirmeyi engelleyecek biçimde yaşam dünyamıza katılmaktadır; örneğin artık yolculuk esnasında harita uygulamaları olmadan ulaşım sağlamak birçok insan için zorlaşmıştır. Öte yandan akıllı telefonlar ile kurulan iletişimin hızlı ve anlık hale gelmesi, belirli bir formatta olması ve yüzeyselleşmesi, dilin varlığı ortaya çıkarma işlevini yerine getirebilmesi için gerekli olan derinleşme faaliyetini engellemektedir. Öyleyse dilin kullanımını teknolojik bir çerçeve içine sokan akıllı telefonlar, dilin özgün ve derin manalarını sınırlandırarak, varlığı düşünme biçimini de sınırlamakta ve

---

⁸¹ Heidegger, *On the Way to Language*, s. 135.

yüzeyselleştirmektedir. Modern teknolojinin el-altında-duran olarak görülmesinin açtığı bu sorunlar, Varlık ve varolan arasındaki ilişkide dilin kullanımının önemini de gösterir niteliktedir. Bu meseleyi teknoloji felsefesi çalışmalarındaki özne-nesne dikotomisi bağlamında ele almak, tezimizin gittiği yönü destekleyecektir.

Dil ile teknolojinin araçsal ve antropolojik yaklaşımlarda ele alındığı gibi yalnızca bir amaç için araç konumunda olmadığı ve insanın her ikisi üzerinde de tam bir denetime sahip olmadığı görüşü, özellikle fenomenoloji ve teknoloji felsefesi tartışmalarında sıklıkla ele alınmaktadır. Teknolojiyi fenomenolojik yaklaşımla ele alarak araç konumunda tutmanın tehlikelerine dikkat çeken Heidegger'in yaklaşımının aksine insan-teknoloji arasındaki özne-nesne ayrımı yerine bu ilişkiye araçsal bir nitelik yükleyen postfenomenologlar teknolojinin araçsal konumunu korumayı hedeflemişler ve onu fenomenolojik açıdan değerlendirmede izlenmesi gereken yöntem olarak benimsemişlerdir. Bu anlamda Heidegger gibi fenomenologların özne odaklı ve materyalist olmayan yaklaşımlarının tersi bir tutum sergileyen Ihde için "teknolojik bir nesne, başka ne olursa olsun, kullanımı (*use*) yolu ile 'olduğu şey' haline gelir; teknik özellikleri bile kullanımı bağlamında önem kazanır... dolayısıyla kullanılan tüm teknolojiler nötr değildir, çünkü dünya ile ilişkimize aracılık (*mediate*) ederler."⁸² Öyleyse teknolojik artefaktlar insan-nesne ilişkisinde sadece pasif unsurlar değil, aynı zamanda aktif bileşenler olarak değerlendirilmek ile birlikte Ihde için Heidegger, Ellul gibi felsefecilerin yaklaşımları, teknolojiyi onun uygulamalarından ayırt etmede başarısız görünmektedir.⁸³ Ne var ki Heidegger teknolojiyi yalnızca bir araç olarak görmekten kaçınırken, teknolojiyi insanlığın varlıkla olan ilişkisindeki temel değişimin nedeni olarak tanımlamaktadır; ama Ihde gibi postfenomenologlar, Heidegger'in bu yaklaşımının, teknolojik nesnelerin günlük yaşamda oynadığı somut rolleri ve etkileri yeterince dikkate almadığını savunarak teknolojiyi yalnızca varlığın bir açığa çıkma biçimi olarak görmenin, teknolojik nesnelerin ve araçların kullanıcı deneyimindeki somut etkilerini gözden kaçırabileceğini ileri sürmektedirler.⁸⁴ Bu çerçevede postfenomenologlarda teknolojinin araçsal yönünü koruyan yaklaşımın hermeneutik

---

⁸² Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 161.

⁸³ Don Ihde, *Instrumental Realism: the interface between philosophy of science and philosophy of technology*, Indiana series in the philosophy of technology, 1991, s. 5.

⁸⁴ Don Ihde, *Instrumental Realism: the interface between philosophy of science and philosophy of technology*, s. 11.

sonuçları da olduğu ve bundan dolayı yalnızca bir araç olmaktan çok daha fazlası olduğu görüşü hakimdir; farklı bir teknolojiyi kullanmak, dili farklı bir şekilde kullanmamıza ve dilimizin değişmesine neden olmaktadır.⁸⁵ Örneğin dijital medya sayesinde dünyanın dört bir yanından bilgiye anında erişebilmek artık mümkündür ve bu, bireylerin anlam dünyasının genişlemesine ve farklı kültürel ve sosyal bağlamları daha iyi anlamalarına olanak tanıyarak erişilen bilginin yorumlanma biçimini, kapsamını ve anlam dünyasını genişletebilmektedir.

Heidegger, 1957 yılında yazdığı “Hebel” adlı makalesinde dil ve teknoloji arasında kurduğu ilişkiyi bilgisayar gibi teknolojik artefaktlar için kullandığı *dil makinesi* kavramı ile açıklamaktadır.⁸⁶ *Dil makinesi*, modern teknolojinin dilin biçimini ve dünyasını kontrol etmesinin bir yoludur ve dili kullanma tarzımızı en başından itibaren düzenleyip ayarlamaktadır.⁸⁷ Heidegger’in modern teknolojinin dünyayı kontrol etme şekillerinden biri olarak gördüğü dil makinelerinin hakimiyeti insanda değildir; tam tersine bu makineler, dili kendi yönetimine almakta ve böylece insanın varlığının özünde ustalaşmaktadırlar.⁸⁸ Öyleyse Heidegger’in döneminde dijital bir teknoloji olmamasına rağmen “işleme” (*processing*) dediğimiz bir dil makinesinin imkânını önceden görmesi bize şunu söylemektedir: “Dil makinesi her şeyin modern bir yönetime tabi tutulmasını sağlar, ki bu da elleri ortadan kaldırarak her şeyi makineleştirmekte ve yazımı insandan uzaklaştırmakta, kişisiz hale getirmektedir.”⁸⁹ Böylece bugün günlük yaşantımızda muhatap olduğumuz her şeyi bir araç olarak kabul ettiğimiz gibi dili de -modern teknolojinin etkisi ile- bir iletişim aracı olarak kabul ederek onun derin anlam ve işlevini göz ardı ediyoruz; bu ise insanlığın krizine yol açıyor.

Coeckelbergh’e göre ise bu görüş, modern teknolojilerin yeni ve olumlu sonuçlar doğurabilecek artefaktlar üretebilme potansiyeline sahip olması açısından çeşitli yönlerden eleştirilebilir; fakat bugün internet, akıllı telefonlar ve günlük hayatın bir parçası haline gelmesi ihtimali olan robotlar da dâhil olmak üzere kullandığımız her türlü cihaz, “kelimeleri kullanarak yaptığımız şeyleri” şekillendirmesi bakımından, modern

---

⁸⁵ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 46.

⁸⁶ Martin Heidegger, *Hebel–Der Hausfreund*, Klett-Cotta, 2003.

⁸⁷ Martin Heidegger, “Hebel–The Friend of the House”, *Contemporary German Philosophy*, İng. Çev. Bruce Foltz ve Michael Heim. Proje ed. Darrel E. Christensen, Manfred Riedel, Robert Spaemann, Reiner Wiehl ve Wolfgang Wieland. PA: The Pennsylvania State University Press, vol. 3, 1957, s. 100.

⁸⁸ Heidegger, “Hebel–The Friend of the House”, s. 100.

⁸⁹ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 46.

teknolojinin tahakkümüne mahkumdur.⁹⁰ Dolayısıyla teknoloji, onu bir dil makinesi olarak nitelendirmeyi haklı kılacak kadar insanın dil kullanımını ve dili kullandığımız olasılık koşullarını şekillendirmektedir.⁹¹ Bu anlamda teknoloji, yalnızca postfenomenolojik gelenekte ele alındığı gibi hermeneutik fail olarak değil, aynı zamanda dilsel bir fail olarak da düşünülmelidir.

2.2. Teknolojinin Toplumsal Yansımaları: Searle ve *Sosyal Ontoloji*

Coeckelbergh, dile dair araçsal yaklaşımların ötesine geçebilmek amacıyla Heidegger ve Wittgenstein'in dil anlayışlarını kullanarak teknoloji üzerine bir düşünüm gerçekleştirmektedir. Ne var ki teknolojiye yönelik araçsal bakış açısı sürekliliğin bir ucunda, Heidegger ve Wittgenstein'in görüşleri ise bu sürekliliğin diğer ucunda yer almaktadır ve bu anlamda oldukça radikaldirler; bu ise dil ile düşünme arasında ve teknoloji ile düşünme analogisi arasında çok yakın bir bağlantı gerektirmektedir.⁹² Bu bağlantıyı kurabilmek için Coeckelbergh, John Searle'ün *sosyal ontoloji* kuramını kullanarak insanların nesnelere dilsel olarak nasıl anlam verdiklerini araştırmaktadır; çünkü teknoloji hakkında konuşmak da teknolojik artefaktlara belirli bir anlam vererek özne ve nesneyi birbirine yaklaştırmaktadır.⁹³ Bu anlamda *sosyal ontoloji* kavramı dil, teknoloji ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiyi kavramak amacıyla ele alınmaktadır.

Sosyal ontoloji, sosyal etkileşimler aracılığı ile inşa edilmekte ve bu etkileşimlerden çıkan farklı olguların doğasını konu edinmektedir. Sosyal dünyanın nasıl kurulduğunu, şeyleri şey yapanın ne olduğunu açıklamak amacıyla ortaya atılan bu kavram, ilk kez 1910 yılında Edmund Husserl tarafından *Soziale Ontologie und Deskriptive Soziologie (Sosyal Ontoloji ve Betimsel Sosyoloji)* adlı metinde kullanılmıştır.⁹⁴ Husserl'in *sosyal ontolojisi*, fenomenolojik bağlamda kullanılarak sosyal dünyanın varoluşsal yapısını ve insanların ne tür ilişkiler kurarak toplumsal gerçeklikler kurduklarını anlamaya yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda Husserl'in teorisinin dayandığı tez, var olan ve deneyimin bir parçası olarak verilen şeylerin (*things*)

---

⁹⁰ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 47.

⁹¹ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 47.

⁹² Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 50.

⁹³ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 50.

⁹⁴ Andina Tiziana, *An Ontology for Social Reality*, London: Palgrave Macmillan, 2016, s. 27.

değişmez bir yapıya sahip olduğudur; Husserl, “şey” (*thing*) terimini hem uzay-zamanda bulunan hem de bunun aksine hiçbir özelliği olmayan ideal varlıklar için kullanmaktadır.⁹⁵ Dolayısıyla şeyler sadece fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda bireyler arasında değişen anlamlarla dolu fenomenlerdir. Husserl’in nesnelere yönelik bu nitelendirmesi, onun *sosyal ontoloji* kavrayışında da kendisini göstermektedir. Toplumlar da insanların birbirleri ile kurduğu etkileşimlerden ortaya çıkan ve nesneye yüklenen çeşitli anlamlar bulunmaktadır ve bu anlamlar, toplumların varlığını mümkün kılmaktadır.

The Construction of Social Reality (Toplumsal Gerçekliğin İnşası) adlı eserinde Searle, dilin esasen para, evlilik, devlet ve mülkiyet gibi kurumsal yapıların kurucusu olduğunu, çünkü kelimeler ve diğer sembollerin kısmen gerçekleri oluşturduğunu ileri sürmektedir.⁹⁶ Bu anlamda toplumsal gerçeklikler, kurucu eylemler ile inşa edilmekte ve bu eylemler, belirli toplumsal olguları oluşturmaktadır. Sözgelimi bir çiftin evlenmiş olarak kabul edilmesi, belirli toplumsal kuralların kabul edilip uygulanması ile gerçekleşmektedir. İnsanların belirli eylemlere ortak bir anlam yüklemesi ve kurallar oluşturarak günlük yaşamlarında bunlara uyması, toplumsal gerçekliği inşa etmektedir. Bu noktada Searle için dil, toplumsal gerçekliğin inşasında kritik bir önem taşımaktadır.

Searle bu anlamda toplum tarafından inşa edilen gerçeklikleri gözlemciye bağlı (*observer relative*) ve gözlemciden bağımsız (*observer independent*) olarak ikiye ayırmakta ve her biri için sorulacak “hiçbir bilinçli fail olmadan da gerçekleşir miydi?” sorusuna verilecek cevaba göre konumlandırmaktadır.⁹⁷ Sözgelimi geleneksel anlamı ile para, mal alım-satımı için kullanılan bir kağıt parçası olmasına rağmen -burada dijital paralardan söz edebilmek de mümkündür; fakat bunu yapmak için de fiziksel bir para nesnesine referans vermek durumundayız- insan, dili kullanarak para kelimesine bir anlam yüklemektedir. Bir kâğıt parçasına statü kazandıran şey fiziksel-maddi nesnenin kendisi değil insanların dilin kullanımı ile gerçekleştirdiği kolektif tutumdur.⁹⁸ Bu anlamda para, gözlemciye bağlı bir toplumsal gerçekliktir. Öte yandan iki kütle arasındaki çekim kuvveti veya suyun H₂O molekülünden oluşması gibi doğal durumlar,

---

⁹⁵ Tiziana, *An Ontology for Social Reality*, s. 28.

⁹⁶ John R. Searle, *The Construction of Social Reality*, New York: Free Press, 1995, s. 59-60.

⁹⁷ John R. Searle, “Social Ontology: Some Basic Principles”, *Anthropological Theory*, (2006) 6: 12. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1463499606061731>

⁹⁸ Searle, “Social Ontology: Some Basic Principles”, s. 17.

bilinçli bir fail olmadan da gerçekleşebilir olmaları bakımından gözlemciden bağımsız olgular olarak gösterilebilir. Dolayısıyla Searle, doğadaki fiziksel gerçeklerin aksine sosyal olguların gözlemciden bağımsız değil tam olarak gözlemciye bağlı olduğunu, çünkü bunların bilhassa dili kullanan özne olması bakımından insana bağlı olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁹ Hayvanların iletişim dilinden farklı olarak insanın sosyal gerçeklikler inşa edebilmesini sağlayan şey, insan dilinin sahip olduğu kurucu özelliştir; çünkü bu olguların anlamsal içeriğini oluşturacak şey anlamlı bir dilden başkası değildir. İnsan da hayvan da yerdeki parayı görebilir; fakat paraya semantik bağlamda anlam yükleyebilen yalnızca insandır.

Searle, *sosyal ontoloji* kavramını toplumsal gerçekliğin temel unsurlarını açıklamak için kullanmaktadır. Ona göre toplumsal gerçeklikler, kurucu kurallar (*constitutive rules*) aracılığıyla yapılandırılmaktadır: örneğin paranın maddi bir değerinin olduğunu kabul etmek, toplumsal mutabakat gerektirdiğinden kurucu bir eylemdir. Bu kurallar, doğal fenomenlerden farklı olarak, sosyal nesne ve olayların anlamını ve işlevini belirlemektedir. Bir kâğıt parçasının para olarak kabul edilmesi örneğinde olduğu gibi kavramlar, fiziksel özelliklerinden ziyade toplumsal olarak atfedilen anlamlarına dayanırlar. Searle ayrıca kelimelerin konuşma yolu ile ifade edilmesinde yalnızca konuşma eyleminin değil, kelimenin anlamının neden olduğu eylemleri de barındırdığına işaret etmekte ve bunu *sözylemleri* (*speech acts*) olarak kavramsallaştırarak dilin toplumsal gerçekliğin inşasındaki rolünü vurgulamaktadır.¹⁰⁰ *Sözylem*, insanlar arasındaki iletişimi ve dolayısıyla toplumsal kurumların ve yapıların oluşturulmasını sağlamaktadır. Örneğin bir mahkeme kararının hukuki bir gerçeklik oluşturması, yargıcın kararı açıklaması gibi belirli sözylemlerinin bir sonucudur.¹⁰¹ Burada Searle'ün amacı, dilin toplumsal gerçekliği nasıl kurduğu ve sürdürdüğünü bu kavramlar aracılığıyla açıklamaktır. Böylece toplumsal olguların, bireylerin ortak niyetleri ve kurumsal yapılar aracılığıyla nasıl meydana geldiğini ve sürdürüldüğünü analiz etmek mümkün olacaktır. Neticede sosyal olanın bulunduğu ortamı inşa eden, dilin kullanımınıdır: dil, kolektif bir

---

⁹⁹ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 52.

¹⁰⁰ Searle, sözylemlerini işlemsel, uygulamalı, buyruksal, anlatımsal ve betimleyimsel olarak beş ayrı kategoriye ayırmaktadır fakat tezimizin bağlamı dışında kaldığından bu sözylemlerine yer vermemeyi tercih ettik.

Bkz. John R. Searle, "A Taxonomy of Illocutionary Acts", *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

¹⁰¹ John Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 137-141.

uzlaşım ve yönelimsellik (*collective intentionality*) olduğu sürece, fiziksel olarak var olmayan dijital paraya da anlam vererek onu bir nesne olarak kabul etmemiz için yeterli güce sahiptir.¹⁰²

Coeckelbergh ise Heidegger'in teknolojiye dair eleştirilerinin, Searle'ün *sosyal ontolojisinin* bazı yönleriyle nasıl örtüştüğünü tartışmaktadır ve her iki düşünürün de insanın dünya ile olan etkileşimini ve bu etkileşimin toplumsal yapıların ve gerçekliklerin oluşumundaki rolünü vurguladığını ifade etmektedir.¹⁰³ Searle'ün *sosyal ontolojisi*, dilin ve sembolik etkileşimlerin toplumsal gerçekliği nasıl inşa ettiğine odaklanırken Heidegger'in teknolojiye bakışı, bu gerçekliğin nasıl dönüştüğünü ve yeniden şekillendiğini göstermektedir. Coeckelbergh'e göre her iki filozofun perspektifi de insanın dünyayı anlama ve dönüştürme biçimleri üzerinde durmakta ve bu anlamda *sosyal ontoloji* ve teknoloji kavramlarını dil bağlamında birbiriyle bağlantılandırmaktadır.¹⁰⁴ Bu bağlamda Coeckelbergh, Searle tarafından *sosyal ontoloji* ile vurgulanan dilin merkezi konumuna teknolojinin rolünü de ekleyerek *sosyal ontolojinin* bağlamını genişletmektedir: Teknolojik artefaktlar da *sosyal ontolojiyi* oluşturan kurucu eylemlerin bir parçası olarak ele alınmaktadır. Sözelimi sanal oyunlardaki evler, silahlar, karakterler gibi sanal nesnelere anlamı, salt fiziksel yapıları tarafından belirlenmez; bizim onlara verdiğimiz anlama ve nasıl kullandığımızı bağlıdır. Dolayısıyla Searle'ün tanımladığı şekilde kullanılan dilin onu kullananların belirli bir sosyal gerçeklik yaratabilmesine imkân vermesi gibi hayali veya sanal nesnelere de anlam ve normatiflik ile donatılabilir; çünkü önemli olan, kolektif bir yönelimsellik ve uzlaşımın olmasıdır.¹⁰⁵ Öyleyse teknolojinin ürünleri de tıpkı dilin *sosyal ontolojideki* rolü gibi, toplumsal gerçekliğin bir parçasıdır. Sözelimi bir sosyal medya platformu, kullanıcıların uygulamanın kurallarına uyarak birbirleriyle etkileşimde buldukları ve sosyal bağlantılar, sanal kimlikler gibi yeni toplumsal gerçeklikler oluşturdukları bir alan olarak düşünülebilir. Bu anlamda sosyal medya da toplumsal gerçekliğin değişken doğasını şekillendiren bir başka sanal nesne olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

¹⁰² Searle, "A Taxonomy of Illocutionary Acts", s. 16.

¹⁰³ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 50.

¹⁰⁴ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 52.

¹⁰⁵ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 54.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Coeckelbergh, oluşturduğu çerçeve için Heidegger'in *gestell* ile yaptığı teknoloji eleştirisi ile Searle'ün *sosyal ontolojiye* dair görüşlerinden oluşan iki yaklaşımı birleştirerek insanın dünyayı anlama ve dönüştürme biçimlerinin bütüncül bir analizini teknoloji bağlamında sunmayı amaçlamaktadır. O, teknolojinin sadece toplumsal yapıları oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda bu yapıların ontolojik temellerini de dönüştürdüğünü savunmaktadır.¹⁰⁶ Ona göre insan, teknolojik artefaktlar, dil ve tüm bunları içerisinde barındıran ve bunların kullanımından oluşan toplum hem etkileyen hem de etkilenen konumdur. Coeckelbergh'in terminolojisi ile insanların konuştuğu (*humans speak*), yani nesnelere anlam verdiği ve böylece özne ve nesnenin birbirine yaklaştığı anlayışta dil ve teknoloji yalnızca birer araçtır. Özneler ve nesnelerin var olduğu, ancak özünde birbirleriyle bağlantılı olmadığı ve karşılıklı olarak şekillenmediği yönündeki bu yaklaşımı eleştirel bir tutumla inceleyen Coeckelbergh, Heidegger ve Searle'ün özneyi sadece insan olarak kabul etme fikrine karşı çıkmaktadır: Teknik, yalnızca özne olan insanın nesnesi olarak görülmesinin aksine insanı ve toplumları kullanım (*use*) aracılığı ile değiştirmektedir. Bu anlamda kelimeler ve şeyler arasındaki bu özne-nesne ayrımı sorununu gündeme getirmiş, Platon ve Aristoteles'e yanıt olarak bu sorunu ele almak için Wittgensteinci-Heideggerci bir yaklaşım benimsemiştir. Ona göre dil ve toplum arasında yalnızca kolektif bir yönelmişlik değil, aynı zamanda kolektif bir kullanım (*use*) ve performans (*performance*) da vardır ki bu, kelimelerin ve şeylerin deneyim dünyasındaki varoluş durumlarını kapsamaktadır.¹⁰⁷ Teknolojik nesnelerin salt fiziki yapısı, onun anlamı ve kullanımını belirlemez; bu anlam ve kullanım, insanın ona verdiği anlama ve onu kullanım biçimlerine bağlıdır. Bunun imkânı ise Searle'ün *sosyal ontoloji* anlayışı ile mümkün olabilir: Teknolojik nesnelerin anlamları ve kullanımları, kolektif bir niyetlilik ve toplumsal bir anlaşma ile onlara verilen statü üzerinden tanımlanabilir. Sözelimi *Alexa* gibi bir yapay zekâ asistanı sanal bir yardımcı nesne olmasının yanı sıra bir yol arkadaşı olarak da kabul edilebilir ve bu anlamda *Alexa*, toplumsal bağlamda da bir arkadaş statüsü kazanacaktır. Bu anlamda dil kullanımı sayesinde teknolojik nesneler, tıpkı insan bedenini giydiren kıyafetler gibi kolektif statü beyanları yoluyla giydirilmektedir.¹⁰⁸ Bir başka deyişle Searle'ün

---

¹⁰⁶ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 47.

¹⁰⁷ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 267.

¹⁰⁸ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 55.

tanımladığı biçimde kullanılan dil, kullanıcılarının belirli bir toplumsal gerçeklik oluşturmasını sağlamaktadır ve fiziksel nesnelere bu oluşumda rol alması da almaması da mümkündür; hayali veya sanal nesnelere de normatiflik ile donatılma özelliğine sahiptir. Coeckelbergh, Searle'ün yaklaşımında değerlendirilmeyen bu fiziksel-sanal gerçeklik bağlamını ortaya atarak modern teknolojinin sunduğu nesnelere nasıl normatifleştirilebileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. *Sosyal ontoloji* kuramı, dilin sosyal gerçekliği oluşturmadaki rolünü açıklamak için bir imkân sunmaktadır ve bu anlamda dilin kendisi de bir teknoloji olarak görülebilir:

Dilbilgisi olarak adlandırılan belirli yapıları ve işlevleriyle dil, kullanıcılarının hakikati basitçe tanımlamaktan veya temsil etmekten daha fazlasını gerçekleştirmelerini sağlamaktadır. En azından Searle'ün görüşüne göre fiziksel-maddi gerçeklik dil tarafından dokunulmadan kalırken toplumsal gerçeklik (*social reality*), dil aracılığıyla oluşturulabilir. Dolayısıyla dil, toplumsal gerçekliğin inşası için teknoloji biçiminde ortaya çıkmaktadır. Kelimeler ve dilbilgisi, toplumsal inşanın (*social construction*) birer araçlarıdır.¹⁰⁹

Bu bağlamda Searle, Wittgenstein'in görüşlerine benzer biçimde dilin kullanımına odaklanmaktadır: onun yaklaşımında, kelimeler ile fiziksel nesnelere sosyal anlam ve statüler atfedilmektedir ve bu anlamda dil, toplumsal gerçekliği temsil etmesinin yanında onu oluşturan konumdadır. Coeckelbergh, bu bağlamda Wittgenstein'in dile dair görüşlerini teknolojiye uyarlayarak yalnızca “insanın konuştuğu” görüşünü eleştirmektedir. Onun yaklaşımındaysa teknolojinin dil gibi bir dilbilgisel yapıya sahip olması ve bu anlamda “konuşmasının” imkânı, Wittgenstein'in sunduğu bütüncül bakış açısı üzerinden değerlendirilmektedir. Böylece yalnızca dillerin konuştuğu (*language speaks*) görüşünü de Wittgenstein'da dilin kullanımı ve performans vurgularına ek olarak sosyal ve kültürel bir bağlama gömülü olduğu görüşü ile ele alarak genişletmektedir. Dilin ve teknolojinin kullanım biçimlerini Wittgenstein'in *dil oyunları*, *teknoloji oyunları* ve *yaşam biçimi* bağlamında yeniden düşünmek yalnızca insanın veya yalnızca dilin konuştuğunu değil, teknolojinin de insan düşüncesi ve toplumsal gerçeklikleri inşa etmesi yönünden aynı konumda olduğunu göstermek, araçsal bakış açısının gözden kaçırdığı toplumsal boyutların da ortaya konulmasında yol gösterici

---

¹⁰⁹ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 55.

olacaktır. Bu anlamda Searle için anlamın oluşturulmasında temel rol oynayan bireysel ve kolektif niyetlilik ile gelen ve insana atfedilen tek konuşmacı rolü, teknolojiye de verilmiş olacaktır.

2.3. Dil Oyunlarından Teknoloji Oyunlarına: Wittgenstein’da Dil ve Teknoloji

Wittgenstein, yalnızca dil felsefesi alanında değil, epistemoloji de dâhil olmak üzere birçok farklı alanda çalışmalar yapan bir filozof olmasına karşın, teknoloji felsefesi alanında görüşlerine öncelikli olarak başvurulmuş bir filozof olmamıştır. Onun çalışmaları, dilin insan deneyimindeki rolüne dair önemli içgörüler taşımaktadır. Dil, doğal ve kültürel ortamlarla etkileşim kurabilmenin teknik biçimidir ve felsefenin temel araştırma nesnesi, doğal ortamıdır.¹¹⁰ Dil ve teknoloji, kullanıma (*use*) dâhil olması açısından, bir araçtan daha fazlasıdır: İnsan, dil ve teknolojiyi yaşam dünyasındaki pratik ihtiyaçlarını kolaylaştırması için kullanırken, kendi kontrol alanından da bir derece uzaklaşmaktadır.¹¹¹ Son birkaç on yıldır insanoğlu konuşan teknolojiler ile (*talking technologies*) karşı karşıyadır: Teknik sistemler “aracılığıyla” konuşmaktan teknik sistemler “ile” konuşmaya doğru köklü bir değişim yaşanmaktadır.¹¹² Örneğin *Alexa* gibi akıllı asistanlar, doğal dil işleme (NLP) teknolojilerini kullanarak kullanıcıların komutlarını anlama ve yanıtlama özelliğine sahiptir. Bu tür teknolojiler ile olan etkileşim, insanın teknolojiyi kontrol etme biçimini de değiştirmektedir; artık insanlar teknolojiyi yalnızca komutlar vererek değil, onunla bir diyalog içerisinde iletişime geçerek kontrol edebilmektedirler. Teknik sistemler ile “konuşmak”, insan ile teknoloji arasındaki ilişkiyi de dönüştürmektedir.

Dilin teknoloji ile arasındaki ilişkiye dair yaklaşımları, birbirlerini kullanım yolu ile etkileme ve dönüştürme biçimleri bağlamında yorumlayabilmek için Wittgenstein’in *dil oyunları (language games)* ve *yaşam biçimi (form of life)* kuramlarını detaylı olarak incelemek gerekmektedir. Wittgenstein’in felsefesi iki ana dönemden oluşmaktadır. *Dil oyunları* kuramı, Wittgenstein’in gündelik hayatta sembolik dilin kullanılmasının

---

¹¹⁰ Mark Coeckelbergh, Michael Funk ve Stefan Koller, “Wittgenstein and Philosophy of Technology: Introduction”, *Techné: Research in Philosophy and Technology*, 22:3 (2018): 288.

¹¹¹ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 39.

¹¹² Coeckelbergh, Funk ve Koller, “Wittgenstein and Philosophy of Technology: Introduction”, s. 288.

gerekliliğini savunduğu birinci dönemi olarak adlandırılan evrede değil, Piero Sraffa ile yaptığı tartışmaların etkisiyle mantık dilinin sınırları olduğu ve gündelik dile güvenilebileceği yaklaşımına yöneldiği ikinci döneminde ortaya koyduğu bir kuramdır. Özcan'a göre Wittgenstein'in görüşlerindeki bu dönüşüm, felsefe tarihindeki en köklü dönüşümdür; çünkü bu değişim mantıkçılığın yerini *dil oyunlarının*, metafiziğin yerini ise dil felsefesinin almasına neden olmuştur.¹¹³

Wittgenstein'a göre dilin iletişimdeki rolü evrensel olduğundan *dil oyunları* bir teori değil, bir realite veya keşiftir.¹¹⁴ *Felsefi Soruşturmalar (Philosophical Investigations)* ve *Kesinlik Üzerine (On Certainty)* isimli kitaplarında bu terimi ilk kez kullanan Wittgenstein'in, felsefesindeki yöntem değişikliği sebebi ile birinci Wittgenstein ve ikinci Wittgenstein dönemi olmak üzere iki farklı dönemi olduğu kabul edilmektedir. Birinci Wittgenstein döneminde yazdığı *Tractatus Logico-Philosophicus* eserinde Wittgenstein'in anlama dair görüşleri daha çok mantıkçı filozofların anlam anlayışına yakındır; fakat anlamı olgudan ayıran bu görüşlerini 1929'dan sonra–ikinci Wittgenstein döneminde–terk etmiştir. İkinci Wittgenstein döneminde kaleme aldığı *Felsefi Soruşturmalar* adlı eserinde ise anlamın kurallar yardımı olmadan anlaşılamayacağı, kendi başına düşünülemeyeceği görüşünü benimseyerek dilin mantıkçı yaklaşımından uzaklaştığı kabul edilmektedir.¹¹⁵ Bu anlamda Wittgenstein'in ikinci dönemindeki dil anlayışının anlamın kullanımına dayanan bağlamda oluşturulduğu söylenebilir. *Dil oyunları* kuramı ise dilin değişen kullanımlarında nasıl farklı anlamlar taşıyabileceğini ve toplumsal kurallar ile nasıl şekillendiğini gösteren bir yaklaşım ile oluşturulmuştur.

Wittgenstein, *dil oyunu* terimini “dili ‘konuşmanın’, bir etkinliğin ya da bir *yaşam biçiminin* parçası olduğu olgusunu öne çıkarma” olarak tanımlamaktadır.¹¹⁶ Bir hikâye yaratmak, şarkı söylemek, şaka yapmak veya bir nesneyi işaret etmek gibi eylemlerin her biri, kendi başına bir dil oyunudur. Bir ev, içinde yaşayanlar için nasıl vazgeçilmez bir yaşam alanı sunuyorsa, dil de insanlar için benzer bir öneme sahiptir; dil, insanın *yaşam*

---

¹¹³ Zeki Özcan, *Dil Felsefesi 3: İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018, s. 11.

¹¹⁴ Zeki Özcan, “Wittgenstein'da Dil Oyunları” – Prof. Dr. Zeki Özcan”, 26 Mayıs 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=r8xenKPB8Gg> (erişim 15.06.2024).

¹¹⁵ Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, İstanbul: Totem Yayıncılık, çev. Deniz Kanıt, 2006, s. 56.

¹¹⁶ Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, s. 24.

biçimine doğrudan katılarak onun düşünce yapısını ve kültürel kimliğini biçimlendirmektedir. Hem düzenli bir yapıya sahip hem de kaosu barındıran bu yapı canlı ve dinamik olup, farklı *dil oyunlarının* bir araya gelmesi ile şekillenmektedir. Dolayısıyla günlük dil kullanımından matematiksel tartışmalara kadar dilin her türlü kullanımı, belirli oyunlar içerisinde gerçekleşmektedir. Sözelimi farklı bilimsel ifadeler, teknik ve sanatsal olgular da *dil oyunlarıdır*. Bu anlamda *dil oyunları* kesinlikleri öğretmekte ve kuşkuyu incelemektedir.¹¹⁷ Sözelimi sağlıklı bir insan ele ve ayağa sahip olduğundan, 2+2'nin 4'e eşit olduğundan veya manavdan aldığı meyvenin elma olduğundan kuşku duymaz; bunlar, dil oyununu mümkün kılan günlük deneyime dair olgulardır.¹¹⁸

Dil oyunları, sosyal etkileşim ve iletişim bağlamı ile, yani kullanıma bağlı olarak kurulmaktadır; çünkü dilin insandan bağımsız, kendi başına bir anlamı yoktur. Kelimeler ve onlarla oluşturulan anlatılar, belirli bir kullanım bağlamında anlam kazanırlar. Bu noktada kastedileni anlamlandırmak için araçsalci yaklaşıma dönmek gerekmektedir. Araç olarak dil, sosyal ve toplumsal pratiklere bağımlıdır ve bu pratiklerin parçası olarak onları şekillendirmektedir; örneğin bir dili öğrenmek, belirli bir oyunu ve eylemi öğrenmektir.¹¹⁹ Bu nedenle tıpkı teknolojik artefaktlar gibi dil de belirli amaçlar doğrultusunda kullanılan sosyal bir araçtır. Her toplum, farklı dil oyunlarına sahiptir; kelimeler kullanıldıkları bağlam içerisinde anlam kazanırlar ve bu anlamda yeni *yaşam biçimleri (forms of life)* oluştururlar. İnsanın doğasına dayanan *yaşam biçimi* kavramı, insanların dil kullanımını şekillendiren ve anlamı belirleyen sorgulamak, yemek yemek, sinirlenmek veya sohbet etmek gibi tüm eylemleri kapsayan yaşam tarzlarını ifade etmektedir ve her kültürde farklı oynanan *dil oyunlarına* bağlıdır; sözelimi farklı kültürlerde uygulanan farklı ritüeller birer yaşam biçimleridir.¹²⁰ Şu halde *dil oyunlarının* kesinlikleri sosyal bağlamdadır; her toplum, farklı kültürleri sebebiyle farklı *dil oyunlarını* barındırmaktadır. Bundan dolayı dinamiktir ve sosyolojik görelilik barındırmaktadır. Sözelimi bir meslek grubunda çalışan insanlar, kullanılan bir kelimenin belirli bir kullanımına veya anlamına daha aşina olabilirler. Dolayısıyla *dil oyunları* ve *yaşam biçimleri* birbirini tamamlayan kavramlardır; dil, yaşam biçimlerinin

---

¹¹⁷ Özcan, *Dil Felsefesi 3: İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması*, s. 141.

¹¹⁸ Ludwig Wittgenstein, *On Certainty*, İng. Çev. Denis Paul ve G. E. M. Anscombe, Oxford: Basil Blackwell, 1972, s. 368-370.

¹¹⁹ Coeckelbergh, *Using Words and Things*, s. 31.

¹²⁰ Özcan, *Dil Felsefesi 3: İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması*, s. 174.

bir yansıması olarak anlam kazanmaktadır. Özetle Wittgenstein için dil, yalnızca sosyal bir aktivitedir, kelimelerin anlamları kullanımlarına bağlı olarak oluşur ve farklı *dil oyunlarına* göre değişebilir; bunları gerekçelendirme girişimleri geleneksel yaklaşımda kalmış anlamsız bir çabadır.¹²¹

Wittgenstein'a göre kurala uygun her eylem bir yorumdur ve insanların ortak tavrı, bilinmeyen bir dili yorumladığımız referans sistemidir.¹²² Bu nedenle deneyime bağlı olarak ortaya çıkan yorumlar hiçbir zaman objektif bir anlam çıkarmamaktadır. Bu anlamda *dil oyunları* yorumlanmaz; etkileri açık ve kesindir. Dil oyunları sübjektif anlamayı ve kişisel yorumu dışladığından, Özcan'a göre uzlaşmanın temeli toplumsal bağlamdaki kullanım ile kurulmaktadır.¹²³ Bu anlamda dili kullanan kişi eksik bir ifade kullanmışsa bu, cümlenin yoruma açık olduğu değil ek bir açıklamaya ihtiyacı olduğunu göstermektedir; çünkü yorum öznellik barındırdığından uzlaşmayı engellemektedir. *Dil oyunları* açıkça ifade edildiği takdirde muhatabın bunu yorumlama şansı yoktur. Peki yoruma dayalı hangi ifadeler dil oyunu değildir? Sözelimi bir müzik öğretmeni öğrencilerine bir şarkı sözünü ezberleterek ritim ve telaffuz çalışmalarını pekiştirmeye çalıştığında öğrenci "Bu şarkının sözlerini tekrar edeceğim" cevabını verirse bu ifade bir dil oyunu olarak değerlendirilmez; çünkü bu cümlenin kurulmasındaki amaç, yalnızca öğrenilen müzik terminolojisi ve ritmi üzerinde pratik yapmaktır. Bu bağlamda şarkının sözlerini tekrar etmek bir dil oyununu değil, dili ya da belirli bir bilgi alanını öğrenme sürecini imlemektedir. Sonuç olarak Wittgenstein'ın *dil oyunları* kuramı dilin sadece sözcüklerin anlamlarından ibaret olmadığını, aynı zamanda kullanımın bağlamı ve kurallarıyla ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakımdan *dil oyunları* ve *yaşam biçimi* kavramları, dilin sosyal ve kültürel bir fenomen olarak toplumsal normlar ve pratikler çerçevesinde şekillenen süreçlerle ilgilidir. Benzer biçimde teknolojinin kullanımı da kültüre ve sosyal pratiklere bağlıdır. Bu anlamda Wittgenstein'ın dilin kullanımına yaptığı vurgu, teknolojiye de uyarlanabilir: teknolojik artefaktlar, sosyokültürel bağlamdaki kullanımları ile hayat bulurlar.¹²⁴ Tıpkı dil oyunlarında olduğu gibi

---

¹²¹ Susan Hekman, "The Moral Language Game" *Feminist Interpretations of Ludwig Wittgenstein*. Ed. Naomi Scheman ve Peg O'Connor, University Park, PA: Pennsylvania State University Press, (2002): 166.

¹²² Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, s. 109-110.

¹²³ Özcan, *Dil Felsefesi 3: İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması*, s. 205-207.

¹²⁴ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 33.

teknolojinin anlamı da kullanımına bağı olarak şekillendiğinden bir teknolojinin nasıl yorumlanacağı, onun belirli bir toplumsal bağlamda nasıl kullanıldığına bağıdır.

Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology (Kelimeleri ve Şeyleri Kullanmak: Dil ve Teknoloji Felsefesi)* adlı eserinde Wittgenstein'in *dil oyunları* kuramını dil ve teknoloji bağlamında yeniden ele alarak teknolojinin de yaşam dünyasını kurucu rolünü *teknoloji oyunları (technology games)* kavramı ile vurgulamaktadır. Ona göre *dil oyunları*, teknolojinin anlamını anlamak ve insanın teknolojiye olan ilişkisini anlamlandırmak için hayati bir araçtır; çünkü tıpkı dilin sahip olduğu gramer yapısı gibi teknolojinin de kelimeleri ve grameri vardır.¹²⁵ Teknolojinin bu bağlamda öğrenilmeye ihtiyacı yoktur; çünkü insanda dil ile gelen bir bilgi birikimi (*know-how*) vardır.

Dil oyunları, Coeckelbergh tarafından teknolojinin kullanımının özünde bulunan karmaşık anlam yapılarını açıklamak için kullanılmaktadır. Teknolojinin kullanımı da bireyler arasındaki çeşitli *dil oyunları* aracılığıyla gerçekleşir ve bu, *teknoloji oyunlarının* bir parçasıdır; dolayısıyla bir *yaşam biçimidir (form of life)*: “Kullanım, teknolojiye hayat veren nefestir”.¹²⁶ Nitekim bir akıllı telefonun kullanımı, belirli semboller ve eylemler aracılığıyla belirlenmekte, teknoloji ile etkileşim bağlamında “akıllı telefon” olarak genel bir anlam kazanmaktadır. Sosyal medya üzerinden yapılan iletişimlerde kullanılan emojiler de birer *teknoloji oyunudur*: Gülen bir yüz emojisi kullanan kişinin “bunu beğeniyorum” demek istediği varsayılır; fakat buradaki duygu aktarımı doğrudan insandan-insana olmadığı ve araya teknik bir aracı sokulduğundan mekanikleşmiştir. Baç, bu mekanikleşmeyi emoji kullanımı ile mektup karşılaştırması yaparak ele alır: ona göre “elle yazılan ve çok daha uzun sürede alıcısına gönderilen mektuplardan elde edilen duygu aktarımı ve derinlik, emojilerin standart ve tektipliğinde kurulmamaktadır”.¹²⁷ Mektup yazılırken kullanılan kalem ve kağıt da teknolojinin bir ürünüdür, fakat modern teknolojinin sanal ürünleri olan emojiler, kalem ve kağıdın üstlendiği araç işlevinden fazlasına sahip olmaları yönünden düşünce ve davranış biçimlerini etkilemektedirler.

---

¹²⁵ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 73.

¹²⁶ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 29.

¹²⁷ Murat Baç, “Teknoloji Felsefesinin Antropolojik ve Görüngübilimsel Kipleri Üzerine Bir Sorgulama”, *Kilikya Felsefe Dergisi*, 5 (2022): 8.

Dil oyunlarının teknoloji bağlamında yorumlanması teknolojinin sosyal, kültürel ve etik boyutlarını açıklamada kritik bir rol oynamaktadır. Belirli bir teknolojik artefaktın kullanımı, toplumsal ve etik tartışmaları tetikleyebilir ve bu tartışmalar da *dil oyunları* aracılığıyla yürütülmektedir. Bu bağlamda Coeckelbergh'in kullandığı *teknoloji oyunları* kavramı hem teknolojinin kendisi ile hem de teknolojinin kullanımı ve yaşam dünyasına etkileri ile ilgili derinlemesine bir anlam arayışını temsil etmektedir. Coeckelbergh'in perspektifinde *teknoloji oyunları*, yaşam biçimlerinin ve teknolojinin etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Özellikle dijital teknolojilerin yaygınlaşması ile birlikte yeni *dil oyunları* ve yeni *teknoloji oyunları* gelişmektedir; bu oyunlar, teknoloji kullanımı ile ilişkili normlar, ritüeller ve pratiklerin karmaşık bir ağını içermektedir. Dijital dünyaya ait emoji, kısaltma gibi dijital unsurlar, kendine özgü dil oyunları olarak işlev gören yeni birer dil pratiğidir ve bu özellikleriyle Wittgenstein'in anlamın kullanımda ortaya çıktığı görüşüne uygun bir çerçeve örneği sunmaktadırlar. Bu ortamda dil hızlık, kısalık ve görsellik üzerine kurulu yeni bir yapı kazanmıştır ve bu yeni yapı hem toplumsal ilişkileri şekillendirmekte hem de anlamın dijital bağlamda farklı kurallara göre inşa edilmesine olanak tanımaktadır. Oluşan bu yeni dijital kültürdeki dil oyunları, dilin derin anlam potansiyelini sınırlayarak düşüncüyü yüzeyselleştirmekte ve sınırlarını daraltmaktadır; bu yönüyle insanın varlıkla olan ilişkisini zayıflatabilecek bir dönüşüm olarak da değerlendirilebilmektedir.

Sonuç olarak Coeckelbergh, teknolojinin karşılaştığı durumların epistemolojik ve fenomenolojik tahlillerinin yapılarak çağdaş teknoloji felsefesi çalışmalarına metafizik argümanların dâhil edilmesini önermektedir; çünkü bu yöntemler aynı zamanda Wittgensteinci yaklaşımın geliştirilmiş/revize edilmiş halleridir.¹²⁸ Wittgenstein'in dilbilgisel (*grammatical*) yaklaşımı, kelimeleri bir araya getirerek cümleleri oluşturma (*syntax*) ve cümleleri bir araya getirerek anlatıları (*narratives*) oluşturmanın yanı sıra, kültürel bağlamda oluşan anlamları varsayarak iletişimi mümkün kılma eylemini kapsamaktadır. Şu hâlde teknolojilerin ne olduğu sorusunun cevabı, kullanımlarının hermeneutiğine bağlıdır. Hem dil hem de teknoloji, araç olarak kullanılmalarının ötesinde insan düşüncesini de şekillendirdiğinden, insanın tamamen kontrolünde değildir; bu anlamda da “konuşurlar”.

---

¹²⁸ Coeckelbergh, *Using Words and Things*, s. 14.

2.4. Teknolojiye Hermeneutik Bir Yaklaşım: Ricoeur'ün *Anlatı* Teorisi

Şimdiye kadar teknolojiyi, felsefi düşünüşteki epistemolojik, toplumsal ve dilsel zeminlerde yapılmış farklı yaklaşımlardan yola çıkarak değerlendirmeye çalıştık. Görüldüğü üzere, teknolojiyi çeşitli biçimlerde “konuşuyoruz” fakat konuşma eylemi yalnızca kelime ve cümleleri değil, daha büyük bir bütünün parçası olarak farklı toplum ve kültürlerdeki teknoloji üzerine yapılan tartışmaları ve söylemleri (*discourse*) içeren anlatıları (*narratives*) da kapsamaktadır. O nedenle, teknolojiyi hermeneutik bağlamında düşünmek, teknolojinin bireysel ve toplumsal kullanımı ve gelişiminde zamanın ve toplumsallığın yerini tespit edebilmek için yol gösterici olacaktır:

Anlatı hem bireysel okurda, hem okurlar topluluğunda dönüşümün temel aracıdır. Aynılık ile başkalık arasında dönüşen kimlik, anlatının taklit ettiği eylemler doğrultusunda yeni eylemlerde bulunup dünyasını değiştiren bir öznedir. Böylelikle, mesele sadece okurun değişmesi değil, aynı zamanda eylemleriyle dünyasını belirli bir güzergâh üzerinde değiştirebilmesidir.¹²⁹

Paul Ricoeur (1913-2005) dilin, metnin ve anlatının insan deneyimindeki rolü üzerine çalışmalar yapan bir Fransız fenomenolog ve hermeneutikçidir. Tezimizde onun anlatı (*narrative*) kuramı üzerinden dil ve teknoloji ilişkisine dair bir değerlendirme yapılacaktır.¹³⁰ Ricoeur, anlatı ve zaman ilişkisini eserlerinde detaylı bir şekilde ele alır. Ona göre anlatılar zamanla yakından ilişkilidir; çünkü anlatılar olayları, deneyimleri ve yaşamın zaman içindeki akışını anlamlandırmak için kullanılırlar:

---

¹²⁹ Paul Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 179-180.

¹³⁰ Anlatı (*narrative*) kavramı yorumbilimciler, dilbilimciler ve edebiyatçıların sıklıkla incelediği bir kavramdır. Türkçe çevirilerde bu kelimeye karşılık olarak “öykü” kavramının da tercih edildiği görülmektedir, fakat tezimizdeki dilsel bağlamına daha uygun olduğunu düşündüğümüzden “anlatı” kavramını kullanmayı tercih ettik.

Gerek anlatısal işlevin yapısal benzerliğinin, gerekse her anlatısal yapıtın gerçeklik gerekliliğinin nihai hedefi insan deneyiminin zamansal niteliğidir. Her anlatısal yapıtın sergilediği dünya, zamansal bir dünyada olmak zorundadır. Zaman ancak anlatısal olarak eklemlendiği ölçüde insan zamanına dönüşür; buna karşılık olarak da anlatı, ancak zamansal deneyimin özelliklerini gösterdiği ölçüde anlamlı hale gelmektedir.¹³¹

Anlatı kuramı, insanların yaşamış oldukları deneyimlerinin bir olayörgüsü (*emplotment*) içinde ve kronolojik olarak anlatılarak betimlenmesi, yani olayörgüsünün kurularak bir bütün haline almasıdır. Ricoeur bu kavramı Aristoteles'in *Poetika* eserindeki *mythos* (*plot*) kavramından türeterek kullanır. Anlatı, bu anlamda zamansal bir boyut içerir: başlangıcı, ortası ve sonu olan hikâyelerden oluşmaktadır ve yalnızca kurgusal hikâyelerden değil, tikel ve tümel deneyimlerimize dayanan gerçek hikâyeleri de kapsamaktadır.¹³² Bu manada anlatılar, yalnızca bireysel deneyimler ile oluşturulmaz; toplumsal bir kimliğe de sahiptir. Bireyin hafızasında yer edinen deneyimler ortak anlatılar, ritüeller ve efsanelerden oluşması bakımından toplumun ürünleridir.¹³³ Olayları belli bir başlangıç, gelişim ve sonuç dizini içinde düzenleyen anlatılardaki toplumsal bağlam, bireyin kendi yaşam hikâyesini anlatırken hangi olayların önemli olduğunu, bu olayların nasıl düzenleneceğini ve bu anlatının nasıl anlaşılacağını belirlemektedir. Dolayısıyla bireyin oluşturduğu anlatı yalnızca zamansal bir düzenleme olarak değil, aynı zamanda toplumsal bağlam ile birlikte düşünülmelidir.¹³⁴

Bu kuramda anlatıda tasvir edilen olayların zamansal düzeni, bu unsurları kavramsal bir bütünlüğe bağlayan bir zorunluluğun inşasının kuruluş süreciyle eş zamanlıdır: Şeylerin ardı ardına geliyor oluşu, bir şeyin öteki ile kavramsal bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Ricoeur, tam da bu ilişkinin zorunluluğu nedeniyle “anlatısal düzenleme (anlatısal kompozisyon) çabasının ortaya çıkardığı anlatının zamanı ile yaşamın ve gerçek eylemin zamanı arasındaki bağlantıları” incelemektedir.¹³⁵ Bu anlamda zaman ve anlatı arasındaki dolayım (*mediation*), olayörgüleleştirme olarak adlandırdığı süreç etrafında dönmektedir. Bu düşünceler

¹³¹ Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, s. 23.

¹³² Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, s. 154.

¹³³ Selami Varlık, *Paul Ricoeur'de Temellük ve Tahayyül*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021, s. 179.

¹³⁴ Ricoeur'ün kolektif anlatısal kimlik bağlamında ele aldığı aynılık-başkalık diyalektiği, tezimizin kapsamı dışında kaldığından ele alınmamıştır. Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Selami Varlık, *Paul Ricoeur'de Temellük ve Tahayyül*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021, s. 186-193.

¹³⁵ Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, s. 9.

çerçevesinde Ricoeur, Aziz Augustinus'un zaman kavramına yönelik yaklaşımlarından da etkilenerek zaman ve anlatı üzerine kendi kuramını oluşturmuştur. *Zaman ve Anlatı Bir: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis* adlı eserinin birinci bölümünde Aziz Augustinus'un zaman üzerine düşüncelerini değerlendirmiş, ikinci bölümünde Aristoteles'in *Poetika* metnindeki *mimesis-mythos* kavramları çerçevesinde şekillendiren anlatı anlayışını ele almış, üçüncü bölümde ise bahsi geçen filozofların görüşleri ile oluşturmuş olduğu ve olayörgüleştirmenin unsurları tarafından şekillendirilerek anlatısal zamanın (*narrative time*) kurgusu haline gelen "üçlü *mimesis*" yapısını sunmuştur.¹³⁶ Burada Ricoeur, anlatısallığa dair Aristoteles ve Augustinus'un görüşleri ile oluşturduğu hattın temel savlarını ortaya koymakta ve yaşam dünyasında bağlamı olan her anlatının süreklilikleri ve değişimleri arasındaki ilişkiyi anlamak üzere bir *üçlü mimesis* bağıntısı içerdiğini iddia etmektedir. Ricoeur'ün bu zaman ve anlatımın dolayımına dair oluşturduğu *üçlü mimesis* bağıntısı, 3 farklı aşamayı kapsamaktadır:

- (1) Eylemde bulunulan ve yaşanan zamanla olan bağıntı → tahayyül etme aşaması (*prefigurative*)
- (2) Olayörgüleştirmenin kendine has zamanı ile olan bağıntı → anlatının yapılandırma aşaması (*configurative*)
- (3) Okuma zamanı ile olan bağıntı → anlatımın okunması ile gelen yeniden-biçimlendirme aşaması (*refigurative*).¹³⁷

Zamanın doğrudan deneyimlenmesi mümkün olmayan, soyut bir kavram olması nedeniyle insanlar, zamanı anlamlandırmak ve yaşam deneyimlerini organize etmek için anlatılara başvururlar. Zamanın sürekli ve akışkan yapıda, anlatımın ise yapılandırılmış ve belirli bir düzene sahip olması, aralarında bir bağıntı sorununa yol açar. Bu nedenle buradaki temel sorun, zamanın anlatı yoluyla nasıl temsil edilebileceği, düzenlenebileceği ve deneyimlenebileceğidir. Dolayısıyla Ricoeur tarafından bu bağıntının kurulma amacı, zaman ile anlatı arasındaki bağıntı sorununu çözmektir. Bunun

---

¹³⁶ Yazarın *Zaman ve Anlatı* isimli çalışması, esasen dört ciltten oluşmaktadır: *Zaman ve Anlatı Bir: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*; *Zaman ve Anlatı İki: Tarih ve Anlatı*; *Zaman ve Anlatı Üç: Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*; *Zaman ve Anlatı Dört: Anlatılan (Öykülenen) Zaman*.

¹³⁷ Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, s. 109-149.

için ise Ricoeur'ün “önce gelen pratik deneyim evresi ile ondan sonra gelen olayörgüleştirmenin oynadığı aracı rolünü (dolayım işlevini) yerleştirmesi” gerekmektedir.¹³⁸ Bu dolayımı olayörgüleştirmenin *mimesis* süreci içindeki aracı rolünü kanıtlayarak kuran Ricoeur, Aristoteles'in *mimesis* anlayışı için “olayörgüleştirmenin zamansal özelliklerini tanımadıktan geldiği” iddiasında bulunarak onun bu yaklaşımına karşı çıkmış, önceden tasarlanmış dünya ile yeniden-biçimlendirilmiş zamana aracılık eden ikinci evre ile zaman ve anlatı arasındaki bağlantıyı kurduğu bir döngüsel düzen oluşturmuştur.¹³⁹ Böylelikle Ricoeur, sunduğu bu üçlü *mimesis* savı ile anlatıların yazınsallığını kuran ve birbirleri ile aralarında organik bağlar oluşturan üç evreli bir yapı ortaya koymaktadır. Buradaki üçlü yapının bağlantılarını ayrıntılı incelemek, Ricoeur'ün anlatı ile zaman arasında üç aşamalı bir yapı oluşturma motivasyonunu ve üçlü *mimesis* teknolojiye dair neler söyleyebileceğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Üçlü *mimesis* kuramı, ön-biçimlendirme (*prefiguration*), biçimlendirme (*configuration*) ve yeniden-biçimlendirme (*refiguration*) olmak üzere üç kavram bağlamında ele alınmaktadır. Birinci *mimesis*, ön-biçimlendirmeye ait evredir. Eylemlerin anlamını ve onların anlatı haline getirilmesinin öncesindeki eylemler dünyası ile ilgili aşamayı temsil etmektedir. Bu aşamadaki ön-biçimlendirme, üç temel koşul göz önünde bulundurularak analiz edilebilir: eylemi yapısal olarak tanımlayabilmek için gerekli olan insani yetkinlik, eylemlerin sembolik dolayımını tanımlamayı sağlayan insani yetkinlik ve eylemlerin zamansal unsurlarına yönelik insani anlayış.¹⁴⁰ Bu üç temel koşulu barındıran bir örnek olarak bir hastanede muayene sırasını bekleme sürecini ele alabiliriz. Hastanede muayene sırası beklerken verilen sıra numarasına uyararak beklemek gerektiğini ve numara sırası geldiğinde doktorun odasına gidileceğini bilmek, eylemin anlamlandırılması için gereken insani yetkinliktir. Hastanede sıra beklemek, farklı branşlar için farklı odalar veya renklerle belirtilen bekleme alanlarını imleyen çeşitli semboller içermektedir. Hangi odada hangi doktorun bulunduğu veya hangi tür hastalıklarla ilgili muayenelerin yapıldığına işaret eden bu sembolik dolayım, eylemin doğru bir şekilde anlaşılmasını ve yönlendirilmesini sağlaması bakımından belli düzeyde

¹³⁸ Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, s. 110.

¹³⁹ Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, s. 110-111.

¹⁴⁰ Mark Coeckelbergh ve Wessel Reijers, “Narrative Technologies: A Philosophical Investigation of the Narrative Capacities of Technologies by Using Ricoeur's Narrative Theory”, (2017): 332. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10746-016-9383-7#citeas> (erişim 04.05.2024).

bir yetkinliğe sahip olmayı gerektirmektedir. Hastanede muayene olmak için kayıt yaptırma, sıra bekleme ve muayene olma süreçlerinin belli bir sırada gerçekleşeceğini bilmek ise eyleme dair zamansal bir anlayış kabiliyetinin gerekliliğine işaretler. Dolayısıyla bir eylemin nasıl yapılandırıldığını, sembollerle nasıl anlam kazandığını ve zamansal bir düzen içinde nasıl gerçekleştiğini gösteren bu üç temel koşul, anlatının ön-biçimlendirme aşamasında bireyin eylemi sosyal bir bağlam içerisinde anlamlandırmasını sağlamaktadır.

İkinci *mimesis*, bir ara evredir, fakat ara evre oluşu onun bu üçlü süreç arasında ikincil öneme sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Tam tersine Ricoeur için bu evre olayörgüleştirmenin kurulduğu, birinci ve üçüncü *mimesisi* dolayımlayan evre olması sebebiyle anlatının çözümlenmesi için temel konumdadır. Bu nedenle öncelikle üçüncü *mimesis* kavramını açıklayarak bağlantılandırmak kapsamın ifadesi için daha uygun olacaktır.

Üçüncü *mimesis*, anlatının okuma aşamasında yeniden biçimlendirilmesini içermektedir; dolayısıyla burada “metnin dünyası ile seyircinin ya da okurun dünyası kesişir”.¹⁴¹ Dinleyici, muhatabı olduğu ve biçimlenme aşaması tamamlanmış olan anlatıyı hem anlatıda mesajı verilmek istenen bağlamda “karşılar”, hem de sahip olduğu bilgi birikimi ile anlatıya dâhil olarak yeniden yorumlar; böylece kendi dünyasını, anlatıdan yaptığı çıkarımlarla dönüştürür. Ricoeur’e göre anlatisallık ve zamansallık, Wittgenstein’in terimleriyle bir *dil oyunu* ve bir *yaşam biçimi* kadar yakından ilişkilidir: “Zamansallık, anlatisallıkta dile ulaşan bir varoluş yapısı, anlatisallık ise nihai göndergesi zamansallık olan dil yapısıdır.”¹⁴² Anlatı, zamanın akışını belirli bir düzen içinde sunmaktadır. Dünya deneyimimiz, anlatının oluşturulmasından önceki zaman, oluşturulduğu zaman ve okunduğu zaman olmak üzere üç andan oluşmaktadır. Bu anlatı zamanı (*narrative time*) hareketi hem anlatının biçimlenme aşamasında anlatıcının geçmiş deneyimlerinden ve anlatıda kurmaya çalıştığı bağlam için yaptığı tercihlerden hem de dinleyicinin kendi bağlamı ve deneyimlerinden etkilenmektedir. Bu -okuma esnasında bilinçli veya bilinçsiz olarak etkilenilen deneyimlerle oluşturulmuş yönelimler barındıran- arka planla kurulan yeni dünya sayesinde anlatı, eylem dünyasına girmiş ve

¹⁴¹ Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, s. 149.

¹⁴² Paul Ricoeur, “Narrative Time”, *Critical Inquiry* 7 (1980): 169.

onu dönüştürmüştür. Dinleyici dönüştüğünde ise “anlatı çemberi” tamamlanmış olmaktadır.¹⁴³ Anlatının hem birey hem de toplum tarafından yeniden anlamlandırıldığı ve zamanın geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek olarak yeniden düzenlendiği bu aşamadan yola çıkarak ikinci *mimesis*in dolayım işlevini anlamaya çalışabiliriz.

Ricoeur’e göre ikinci *mimesis* ile birlikte “-miş gibi” nin alanı açılmaktadır.¹⁴⁴ Burada Aristoteles’in *Poetika* eserinde kullandığı ve söylenen veya duyulan söz, olayların düzenlenişi, öykü, hikâye gibi anlamlara gelen *mythos* kavramına atıf yapılmakta ve bu kavram, yeni anlamlar yüklenerek değerlendirilmektedir. Aristoteles’e göre *mimesis*, eylemin taklidi anlamına gelmektedir ve olayörgüsünü belirleyen *mythos* ilkesinden türetilmiştir.¹⁴⁵ Bu kavramı sanatın temel işlevlerinden biri olarak ele alan Aristoteles’e göre insanlar, doğuştan taklit etme eğilimindedirler ve bu yetenekleri sayesinde doğanın özünü yeniden yaratma becerisine sahiptirler.¹⁴⁶ Ricoeur’de ise olayörgüsünün düzeni oluşturulurken sahip olunan kavrayış (ikinci *mimesis*), ön kavrayış (birinci *mimesis*) ve sonradan kavrayış (üçüncü *mimesis*) arasında geniş bir dolayım işlevine sahip oluşundan dolayı bir “eyleme öykünme”den fazlasıdır.¹⁴⁷ İkinci *mimesis*in temel konumda olmasına sebep olan bu dolayım işlevi, anlatının biçimlendirilmesine aktif olarak katılıyor oluşundan dolayı dinamik bir yapıya sahiptir. Örneğin tragedya gibi bir anlatıda karakterler, kendilerinin içsel çatışmalarını ve geçmişlerini ele alan mekanlar ve olaylar gibi pek çok farklı unsur bir araya getirilerek bir bütünlük oluşturulmaktadır. Dolayısıyla ikinci *mimesis*, anlatının hatlarının belirlendiği yapılandırma (*configuration*) aşamasıdır. Bu aşamada anlatı, zamanın akışını düzenlemekte ve anlamlandırmaktadır. Sözgelimi anlatının muhatabı olarak Albert Camus’nün *Sisifos Söyleni* adlı eserini okurken okuma öncesinde sahip olduğumuz fikirlerimiz, okuma esnasında yeniden şekillenerek değişmekte ve dünya deneyimimizle sentezlenmektedir. Nihayetinde anlatının biçimlendirme aşamasında verilmek istenen mesaj ile dinleyicinin dünya deneyiminin dönüşümü ne kadar tutarlı ise anlatı zamanı

---

¹⁴³ Coeckelbergh ve Weijers, “Narrative Technologies: A Philosophical Investigation of the Narrative Capacities of Technologies by Using Ricoeur’s Narrative Theory”, 2016, s. 332. “Anlatı çemberi” olarak tercüme ettiğimiz kavram, Türkçede “hermeneutik yay” (*arc hermeneutique*) olarak da kullanılmaktadır, bkz. Selami Varlık, *Paul Ricoeur’de Temellük ve Tahayyül*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021, s. 178-186.

¹⁴⁴ Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, s. 128.

¹⁴⁵ Aristoteles, *Poetika: Şiir Sanatı Üzerine*, Çev. Ari Çokona ve Ömer Aygün, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 1.

¹⁴⁶ Aristoteles, *Poetika: Şiir Sanatı Üzerine*, s. 86.

¹⁴⁷ Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, s. 129.

(*narrative time*) o kadar başarılı olmaktadır: “yanöyküler fiziksel ve insansal olayların ortak zamanının geri döndürülemez düzeni ile uyum içinde olarak birbirlerini izlerler.”¹⁴⁸ Anlatı zamanının yaşam dünyasına etkisi, anlatının zamansal bir ortam içerisinde dil tarafından dolayımınarak aktarılması bağlamında somut olarak görülebilmektedir. Özetle ifade edecek olursak, Ricoeur tarafından oluşturulan *üçlü mimesis* kuramı, anlatı ile zaman arasındaki bağıntı sorununu çözmek için sunulan ve zamanın anlatı aracılığıyla hem bireysel hem de toplumsal düzeyde nasıl organize edildiğini ve bu organizasyonun bireyin kimliği üzerindeki etkilerini incelemektedir. Coeckelbergh ise, Ricoeur’ün sunduğu bu bağıntıyı teknoloji felsefesi çalışmalarına uyarlayarak teknolojilerin insan deneyimini ve düşüncesini nasıl yapılandırdığını açıklamaktadır.

2.4.1. Anlatı Teknolojileri

Teknoloji kavramı neden yalnızca modern dönemin ürünleri olan cep telefonu, bilgisayar veya televizyon gibi ürünleri çağrıştırmamalıdır? Bu soruya yanıt verebilmek için kavramın etimolojisine kısaca göz atmakta yarar vardır. Kelime, Yunanca *τέχνη* (sanat, zanaat) ve *λογία* (bilmek) sözcüklerinin birleşmesinden oluşmaktadır ve Platon ve Aristoteles gibi birçok filozofun eserlerinde bu kavrama yer verdiği bilinmektedir. Coeckelbergh ise, en özet şekilde “insanın maddi çevresini denetlemek ve değiştirmek amacıyla geliştirdiği araç gereçlerle bunlara ilişkin bilgilerin tümü” olarak tanımlanabilecek olan kavrama dair Ricoeur’ün anlatı kuramı bağlamında modern bir yorum getirmektedir.¹⁴⁹ Ricoeur’ün felsefi görüşlerini teknoloji etiği ve yapay zeka gibi çağdaş konularla da ilişkilendiren Coeckelbergh, onun anlatı, zaman ve anlam üzerine düşüncelerini *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology* kitabında aynı bağlamda inceleyerek açıklamakta, bunu yaparken de teknolojinin hikâye anlatma ve oluşturma yeteneğini, anlam üretimini ve tüm bunların insan deneyimine etkilerini incelemektedir. Ricoeur’ün anlatı kavramı, teknolojik gelişmelerin insan bilincine ve kimliğine olan etkilerini anlamak için önemli bir araç olarak değerlendirilirken aynı bağlamda yapay zekanın etik boyutlarına da ışık tutmak için onun

¹⁴⁸ Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*, s. 129.

¹⁴⁹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “teknoloji”, <https://sozluk.gov.tr/> (erişim 19.07.2024).

anlatı kuramında yer alan üçlü *mimesis* kuramı kullanılmaktadır.¹⁵⁰ Ayrıca yazar, Ricoeur'ün zaman ve anlam üzerine olan düşüncelerini teknolojinin zaman algısı ve dijital yaşam üzerindeki etkileriyle de ilişkilendirmektedir. Ricoeur'ün zaman kavramı, Coeckelbergh'e teknolojik gelişmelerin hızlanması ve dijital medya kullanımı ile değişen yaşam ritimleri ve zaman algısını anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. Coeckelbergh, bu bağlamda, teknolojinin zaman algısını ve dijital medyanın insanların anlamı oluşturma sürecindeki deneyimlerini nasıl etkilediğini inceleyerek Ricoeur'ün zaman ve anlam kavramlarının modern teknoloji bağlamında nasıl yeniden düşünülebileceğini ele almış, düşüncelerinin günümüzün karmaşık teknolojik ve etik sorunlarını anlamak için nasıl bir kaynak olabileceğini göstermiştir. Son tahlilde, Coeckelbergh'in yaptığı, Ricoeur'ün anlatı teorisindeki metinsel anlatılar ile teknolojileri uzlaştırmaya çalışmaktır.

Ricoeur, anlatı teorisinin yalnızca sözcükler ve cümlelerden oluşan bir anlatıya hitap etmediğini, aynı zamanda mitler, masallar, tarih ve hatta kozmoloji, jeoloji gibi disiplinler için de geçerli olduğunu ifade etmektedir.¹⁵¹ Örneğin “Evrenin genişlemesi Büyük Patlama ile başladı ve bu genişleme sürecinde enerji ve maddenin yoğunluğunun azalması yıldızlar, gezegenler ve dünyadaki çeşitli türler gibi fiziksel süreçlerin oluşmasına neden oldu.” cümlesi de Ricoeur'ün anlatı teorisine uyum sağlamaktadır. Ne var ki Ricoeur'ün metinlerinde teknolojiye/teknoloji felsefesine ağırlık verilmediği ve bu alanda yapılan çalışmalarda Ricoeur'ün görüşlerine fazlaca atıf yapılmadığı görülmektedir. Bu bağlantıyı modern teknoloji felsefesi çalışmaları bağlamında teknoloji felsefecileri henüz tartışmaya başlamışlardır.

Ricoeur'ün anlatı teorisi, teknolojinin hayatımıza nasıl girdiğiyle ilgili çeşitli anlatıların oluşturulabileceğini söylemek için de kullanılabilir.¹⁵² Sözelimi sanal gerçeklik (VR) teknolojisi, kullanıcıları tamamen farklı bir ortama taşıyan ve interaktif deneyimler sunan bir vasıta olarak Ricoeur'ün anlatı teorisi ile ilişkilendirilebilir: Bir VR deneyimi, kullanıcıyı sanal bir dünyaya yerleştirmekte ve hikâyenin bir parçası olmasına olanak tanımaktadır. VR oyununda kullanıcı, kahraman rolünü üstlenerek oyunun hikâyesini deneyimlemektedir ve bu deneyim, Ricoeur'ün birinci *mimesis* aşamasındaki

---

¹⁵⁰ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 14.

¹⁵¹ Paul Ricoeur, *Time and narrative—Volume 1*. Ed. K. McLaughlin ve D. Pellauer, Chicago: The University of Chicago, 1983, s. 135.

¹⁵² David Kaplan, “Paul Ricoeur and the philosophy of technology”, *Journal of French and Francophone Philosophy*, 2006 16(1–2), 42–56.

kullanıcının önceden var olan deneyimleri ve inançlarına dayanmaktadır. Kullanıcı, kahramanın yerine geçerek hikâyenin bir parçası olmakta, kendi duygularını ve tepkilerini sanal dünyada deneyimlemektedir. Bu aşamada teknolojiler, eylemler için bir çerçeve oluşturmaktadır. VR gözlüğü takıldığında bu, oyunda verili birtakım kuralları kabul etmek anlamına gelse de oyuncunun bu kurallar içerisinde belirli bir özgürlük alanına sahip olması, onun özgürlüğüdür. İkinci *mimesis* aşamasında ise VR oyununun içeriği, görselleri, sesleri ve etkileşimleri etkili olmaktadır: Oyunun yapısı, hikâyenin nasıl inşa edildiğini ve kullanıcının deneyimini nasıl etkilediğini göstermektedir. Bu aşamada teknolojiler anlatısal yapılar oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu aşamada oyuncu, artık sahiplendiği anlatıdan tamamen başka bir konumdadır: Ricoeur'ün oluşturduğu bu üç aşamalı sistem, anlatının bu başkalığını içselleştirmek üzerine kuruludur. Üçüncü *mimesis* aşamasında ise oyuncunun tepkilerinin, kararlarının ve etkileşimlerinin -oyunun oyuncunun yaşam dünyasına nasıl yansıdığı- nasıl yorumlandığı ve yeniden biçimlendirildiği gösterilmektedir. Oyuncunun deneyimi, hikâyenin anlamını ve sonucunu etkilemektedir: Anlatıda sunulan senaryo, oyuncunun kendi dünyası ile buluşmaktadır. Bu anlamda üçüncü *mimesis*, bir olayörgüsüne bağlı olduğundan, sabitlemiş bir anlatının benimsenme sürecini temsil etmektedir. Sonuç olarak sanal gerçeklik teknolojisi, kullanıcıların hikâyenin bir parçası olmalarına ve etkileşimli bir deneyim yaşamalarına olanak tanırken Ricoeur'ün anlatı teorisi, bu deneyimlerin nasıl yapılandırıldığını, yorumlandığını ve yeniden biçimlendirildiğini anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. Bu hatta Coeckelbergh, anlatı kuramı ve teknoloji arasında daha güçlü bir bağ olduğunu gösterebilmek amacıyla anlatı teknolojileri (*narrative technologies*) kavramını önermektedir.

Coeckelbergh, *anlatı teknolojileri* kavramı ile, insanların ve teknolojilerin birbirlerini nasıl biçimlendirdiklerini açıklamayı amaçlamakta ve bu doğrultuda insanların sadece teknolojileri okumadığını, teknolojilerin de insanları okuduğunu iddia etmektedir.¹⁵³ Sanal gerçeklik örneğinde de görülebileceği gibi teknolojiler artık araç konumunda olmaktan çıkmış ve insan yaşamını insanla birlikte şekillendiren konuma gelmişlerdir. Bu ise yalnızca modern teknolojilerin sunduğu ürünler ile

---

¹⁵³ Coeckelbergh ve Weijers, "Narrative Technologies: A Philosophical Investigation of the Narrative Capacities of Technologies by Using Ricoeur's Narrative Theory", s. 336. Buradaki "okumak" fiili, anlatıların aktarılmasına işaret eden genel bir anlamda kullanılmaktadır.

gerçekleşmemektedir. Sözgelimi Antik Yunan döneminde inşa edilmiş bir kütüphane de teknolojinin bir ürünü olarak yaşam dünyasını şekillendirmiştir; çünkü bir anlatı zamanı ve olay örgüsü içerisinde şekillenerek kullanıldığı zamandaki yaşam dünyası pratiklerine doğrudan katılmıştır. Tam da bu noktadan hareketle Coeckelbergh, teknolojilerin metinselleştikçe anlatı kapasitelerinin de arttığını savunmaktadır.¹⁵⁴ Metinselliğe yakın ve uzak olmak üzere iki hermeneutik spektrum olduğunu savlayan Coeckelbergh, metin paradigmasına uzak olan teknolojileri pasif teknolojiler (birinci *mimesis*), yakın olanları ise aktif teknolojiler (ikinci *mimesis*) olarak adlandırmaktadır. Bu hermeneutik ayırım sonucunda oluşan uç noktaların kesişimlerini yakalayan kavramsal alanlarla ise dört hermeneutik kategoriden oluşan bir matris sunmaktadır:

Tablo 1
Anlatı teknolojilerinin hermeneutik kategorileri ve bu kategorilere uyan paradigmatik örnekler

Anlatı Teknolojileri	Bağlayıcı (<i>engaging</i>)	Soyutlayıcı (<i>abstracting</i>)
Pasif	Köprü	Hidroelektrik santral
Aktif	Video oyunları	Parasal teknolojiler

Kaynak: Coeckelbergh ve Weijers, *Narrative Technologies: A Philosophical Investigation of the Narrative Capacities of Technologies by Using Ricoeur's Narrative Theory*, 2017, s. 340.

Bu kategoriler altında sunulan pasif ve bağlayıcı teknolojiler, anlatı zamanının pasif unsurlarıdır ve doğrudan deneyimlenen olaylar ve karakterlerin oluşmasına aracılık eden anlatı teknolojileri ile ilişkilidir. Burada Heidegger'in de *Tekniğe İlişkin Soruşturma* değindiği ahşap köprü örneği değerlendirilmektedir: Ahşap köprü, insan yaşamının yüzyıllardır bir parçasıdır. Ona göre pasif ve soyutlayıcı teknolojinin ürünü olan bir hidroelektrik santral, Ren Nehri'nin akıntısına, yüzyıllardır bir kıyıyı diğer kıyıyla birleştiren eski ahşap köprünün inşa edildiği gibi inşa edilmemiştir.¹⁵⁵ Ahşap köprü, inşa edildiği dönemdeki ticaret ve savaş yöntemleri gibi olayları ve onu inşa eden ve kullanan asker, gezgin ve tüccar gibi bireyleri anlatsal bir bütün içerisinde yapılandırmıştır. Ne

¹⁵⁴ Coeckelbergh ve Weijers, "Narrative Technologies: A Philosophical Investigation of the Narrative Capacities of Technologies by Using Ricoeur's Narrative Theory", s. 336.

¹⁵⁵ Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s. 57.

var ki köprüyü inşa eden insanların döneminin geride kaldığı noktada köprü, giderek önceden kurgulanmış anlatı zamanının pasif bir unsuru haline gelmiştir; yani köprü, onunla etkileşime giren insanların kültürel birikimlerinin ve onun hakkında yazılan anlatıların bir unsuru haline gelmiştir.¹⁵⁶ Öyleyse köprü ile onunla etkileşime giren insanlar arasındaki ilişki, bu bağlamda kurulan tarım ürünleri ticareti gibi birinci dereceden olaylara katılan tüccarlar ve diğer insanların ilişkileri olmaları anlamında bağlayıcıdır (*engaging*). Hidroelektrik santral gibi pasif ve soyutlayıcı teknolojiler ise anlatı zamanının pasif unsurları ve eylem dünyasından soyutlayan teknolojik aracılığı (*technological mediatiton*) örnekleyen anlatı teknolojileri ile ilgilidir.¹⁵⁷ Bu santralde çalışan ve evlerinde üretilen elektriği kullanan insanlara bir anlatı yapısı oluşturmuş olmasına rağmen santral, bu anlatıya dâhil değildir. Çevresindeki eylem dünyasından çıkarılmış olarak enerji şebekeleri ve şirketleri gibi birinci dereceden olmayan bir sistemi yapılandırmaktadır. Bu sistem, Heidegger'in *gestell* (*çerçeveleme*) sürecine örnek olarak gösterilebilir. Modern teknolojinin bir ürünü olarak hidroelektrik santral, yeni sistemleri mevcut sistemine davet ederek daima yeniden bir kurma sürecine dâhildir ve kullanıcılarını bu çerçeve (*gestell*) içerisine sokmaktadır.

Üçüncü hermeneutik kategori olarak gösterilen aktif ve bağlayıcı teknolojiler, anlatı zamanını aktif olarak oluşturan ve doğrudan deneyimlenen olayların ve deneyimleyen kişilerin eylemlerine aracılık eden anlatı teknolojileri ile ilgilidir.¹⁵⁸ Bu bağlamda video oyunları, anlatının deneyimleyen insan tarafından da doğrudan biçimlendirildiği bir teknoloji türüdür. Bir video oyununda sanal dünyanın içerisinde oluşturulan karakter ve olaylar ile etkileşime giren insan, oyunun olayörgüsününü de bir anlatı bütünü içerisinde yeniden kurgulamaktadır. Dolayısıyla olayörgüsü ve anlatı, teknoloji ve insan tarafından sürekli olarak birlikte yazılmaktadır.¹⁵⁹ Burada teknoloji, insanı aktif olarak anlatının zamanı ve yapısına katması nedeniyle aktif ve bağlayıcıdır. Parasal teknolojilerde ise -video oyunlarının aksine- anlatı, aktif olarak insan ile birlikte

---

¹⁵⁶ Coeckelbergh ve Weijers, "Narrative Technologies: A Philosophical Investigation of the Narrative Capacities of Technologies by Using Ricoeur's Narrative Theory", s. 340.

¹⁵⁷ Coeckelbergh ve Weijers, "Narrative Technologies: A Philosophical Investigation of the Narrative Capacities of Technologies by Using Ricoeur's Narrative Theory", s. 340.

¹⁵⁸ Coeckelbergh ve Weijers, "Narrative Technologies: A Philosophical Investigation of the Narrative Capacities of Technologies by Using Ricoeur's Narrative Theory", s. 341.

¹⁵⁹ Coeckelbergh ve Weijers, "Narrative Technologies: A Philosophical Investigation of the Narrative Capacities of Technologies by Using Ricoeur's Narrative Theory", s. 342.

oluşturulmakta fakat insanı soyutlamaktadır. Örneğin bir borsa uygulamasında yapılan alım satım işlemleri, borsacılar ve belirli algoritmalar tarafından oluşturulmaktadır fakat burada algoritmaların hesaplamaları, borsacıdan daha fazla anlatıya dâhildir. Bu anlamda alım satım işlemlerinin matematiksel düzeyde gerçekleştiği borsa gibi teknolojiler, insanı eylem dünyasından soyutlayan fakat oluşturduğu anlatıya dâhil eden aktif teknolojilerdir.

İnsanlar ve diğer varlıklar arasındaki hiyerarşileri ve sınırları bozmayı amaçlayan bir perspektife sahip posthümanist bakış açısında teknolojinin insan deneyimi üzerindeki etkilerine dair yapılması gereken vurgu eksik gibi görünse de Coeckelbergh ve Reijers'in oluşturduğu bu hermeneutik çerçeveye bakıldığında teknolojinin insan deneyimi ve düşüncesi üzerindeki etkileri açıkça görülmektedir. Onlara göre bireysel bir deneyim vardır ancak insan deneyimi ve performansı aynı zamanda toplumsaldır ve kolektif deneyim ve performansla bağlantılıdır; çünkü bu deneyim *dil oyunları* ve *teknoloji oyunları* ile ilişkilidir ve bu oyunlar tarafından yapılandırılarak bir *yaşam biçimini (form of life)* ortaya koymaktadır.¹⁶⁰ Bu anlamda anlatı teknolojilerini oluşturan her bir hermeneutik kategori, belirli bir yaşam dünyasının içerisinde oluşturulmuş anlatıları ve bu anlatıları oluşturan oyunlardan doğan kültürel anlamlar bütününe kapsamaktadır.

İnsanların dil ve teknoloji aracılığıyla bir ses edinebilmesinin ve bir sese sahip olmasının ne anlama geldiğini tartışan Coeckelbergh, anlatı teknolojileri ile sunduğu yaklaşımın daha iyi anlaşılması amacıyla sosyal medya platformlarını değerlendirmektedir. Dil, Wittgenstein ve Heidegger tarafından sosyal ve kültürel bağlamda ele alındığı gibi, sosyal medya da *dil oyunlarının* ve *teknoloji oyunlarının* bir parçası ve yaşam biçimlerini oluşturan bir araç olarak kullanılmaktadır. Coeckelbergh'e göre sosyal medya, insan varoluşunun performatif, anlatsal ve tiyatral karakterini ortaya çıkararak dil ve teknolojiyi sahneye taşımaktadır.¹⁶¹ Artefaktların anlamı yalnızca teknoloji tarafından belirlenmemektedir; anlamlandırma, dil ve toplum sözleşmeleri de bu noktada etkili olmaktadır:

---

¹⁶⁰ Coeckelbergh, *Using Words and Things, Language and Philosophy of Technology*, s. 221.

¹⁶¹ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 228.

Sosyal medyada kelimelerin kullanımı, kullanıcılar aracılığı ile dilin/kültürün konuşmasını sağlamaktadır, öyle ki “sanal” artefaktlar bile daha büyük ve anlamlı bir bütünün içine gömülüdür. Sosyal medya yalnızca göstergeler dünyası değildir, aynı zamanda maddesellik içerir, hermeneutik etkilere sahiptir ve dünyamızı şekillendirmektedir. Sosyal medyanın senaryoları vardır, insan olmayan faillele doludur ve anlatsal ve performatif bir boyutu vardır.¹⁶²

Bu bağlamda teknolojinin bir fail olarak konuştuğu (*technology speaks*) görüşü, postmodernizmin *dilsel dönüşüne* (*linguistic turn*) bir tepki olarak ortaya çıkmıştır ve *maddi dönüşü* (*material turn*) beraberinde getirmektedir.¹⁶³ Bu anlamda postfenomenolojik yaklaşım, teknolojik artefaktlara eylemlilik özelliği katarak onlara “ses vermektedir”. Dolayısıyla artefaktlar, insanların ve toplumların hareket ve davranış biçimlerini etkiledikleri için failliğe dâhildirler ve konuşurlar. Bu alandaki çalışmalarıyla tanınan ve postfenomenoloji akımının kurucusu olarak bilinen Ihde’ye göre klasik fenomenolojinin özne-nesne ayrımı, yerini modern teknoloji çağında daha karmaşık ve dolayimli hale gelen bir ilişkiye bırakmıştır. Artık teknolojik artefaktlar insan-nesne ilişkisi bağlamındaki pasif unsurlar olmaktan çıkmıştır; aktif olarak düşünce ve deneyimin kurulumuna katılmaktadır. Coeckelbergh’in “eski moda” olarak değerlendirdiği postfenomenolojinin *maddi dönüşü* benimseyen yöntemleri, dil merkezli felsefeden maddi olarak uzaklaşılmasına ve odak noktasının maddi artefakta (*material artefact*) yönlendirilmesine yol açmıştır.¹⁶⁴ Dahası, bu yönelimden dolayı her türlü transandantal argüman reddedilmektedir; çünkü postfenomenologlara göre transandantal yaklaşımı benimsemek, empirik tutumdan tamamen uzaklaşmak anlamına gelir.¹⁶⁵ Coeckelbergh bu yaklaşımı eleştirmekte ve Heidegger ile Wittgenstein’in dil ve teknolojiye dair yaklaşımlarının teknoloji felsefesi alanındaki çalışmalarda kullanılmasının önemine işaret ederek postfenomenologların benimsediği yaklaşım

---

¹⁶² Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 265.

¹⁶³ *Dilsel dönüşü* (*linguistic turn*), 20. yüzyılın başlarından itibaren felsefi yaklaşımlarda dilin merkezi bir unsur haline gelmesini, felsefenin öncelikle dil, dilin kullanıcıları ve dünya arasındaki ilişkilere odaklanmaya yönelme hareketini ifade etmektedir. Bu terim ilk kez Richard M. Rorty tarafından editörlüğü yapılan *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method* adlı eserde kullanılmıştır. *Maddi dönüş* (*material turn*) terimi ise dilsel dönüşe bir tepki olarak fiziki dünya ile olan ilişkilerin yeniden değerlendirilmesine odaklanan bir harekettir ve özellikle posyapısalcı geleneği benimseyen düşünürler tarafından benimsenmiştir; temelde nesnelerin insan eylemlerinde ve anlamlandırma süreçlerinde oynadığı rollere odaklanma eğilimini ifade etmektedir.

¹⁶⁴ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 258.

¹⁶⁵ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 258.

neticesinde insan, dil ve teknoloji arasındaki ilişkinin teknoloji felsefesi alanında büyük ölçüde teorileştirilemediğini ifade etmektedir.¹⁶⁶ Ne var ki dil ve teknolojinin nesne olarak kullanımlarının ötesinde insanın düşünce yapısını şekillendiren edimselliği bakımından yeniden düşünülmesi, buradaki özne-nesne ilişkisinin deneyim boyutundaki yansımalarının da yeniden değerlendirilmesini gerektirecektir.

---

¹⁶⁶ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 131.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BİR KORELASYON: İNSAN-DİL-TEKNOLOJİ

Çağdaş teknoloji felsefesi çalışmalarında dil ve teknoloji¹⁶⁷ arasındaki ilişki üzerine yapılmış araştırmaların azlığı, konuyla ilgili çalışmalarıyla bilinen Mark Coeckelbergh'i, söz konusu boşluğu doldurma yönünde özel bir çaba sarf etmeye sevk etmiştir. Coeckelbergh, 1975 yılında Belçika'da doğmuş bir teknoloji felsefecisidir ve yüksek lisans eğitimini sosyal bilimler, siyasal bilimler ve toplum felsefesi alanlarında tamamlamıştır. 2015 yılından bu yana Viyana Üniversitesi Felsefe bölümünde Medya ve Teknoloji Felsefesi Profesörü olarak çalışmakta olup *Society for Philosophy and Technology/Felsefe ve Teknoloji Derneği* (SPT) gibi pek çok dernek ve komisyonda aktif görev alarak teknoloji felsefesi alanına önemli katkılarda bulunmuştur. Coeckelbergh, tezimizin ikinci bölümünde de değinildiği gibi, özellikle anlatı teknolojileri (*narrative technologies*) üzerine çizdiği teorik çerçeve ile teknolojinin sadece bir araç olmadığını, aynı zamanda insanın anlatılarının ve kimliklerinin oluşumuna da katkıda bulunduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda dil felsefesi alanında önemli katkıları bulunan Searle, Wittgenstein ve Heidegger gibi filozofların yaklaşımlarını da değerlendiren Coeckelbergh, sonuç olarak şu kaniya varmaktadır: Dilin kendisi, fiziksel gerçekliğin üzerine inşa edilen toplumsal gerçekliğin inşası için kullandığımız bir araçtır.¹⁶⁸ Ona göre teknoloji de sadece kullanışlı bir araç değil, anlam dünyamızı şekillendiren bir etmendir. Dil felsefesi alanındaki yaklaşımları teknoloji bağlamında yeniden düşünmek, STS çalışmalarındaki nesne odaklı yaklaşımların kullanılmasıyla dil ve teknolojik artefaktlar arasındaki ilişkilerin kuramsallaştırılması için geniş bir çerçeve sunar.

Coeckelbergh'e göre dil ve teknoloji, dünya ile kurduğumuz ilişkilere aracılık eden araçlardır. Dil, insanların dünyayı anlamlandırma biçimlerini şekillendirirken teknoloji, bu anlamlandırma süreçlerine müdahale eder ve onları dönüştürür. Özne olarak insan ve nesne olarak dil ve teknoloji arasındaki ilişki, Coeckelbergh tarafından üç farklı yol temelinde açıklanmaktadır:

---

¹⁶⁷ 1976 senesinde kurulmuş bağımsız ve uluslararası bir organizasyon olan *The Society for Philosophy and Technology* çalışmaları için bkz. <http://www.spt.org>.

¹⁶⁸ Mark Coeckelbergh, "Language and technology: maps, bridges, and pathways", *AI and Society* 32 (2) (2017): 181.

1. İnsan konuşur (*humans speak*)
2. Teknoloji konuşur (*technology speaks*)
3. Dil konuşur (*language speaks*).¹⁶⁹

Bu temel üzerinde sorgulamasını sürdüren Coeckelbergh'in amacı, çeşitli düşünürler tarafından geliştirilen yaklaşımları aslına sadık bir biçimde yansıtmaktan ziyade aralarında yakınlaşmalar sağlayarak konuyu daha geniş bir perspektifte ele almaktır. Bu yüzden, söz konusu yaklaşımın teknoloji ve dili özne konumuna getirmeyi hedeflemediği unutulmamalıdır. Dil aracılığıyla teknoloji hakkında konuşmak, teknolojik artefaktlara belirli bir anlam vermektir ve böylece dilin kullanımı, onu yalnızca bir araç olma konumundan çıkarıp nesnelere anlam veren bir nitelik de kazandırmaktadır. Bu anlamda özne ve nesne birbirine yakınlaşır; özne nesneye “dokunur”. Tezimizin bu bölümünde teknoloji felsefesi çalışmalarında benimsenen ve birbirini dışlayan bu üç yaklaşımın ortak bir zeminde buluşturulabilme imkânı tartışılacaktır. Temel gayemiz, özne olan insanın düşünce yapısının nesne olan dil ve teknoloji ile şekillendiği ve sürekli olarak dönüştürüldüğünü göstermektir. Ne var ki burada dil ve teknolojinin özneyi dönüştürme potansiyelinin olduğuna vurguda bulunarak onların da özne olarak görülebileceğine ilişkin bir imada bulunmuyoruz. Sadece dil ve teknolojinin, araçsal niteliğinin yanı sıra bireyleri ve toplumları yapılandırabilme özelliği ile nesne olmanın ötesinde bir konumda olduğunu göstermeyi hedefliyoruz.

3.1. Özne Olarak Dil ve Teknolojinin İmkânı

İnsanlar, dil ile iletişim kuran öznelerdir; teknoloji ise dilsiz nesnelere ilgilidir ve yalnızca fiziki dünyayı değil, dilsel ve sembolik dünyayı da dönüştürmektedir. İnsan, dil ve teknolojiyi salt nesne olarak yaşam dünyasına katmaz; araç olarak kullanılan bu nesnelere insan pratiklerini ve düşüncesini de sürekli olarak şekillendirmekte ve dönüştürmektedir. Coeckelbergh'e göre Searle her ne kadar bu bağlamda artefaktlara konuşma (*speech*) yolu ile bir anlam katmanı yüklemiş olsa da teknolojik artefaktların

---

¹⁶⁹ Mark Coeckelbergh, “Language and technology: maps, bridges, and pathways”, 181.

araç olmanın ötesinde bir anlam taşıması, özne ile nesne arasındaki uçurumu kapatmak için yeterli zemini oluşturmamaktadır.¹⁷⁰ Bu noktada Coeckelbergh, araçsalcı yaklaşımı Heidegger ve Wittgenstein'in dil ve teknoloji yorumları üzerinden eleştirerek dilin yalnızca bir araç olmadığını, insanın deneyimi ve düşüncesinin de dil tarafından şekillendirildiğini iddia etmektedir.¹⁷¹ Nitekim Wittgenstein'in *dil oyunları* kuramı da dilin pratik kullanımı ile sosyal-kültürel bağlarının oluşturularak anlamın ortaya çıkacağını öngörmektedir: "... Bir sözcüğün anlamı, onun bir tür istihdam edilişidir. Zira sözcüğün anlamı, o sözcüğü dilimize katarken öğrendiğimiz şeydir."¹⁷² Dolayısıyla insan, dilin aktif bir kullanıcısı olarak onun tarafından düşüncesi ve dünya ile etkileşimi şekillendirilen bir özne konumundadır; teknoloji ise dilin ifade biçimlerini dönüştürmektedir. Bu manada dil-teknoloji arasındaki etkileşim tek yönlü değildir, teknolojiye dair kavramlar dilin gelişimine katkıda bulunurken onun yapısını ve kullanımını da değiştirmektedir. Örneğin dijital iletişim araçları vasıtası ile günlük dile giren kısaltma, emoji ve sembol gibi kullanımlar, hızlı bilgi aktarımı ve küresel etkileşim gibi olumlu etkilerinin yanı sıra aktarılmak istenen düşüncenin yüzeyselleşmesine ve dilin taşıdığı kültürün kısırlaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla modern teknolojiden istifade ederken dilin yapısı ve kullanım biçimi de kaçınılmaz olarak değişmektedir. Teknolojik cihazlar ve sistemler, insan yaşamının birçok yönünü dönüştürmektedir ve bu dönüşüm, teknolojinin sadece pasif bir araç olmadığını, aksine yaşamın aktif bir faili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda teknoloji, insanın dünya ile kurduğu ilişkide *aracı* rolü oynayarak bu ilişkiyi yeniden şekillendirmektedir.¹⁷³

Coeckelbergh insan, dil ve teknolojinin her birini özne ve nesne rollerinde inceleyerek bu unsurların birbirleriyle olan etkileşimlerini ortaya koymakta ve ortak bir zeminde buluşturmaktadır. Bu üçlü korelasyon, geleneksel özne-nesne ayrımını sorgulayarak bunların birbirleri üzerindeki dönüştürücü etkilerini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Coeckelbergh, bu üç unsurun sabit ve ayrışan roller üstlenmediğini savlamaktadır. Aksine insan, dil ve teknoloji, ona göre dinamik bir süreç içerisinde sürekli olarak birbirlerini etkilemekte ve yeniden tanımlamaktadır. Dolayısıyla

---

¹⁷⁰ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 254.

¹⁷¹ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 254.

¹⁷² Ludwig Wittgenstein, *Kesinlik Üstüne*, Çev. Doğan Şahiner, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, s. 19.

¹⁷³ Bilindiği gibi teknoloji yalnızca dil üzerinde değil, tüm yaşam pratiklerinde etki bırakır. Fakat bölümün bağlamından çıkmamak adına burada yalnızca dil üzerindeki etkilerinden söz etmeyi tercih ettik.

insan, dil ve teknoloji arasındaki bu karşılıklı etkileşim, özne-nesne diyalektiğini aşan bir ilişki ağı oluşturmaktadır. Bu ağ, dilin ve teknolojinin insan deneyimi üzerindeki dönüştürücü etkilerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olarak dil ve teknolojiyi yalnızca insanın nesnesi olarak gören geleneksel özne-nesne ayırımının dışında bir bakış açısı sunmaktadır. Ne var ki burada yapılan özne-nesne vurgusu ile dil ve teknoloji özne konumuna taşınmamaktadır. Coeckelbergh'e göre yaşam dünyasında yapılanlar ve söylenenler, sosyal bir sürecin parçasıdır ve bu bütünlük tarafından yapılandırılmakta, mümkün kılınmaktadır; ancak bu, dil ve teknolojinin insanın mahiyetini belirlediği (*determine*) anlamına gelmemektedir:

Medya, dil ve teknoloji bizi belirlemez; biz ortak yazarlar (*co-authors*) ve ortak aktörler (*co-actors*), ortak oyuncular (*co-performers*) ve ortak yönetmenleriz (*co-directors*). Fakat aynı zamanda sürece dil ve teknolojinin de dahil olması ile tam bir kontrol sağlamaktan ve seçim yapabilmekten yoksunuz. En iyi ihtimalle eş yönetmenlik (*co-director*) yapabiliyoruz.¹⁷⁴

Bu bağlamda insan, dil ve teknolojiyi birleştiren çerçeve yani insan ve dilin “konuştuğu” pozisyonlar gibi teknolojinin de “konuştuğu” görüşü, McLuhan, Ihde, Latour ve Ricoeur gibi felsefeciler üzerinden ele alınarak oluşturulmaktadır. Bu düşünürlerin görüşlerine değinmeden önce oluşturmak istediğimiz korelasyonun temellerinin ele alınması gerekmektedir.

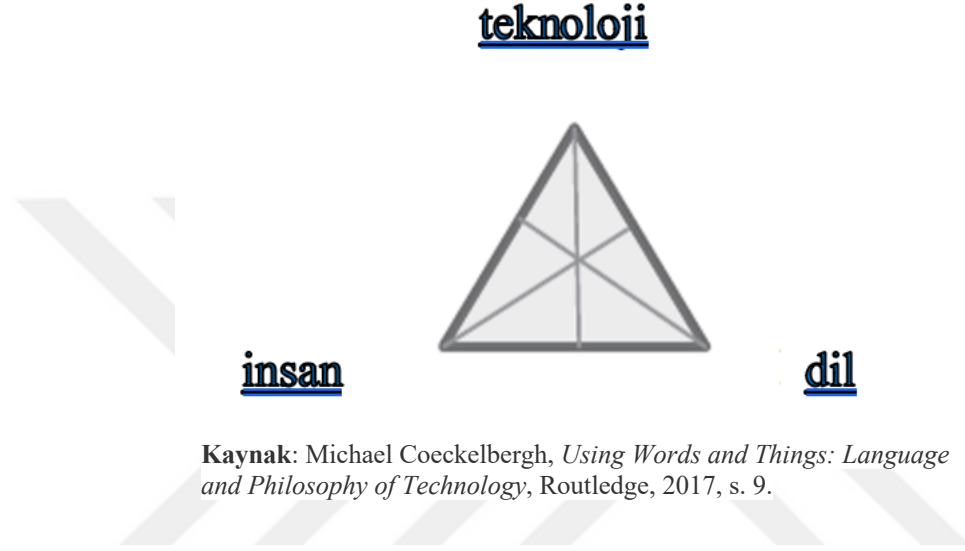
İnsanın, dilin ve teknolojinin “konuştuğu” bu üç yaklaşım, birbirlerini dışlamakta ve etkilerini göz ardı etmektedir. Coeckelbergh, bu pozisyonların hiçbirinin savunulabilir olmadığını ancak bu görüşlerin aynı zamanda insan, dil ve teknoloji arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi keşfetmek için birer başlangıç noktası olabileceğini iddia etmektedir. Bunu yaparken konuşanın ne veya kim olduğu sorusundan yola çıkmasının sebebi Heidegger’in “dil konuşur” (*Die sprache spricht*) fikridir; cevabı ise McLuhan’ın bir aracı (*medium*) olarak teknolojinin de insan ve dil gibi “konuşabildiği” görüşü üzerinden şekillenmiştir.¹⁷⁵ Burada özne ve nesne arasında bir iç içe geçmişlik durumu vardır. Coeckelbergh hem insanın hem de dil ve teknolojinin ortak bir zeminde konuşabileceği

¹⁷⁴ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 266.

¹⁷⁵ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 121.

görüşüyle, birbirlerini dışlayan bu üç pozisyonu birleştirerek oluşturduğu ve bir felsefi yaklaşımlar üçgeninin merkez noktası olarak sembolleştirdiği bir sentez ortaya koymaktadır:

Şekil 1
Kimin veya neyin konuştuğuna dair konumlar üçgeni

Teknoloji, insan ve dil arasındaki özne-nesne ayrımı, dil ve teknolojinin aracı (*medium*) konumunda değerlendirilmesiyle ortadan kaldırılabilir; ne var ki her üç konum da daha karmaşık pozisyonlara bir düzen getirmeleri için çeşitli genellemeler üzerinden ele alınmaktadır. Buradaki amaç, “insanlara ve teknolojiye ‘ses veren’, teknoloji ve dili ‘insanlaştıran’, insan ve dili ‘maddileştiren’ bir anlayışın tanımını yapabilir miyiz?” sorusuna cevap bulabilmektir.¹⁷⁶ Coeckelbergh’e göre bunun için sorulması gereken 2 soru bulunmaktadır:

- Kelimeleri (*words*) ve şeyleri (*things*) kullanmak ve bunlarla performans sergilemek ne demektir?
- Dil ve teknolojiyi iç içe geçmiş olarak anlamak ne demektir?¹⁷⁷

¹⁷⁶ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 17.

¹⁷⁷ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 17.

Dil ve teknolojinin kullanımı (*use*), içeriklerinin de bu araçlar tarafından şekillendirilmesinde rol oynamaktadır.¹⁷⁸ Yazar, bu görüşünü desteklemek için sosyal medya örneğini kullanmakta ve dil, teknoloji ve insan kavramlarını bir araya getirerek (özne ve nesnenin birbirine “karıştığı”) bu üç kavram üzerine yapılan çalışmaların birbirlerini dışlamasını önleyen kavramsal bir çerçeve oluşturmaktadır. Sözelimi *Facebook*, *Twitter* ve *Instagram* gibi sosyal medya platformları, kendilerine ait mesajlaşma stili türünden çeşitli formatlara sahiptir ve bu formatlar, mesajın içeriğinden bağımsız değildir; *Twitter* uygulamasında paylaşılacak herhangi bir mesajın 140 karakter ile sınırlı olması, o mesajın içeriğini etkilemektedir. Böylece mesaj, bulunduğu mecranın formatına uyarlanmaktadır.¹⁷⁹ Sosyal medyada gösterilen bu performanslar, dilin ve akıllı telefon, bilgisayar gibi teknolojik araçların kullanımı olmadan gerçekleşemezler; bu bağlamda bu araçlar da tarafsız değildirler. Yani medya, mesajı şekillendirmektedir.¹⁸⁰ Öyleyse sosyal medya yalnızca birbirleri ile iletişim kuran insanlar tarafından birer iletişim aracı olarak kullanıldıkları için değil, aynı zamanda sosyal-ilişkilere-bağlı-dil ve sosyal-ilişkilere-bağlı-teknolojilerin de sosyal varlıklar olan insanlar aracılığıyla “konuşması” bağlamında “sosyal”dir.¹⁸¹

Coeckelbergh, dil ve teknoloji arasındaki ilişkiyi reddeden görüşlerin eksik olduğu kanaatindedir; ona göre hem dil ve teknoloji birer aracı (*mediator*) konumundadır hem de insan-dünya ilişkisini mümkün kılan koşullardır.¹⁸² Empirik dönüş (*empirical turn*) ve maddi dönüş (*material turn*)’ün etkileri altında kalmış olan modern teknoloji felsefesi yaklaşımlarında dil, büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Oysa bir teknolojiyi kullanmayı öğrenmek, kullanmak ve anlamlandırmak, bir oyunu öğrenip oynamak gibidir. Başka bir deyişle, teknolojinin kullanımı her zaman kültürel ve toplumsal bir meseledir.¹⁸³ Teknolojinin birey ve toplumlarda sebep olduğu dönüşümler, dil dolayısıyla gerçekleşmektedir. Aracının sunduğu mesaj yalnızca iletilen bilgiden ibaret değildir; aynı zamanda aracın kendisinin toplumda yarattığı dönüşümdür. Sözelimi televizyonun kullanımının yaygınlaşması ile birlikte bilgi edinme, düşünme ve toplumsal

---

¹⁷⁸ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 178.

¹⁷⁹ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 178.

¹⁸⁰ McLuhan ve Fiore, *The Medium is the Message*, s. 125.

¹⁸¹ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 229.

¹⁸² Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 133.

¹⁸³ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 33.

etkileşim biçimleri köklü bir şekilde değişmiştir. Televizyon, yalnızca bilgi sunan bir araç değildir; izleyicilerin dünyayı algılama biçimini, dilin kullanımını ve toplumsal olguları yeniden yapılandırmaktadır. Bu durumda televizyonun mesajı sunduğu programlar değil, onun bir iletişim aracı olarak toplum üzerindeki dönüştürücü etkisidir.

Teknolojiye dair felsefi yaklaşımlardaki birinci görüş (“insan konuşur”), konuşanın yalnızca insan olduğunu savlayan geleneksel bir görüştür ve bu yaklaşımda dil ile teknolojiye dair tartışmalar araçsalcı yönden ele alınmaktadır.¹⁸⁴ Öznenin nesne karşısında yer aldığı bu görüşe göre insan, özne olarak dil ve teknoloji üzerinde hakimiyet sahibi olan ve onları kendi pratik hedefleri için araç olarak kullanan konumundadır; bu bağlamda nesne ile arasında hiyerarşik bir üstünlük varsayılmaktadır. Teknoloji ve dili yalnızca araç olarak ele alan bu tutumu Coeckelbergh, teknolojiyi fenomenolojik bir yaklaşım ile ele alan ilk filozoflardan Heidegger’in ve dilin hem bireysel kullanımında hem de toplumsal yapının oluşumundaki rolüne vurgu yaparak ele alan Wittgenstein’in görüşleri üzerinden eleştirmektedir. Heidegger’in aksine Wittgenstein için dilin araçsalcı-araçsal olmayan yaklaşımları arasında keskin bir ayrım yoktur. Hatta dilin araçsallığı, bizi onun araçsal olmayışı fikrine götürmektedir: dilin araçsal olan ve olmayan işlevleri bir arada çalışır ve dilin kullanımına bağlı olarak sürekli şekillenir. Dilin araçsal doğası, dilin özünün bir parçası değildir ve onun yalnızca belli şeyleri ifade etme, iletme ve bunlardan belirli sonuçlar elde etme amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Ne var ki bu yönüyle dilin anlam boyutunu açıklamak mümkün değildir: dilin araçsal olmayan yönü, dilin bu kullanımlarının ötesine geçen ve toplumsal yaşam biçimleri ile *dil oyunlarını* şekillendiren yapıdır. Bu anlamda dilin araçsal olarak kullanılabilmesi, aslında dilin bir tür oyun oluşu ve bu oyunların yaşam biçimleri içerisinde kök salmış olması ile ilgilidir. Dolayısıyla dilin araçsal kullanımı, dilin araçsal olmayan yapısını keşfetmeye aracı olmaktadır. Toplumsal ve kültürel bir pratik olarak dil yalnızca bir araç değil, aynı zamanda bir dünya görüşü, bir yaşam biçimi olarak işlev görmektedir.

---

¹⁸⁴ “Konuşma” kavramı ile insanın, dilin ve teknolojinin birbirini dışladığı ve Coeckelbergh’in aşırı olarak nitelendirdiği bu görüşlerde yalnızca kavramlardan birine odaklanılması kastedilmektedir. Metin boyunca Coeckelbergh, eletirdiği bu aşırı uçları “insan konuşur”, “dil konuşur” ve “teknoloji konuşur” başlıkları altında ele almaktadır. Sözelimi postfenomenologların maddi dönüş ile teknolojik artefaktlara yönelmesi ve dil meselesine odaklanmaması, bu aşırı uç görüşlerden biri olarak “teknoloji konuşur” söylemi ile ifade edilmektedir. Bkz. Mark Coeckelbergh, “Language and technology: maps, bridges, and pathways”, s. 179-180.

Teknolojinin anlamına dair Wittgenstein'in dil anlayışı temelinde değerlendirmeler yapan Coeckelbergh, teknolojik artefaktları Searle'ün *sosyal ontolojisi* üzerinden de inceleyerek teknolojinin toplumsal boyutlarına vurgu yapmaktadır. Ona göre, kelimeler fiziksel nesnelere sosyal bir anlam ve statü yüklemektedir; bu anlamda dil, yalnızca kültürel anlamı ve gerçekliği temsil eden şey değil, aynı zamanda onları oluşturan şeydir.¹⁸⁵ Coeckelbergh'e göre Searle'ün dile dair yaklaşımları, artefaktların kullanımını göz ardı ediyor olmasından dolayı tek taraflıdır.¹⁸⁶ Searle, teknolojik artefaktların anlamın sessiz alıcıları olduğu kanaatindedir.¹⁸⁷ Searle için dil (özne) ve fiziksel gerçeklik (nesne) arasında keskin bir ayrım olduğu kanaatindedir: “Dünya bizim onu temsilimizden bağımsız olarak vardır.”¹⁸⁸ Bu anlamda dil, insanların dış dünyaya dair sahip oldukları zihinsel içerikleri ifade etme aracıdır. Ne var ki dil yalnızca aracılık işlevi görmez; dünyayı anlama ve yapılandırma biçimlerini tayin eden bir sistemdir. Öznenin zihninden bağımsız olarak var olan fiziksel gerçeklik (nesne), dil tarafından anlam verilerek yorumlanmaktadır. Wittgenstein gibi dile tek yönden odaklanan Searle'ün bu yaklaşımı, nesnenin önemini azaltmaktadır; çünkü anlam, insan-dil-teknoloji arasında hareket etmektedir. Bu ise kelimelerin (dil) ve şeylerin (teknolojik artefaktlar) edimselliği (*performativity*) üzerinden açıklanabilir.¹⁸⁹ Teknolojik artefaktlar bir takım edimsel ve kullanıma bağlı süreçlerin çıktısı olarak görülebilir; bu durum hem insanın hem de dilin teknoloji üzerindeki rolünü göstermektedir. Sözgelimi “Kapıyı kilitlemeden çıkmayınız.” uyarı cümlesinde kelimeler ve şeylerin kullanımı söz konusudur: cümle oluşturulurken kullanılan kelimeler ve muhatabın aksiyon alırken kullandığı kapı ve kilit nesnelere, kelime ve şeylerin edimselliğine işaret etmektedir. Şu haliyle anlam, dilsel işaretler ve maddi formlar arasında gidip gelmektedir.¹⁹⁰ Dil ve teknolojinin edimsellik yoluyla ortaya çıkardığı anlam ise hem dil hem de teknoloji oyunlarının ürünü olması itibarıyla bulunduğu topluma bağlı olarak şekillenmektedir.

Coeckelbergh, insan-dil ve teknolojinin edimsellik yoluyla “konuştuğu” ortam olarak sosyal medyayı ele almaktadır. İnsan, sosyal medyada bir şeyler yazarak veya

---

¹⁸⁵ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 57.

¹⁸⁶ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 255.

¹⁸⁷ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 257.

¹⁸⁸ Searle, *The Construction of Social Reality*, s.149-150.

¹⁸⁹ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 256.

¹⁹⁰ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 101.

konuşarak paylaşım yapmaktadır; bunları yapmak için ise hem dili hem de bilgisayar, akıllı telefon gibi teknolojik ürünleri kullanması gerekmektedir. Bu araçlar ise insanın iletmek istediği mesajı şekillendirmeleri yönünden tarafsız değildir.¹⁹¹ Wittgenstein dil oyunları ile Heidegger'in teknolojiye olan bakış açısı üzerinden düşünüldüğünde ise sosyal medyanın farklı kültürlerde farklı dil ve *teknoloji oyunları*na sahip olması, onun yalnızca araç olmadığı ve “sosyal” insanlar aracılığıyla dil ve teknolojinin konuşması anlamına gelmektedir.¹⁹² Öte yandan sosyal medyada kullanılan sanal artefaktlara yüklenen anlam, doğrudan teknoloji tarafından belirlenmemektedir. Sahip oldukları statü, onlara kullanımına bağlı olarak şekillenen bir toplumsal sözleşme aracılığıyla verilmiştir. Searle, beşerî kurumların söz konusu olduğu yerde, kavramların işlevlerinin statü işlevleri olduğu görüşünü para örneği üzerinden ele almaktadır.¹⁹³ Sosyal medya ise bu bağlamda “beğeni” ve “paylaşım” gibi sanal artefaktlar üzerinden okunabilir. Sözelimi bir sosyal medya platformunda paylaşılan bir gönderiye yapılan “beğeni”, fiziksel bir eylem olarak yalnızca bir tıklama veya dijital bir ikon olabilir, ancak toplumsal bağlamda bu beğenin toplumsal sözleşmelere, statüye dayanan bir işlevi vardır: gönderinin popülerliğinin ve kabul görmüş olduğunun bir göstergesidir. Bu anlamda yorum, beğeni, takipçi sayısı gibi sanal artefaktların değerleri de toplumsal sözleşmeler ile belirlenmekte ve bu değerler, sosyal medya kullanıcıları arasında kabul gören normlar ve kurallar sayesinde işlevsel hale gelmektedir. Searle'ün para örneğine benzer biçimde bu sanal artefaktlar da sosyal bir anlam taşıyarak toplumun ortak kabulü ile inşa edilmektedir.

“Dil konuşur” görüşünü benimseyen yaklaşım ise postmodernist beşerî bilimler felsefesi olarak düşünülebilir; Heidegger'in dilin varlığın evi olması ve anlamın dilde kurulmasına yönelik yaklaşımı -bu görüşe ilham vermiş bir düşünür olarak değerlendirilerek- örnek olarak gösterilebilir. Burada yalnızca metinler, söylemler ve semboller vardır; insan ve teknoloji bağlamdan koparılmıştır.¹⁹⁴ Benzer biçimde tezimizin ikinci bölümünde görüşlerini değerlendirdiğimiz Wittgenstein da anlamın dilin kullanımına bağlı olduğunu ve yaşam dünyasının kurulumunun dil oyunları ile mümkün

---

¹⁹¹ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 228.

¹⁹² Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 229.

¹⁹³ John Searle, *Zihin Dil ve Toplum: Gerçek Dünyada Felsefe*, Çev. Alaattin Tural, İstanbul: Litera Yayıncılık, s. 143-146.

¹⁹⁴ Mark Coeckelbergh, “Language and technology: maps, bridges, and pathways”, s. 179.

olduğunu iddia ederek dilin düşünce üzerindeki merkezi rolünü teyit etmektedir. Coeckelbergh ise “dil konuşur” yaklaşımına bütüncül bir çerçeveden bakarak dil ve teknolojiyi *dil oyunları* ve *teknoloji oyunlarının* bir parçası olarak görmeyi teklif etmektedir.¹⁹⁵ Bu bağlama teknolojiyi de dahil etmek, onun insanın anlam dünyasını ve toplumsal pratiklerini şekillendiren bir güç olduğunu savlamak demektir. Ne var ki dil ve teknolojinin merkezi rolünü kabul etmek, insanın susturulması anlamına gelmemektedir: Dilin ve teknolojinin kullanımları yoluyla sahip oldukları kurucu etki tek yönlü değildir; insan hala bu süreçlerde aktif olarak rol almaktadır. Dilin ve teknolojinin insan üzerinde kısıtlayıcı etkilerinin olması mümkündür; ancak bu etkilerin farkında olmak, onları aşma ve yeniden biçimlendirme imkânı sunmaktadır.

“Teknoloji konuşur” yaklaşımında ise teknolojik determinizm yöntemi kabul edilmektedir; teknoloji felsefesi çalışmalarındaki empirik dönüşü benimseyen felsefeciler tarafından da reddedilen bu yaklaşımda teknoloji, insanın yaşam dünyası ve deneyimlerini belirlemektedir ve dili yalnızca bir araç olarak konumlandırmaktadır.¹⁹⁶ Bu anlamda maddi dönüş (*material turn*) ile birlikte teknoloji, insan deneyiminde aktif ve anlamı oluşturan bir faktör haline gelmiştir. Bu yaklaşım yeniden düşünülerek insan-dil-teknoloji üçgeni arasında bir korelasyon kurulabilir: teknoloji, insan ve dil ile etkileşim içinde bir tür “konuşma” yaparak, bu üç unsur arasındaki korelasyonu derinleştirip dönüştürme imkânına sahiptir. Coeckelbergh ile Reijers, bu amaçla Ricoeur’ün insan ve dil merkezli sunduğu anlatı odaklı hermeneutik yaklaşımını *anlatı teknolojileri* kavramı temelinde ele almaktadır. Postfenomenolojik yaklaşıma yakın bir tavırla ele alınan bu kuram ile teknolojinin–aracılık rolünden ziyade–anlatıya odaklanan ve böylece hermeneutik rolünü açıklığa kavuşturan tarafına vurgu yapılmaktadır. Bu tavır, teknolojinin kullanımının zamansal ve toplumsal boyutlarının anlaşılmasına olanak tanımaktadır: Teknolojiler yalnızca okumanın nesnelere değildir, aynı zamanda anlatılara aktif olarak eşlik etmektedirler. Burada teknoloji, karakterleri ve olayları olayörgüsü biçiminde düzenleyerek anlatıların yapılandırılmasında rol oynamakta ve bu anlamda bir “ses” kazanmaktadır.¹⁹⁷ Nihayetinde Ricoeur’ün üçlü *mimesis* kuramı ile ele aldığı anlatının oluşturulma süreci, Coeckelbergh tarafından teknoloji de dahil edilerek anlatı

---

¹⁹⁵ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 267.

¹⁹⁶ Coeckelbergh, “Language and technology: maps, bridges, and pathways”, s. 179.

¹⁹⁷ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 261.

teknolojilerinin bireysel ve toplumsal pratiklerin üzerindeki etkisini görünür kılmaktadır. Bu bağlamda anlatı, dilsel ve teknolojik bir yapıdır.

Ele alınan ve birbirini dışlayan üç yaklaşımı “dil, teknoloji ve insan konuşur” zemininde ele alan Coeckelbergh, bu girişimin dilin merkezi rolünü üstlenerek insanı “susturmadığını” ve teknolojinin konuştuğu yönündeki görüşü reddetmek anlamına gelmediğini iddia etmektedir.¹⁹⁸ Dil ve teknolojinin konuşması, insanın söyledikleri ve söyleyebileceklerini şekillendiren olasılık koşullarıdır ve insanın söyleyemediği şeyleri söyleyebilme imkânına sahiptir. Bu anlamda dil ve teknoloji, kullanım yoluyla–pratik yaşamdaki ihtiyaçları karşılama işlevlerinin yanı sıra–genellikle fark edilmeyen ve bazen tercih edilmeyen kısıtlamalar da getirebilir. Sözelimi bilhassa son birkaç yıl içerisinde gündelik yaşam pratiklerine doğrudan dahil olan *ChatGPT* gibi yapay zekâ tabanlı metin üretim araçları, insanların iletişim kurma, yazma ve düşünme biçimlerini dönüştürürken aynı zamanda yeni anlamlar ve pratikler oluşturabilir. İnsan, bu tür yapay zekâ araçlarını kullanarak metinler üretmekte, fikirlerini ifade etmekte ve çeşitli içerikler oluşturmaktadır. Ne var ki bu süreçte dilin ve teknolojinin sınırları içinde kalınmaktadır; dilin yapısı ve teknolojinin sunduğu algoritmalar, ortaya çıkan anlatıyı şekillendirerek aracı işlevi görmektedir. Benzer biçimde yapay zekâ modelleri, dilin yapısını ve kullanım biçimlerini öğrenerek metinler üretir. Dilin yapısı ve kullanım biçimleri, yapay zekâ tarafından yeniden oluşturulabilir ve bu, belirli bir kelimenin yanlış ve yönlendirici bağlamda kullanılmasına sebebiyet verebilir. Aynı zamanda kendi algoritmik yapısı aracılığıyla da konuşan yapay zekâ modelleri, insan tarafından programlanmış olmasına rağmen, verilen algoritmayı komuttan bağımsız bir biçimde yeniden oluşturarak öngörülemeyen sonuçlar üretebilir. Bu anlamda teknoloji, otonom olarak “konuşmaktadır”. Teknolojinin sunduklarının dilin dönüşümüne yol açması, anlamın kurulması sürecini de etkileyerek birey ve toplumların düşünce yapılarını değiştirmede merkezî rol oynamaktadır.

---

¹⁹⁸ Coeckelbergh, “Language and technology: maps, bridges, and pathways”, s. 179.

3.2. Teknolojinin Dil Bağlamında Değerlendirilmesinin Felsefi İmkânları ve Zorlukları

Tezimizin ikinci bölümünde de değinildiği gibi McLuhan, “araç mesajdır” (*medium is the message*) argümanını ortaya atarak teknolojinin medya aracılığı ile algı ve düşünce biçimini sürekli dönüştürdüğü fikrini savunmaktadır.¹⁹⁹ Bu görüş çoğu zaman yalnızca aracın (medyanın) “konuşan” olduğu şeklinde anlaşılabilir. McLuhan’ın kastı, aynı zamanda dilin bir teknoloji olduğuna vurgu yapmaktır.²⁰⁰ Bunun sebebi ise dilin düşüncelerin, fikirlerin ve duyguların bir uzantısı ya da dışı vurumu, yani içsel bilincin bir uzantısı olmasıdır. Bu anlamda aracın (teknolojinin), iletilen içeriğin (mesajın) doğasını ve etkilerini nasıl değiştirdiği sorusunun cevabı, McLuhan’a göre dilbilgisel (*grammatical*) yaklaşımın yardımı ile anlaşılabilir: “İnsanın ürettiği tüm artefaktlar onun birer uzantısıdır; insan bedeni veya ruhunun dışavurumudur... Yani artefakt, konuşmadır (*speech*) ve kullanıcıları olan bizim bir biçimden diğerine tercüme edilmiş hallerimizdir.²⁰¹ Ona göre, medyanın yapısı dile benzemektedir ve bu yapı, toplumsal etkileri de belirlemektedir. Sözelimi televizyondan takip edilen bir dizinin her hafta belli saatlerde yayınlanıyor oluşundan dolayı uzun süre takip edilmesi gerekir; fakat aynı dizinin geçmiş bölümleri internet üzerinden arka arkaya daha kısa sürede izlenebilir. Bu durumda, dijital platformlar üzerinden izlenerek kısa sürede tüketilen diziden alınabilecek mesajın etkisi ve yoğunluğu farklılık gösterecektir. Nihayetinde aynı dizinin farklı medya araçları ile takip ediliyor oluşu, verilmek istenen mesajın içeriğini de değiştirmektedir. Medyanın yapısı bu bağlamda dile benzemektedir ve bu yapı, bilgi tüketme biçimi gibi toplumsal etkileri de belirlemektedir. Wittgenstein’in dil oyunlarına benzer bir ifade kullanan McLuhan için dil, her zaman deneyim ve algı ile bunların ifadede tekrarlanması arasında bir oyun ya da şekil/zemin ilişkisini korumaktadır.²⁰² Bu anlamda dilin anlamının pratik kullanımda yattığı ve toplumsal etkilerinin bulunduğu

---

¹⁹⁹ Marshall McLuhan ve Lewis H. Lapham, *Understanding Media: The Extensions of Man*, London and New York: MIT Press, 1994, s. 60.

²⁰⁰ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 257.

²⁰¹ Marshall McLuhan ve Eric McLuhan, *Laws of Media: The New Science*, Toronto: University of Toronto Press, 1988, s.116. McLuhan aynı bağlamda dünyadaki tüm dilleri metafor olarak da tanımlamaktadır; çünkü ona göre yapısal olarak metafor, bir durumu başka bir durumun terimleriyle algılama veya sunma tekniğidir (bkz. a.g.e. s. 120).

²⁰² McLuhan ve McLuhan, *Laws of Media: The New Science*, s. 121.

görüşü de Wittgenstein'in dil anlayışı ile benzerlik göstermektedir. McLuhan'ın teknolojiye yönelik dilbilgisel yaklaşımı benimseme girişimi, onun bu manada bir teknoloji felsefecisi olarak görülmesine de neden olmuştur.²⁰³

Sosyal medyanın yalnızca bir içerik platformu değil, dilin ve toplumsal etkileşimlerin yeniden şekillendiği bir ortam olarak da düşünülmesi, sosyal medyanın kendisini mesaj konumuna getirmektedir ve bu platformun kullanımı, bireylerin ve toplumun dilsel yapısını ve toplumsal dinamiklerini dönüştüren bir araç olarak işlev görmektedir. Bu dönüşüm ise dil aracılığıyla gerçekleşmektedir; dilin kullanımı ile anlamlar ve toplumsal normlar yeniden biçimlenmektedir. Böylesi bir iddia, ister istemez, teknolojide dilin konumunun–Heidegger'in yaklaşımına benzer biçimde–ontolojik boyutlarını da yeniden düşünmeyi gerektirmektedir.

Fenomenolojik yaklaşımda insanların nesnelere ile olan ilişkileri üzerinden deneyimi nasıl ve ne ölçüde değiştirdiğine odaklanılırken postfenomenolojik yaklaşımda, insanın çevresiyle ilişkisinin önemini kabul edilmesinin yanı sıra insanların teknolojileri nasıl ürettiği ve teknolojilerin insanı nasıl değiştirdiği sorgulanmaktadır. Bu anlamda postfenomenolojik yaklaşım özne-nesne dikotomisine karşı çıkmaktadır. İnsan, çeşitli pratik faydalar sağlaması için teknolojileri üretmekte ve ürettikleri tarafından dünya ile etkileşimleri dönüştürülmektedir. Sözelimi günün başlangıcında o gün yapılacakların notunu almak için kullandığımız kalem, kâğıt veya akıllı telefonumuzun notlar bölümü, yapacaklarımızı hatırlamamıza aracı olması için ürettiğimiz teknolojilerdir; fakat bu, zamanla hafızamızın zayıflamasına neden olmaktadır; çünkü artık hafızamız, halihazırda başka bir hafızada tutulan bilgiyi tutma gereksinimi duymamakta ve tembelleşmektedir. Ihde gibi postfenomenologlar, insan ve teknolojinin bu karşılıklı ilişkisini araştırmaktadır. Teknolojinin bir aracı olarak ele alınması ve aracılığın deneyimdeki yansımalarıyla düşünce yapısının şekillenmesi üzerinden yapılan çalışmalar, teknolojinin deneyimin bir parçası olarak değil, insanın dünyayla olan etkileşiminin yeni bir formu olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Bundan dolayı çağdaş teknoloji felsefesi çalışmalarında daha çok hermeneutik faillğe odaklanıldığı ve dil-teknoloji ilişkisinin göz ardı edildiği söylenebilir. Oysaki anlamın kurulması için faillere, iletişim kurarak

---

²⁰³ Bkz. Yoni Van Den Eede, *Amor Technologiae: Marshall McLuhan as Philosopher of Technology–Toward a Philosophy of Human-Media Relationships*, Brussels: Vubpress Brussels University Press, 2012.

anlatılar oluşturmak için toplumlara, deneyim için nesnelere olduğu fiziki bir ortama ve tüm bunların anlamlandırılabilmesi için dile ihtiyaç vardır. Birbiriyle iç içe geçmiş bu unsurların her biri, düşüncenin oluşumuna yön vermektedir.

Postfenomenologlar, Heidegger'in teknolojiye dair transandantal bir yaklaşım ile oluşturmuş olduğu geleneği, dil ve kültüre çok fazla odaklanıldığı ve teknolojik artefaktlar ile olan ilişkimizin ihmal edildiği gerekçesi ile eleştirmişlerdir. Bu yaklaşıma göre Heidegger, teknolojiyi yalnızca bir araç olarak görmekten kaçınan ontolojik bakış açısı ile teknolojinin günlük deneyimdeki somut aracılık rollerini ve etkilerini gözden kaçırmaktadır. *Gestell* kavramı çerçevesinde fiziki dünyaya dair yapılan sınırlandırmanın aksine teknoloji, insanı dünya ile ilişkisinde pasif bir varlık haline getiren bir unsur veya varoluşsal bütünlüğe zarar veren bir yapı değildir.²⁰⁴ Heidegger'in teknolojiye karşı tutumu, onun aşkın akıl yürütme yöntemini ortaya koymaktadır ve bu tutum, Ihde ve Verbeek gibi postfenomenolojik yaklaşımı benimseyen teknoloji felsefecileri için fazla karamsar olarak değerlendirilmektedir.²⁰⁵ Bu ise postfenomenoloji çalışmalarında metin ve söylemin arka planda bırakıldığı ve nesneye, yani kelimelerden şeylere doğru bir dönüş olduğu anlamına gelmektedir.²⁰⁶ Ne var ki bu dönüş ile fenomenolojik ve hermeneutik yaklaşım tamamen bırakılmamıştır; dilin aracı rolünden teknolojik artefaktların deneyimdeki aracı ve şekillendirici rolüne yönelim gerçekleşmiştir.²⁰⁷ Bu anlamda Heidegger'in çalışmalarında kullandığı yöntem, "hermeneutik fenomenoloji" olarak da adlandırılmaktadır; çünkü metinlerin ve kültürlerin yorumlanması teorisine bağlı içgörüler içermektedir.²⁰⁸

Ihde, argümantatif biçimde Heideggerci bir zeminden hareket etmektedir; buna rağmen teknolojiye dair Heidegger ve Ihde'nin yaklaşımlarında yöntemsel bir farklılık görülmektedir. Ihde'ye göre teknolojinin kendi başına hermeneutik bir rolü vardır ve o, bu bağlamda maddi teknolojilerin deneyimlerimizi nasıl şekillendirdiğine bakmaktadır; teknolojinin insanlardan ayrı veya araçsal bir şey olduğu fikrini reddedererek maddi teknolojinin insanları ve insan deneyimini nasıl şekillendirdiğine dair dört ilişki biçimi

---

²⁰⁴ Peter-Paul Verbeek, "Don Ihde: The Technological Lifeworld", *American Philosophy of Technology: The Empirical Turn*, İng. çev. Robert P. Crease, Bloomington: Indiana University Press, 2001, 119-146.

²⁰⁵ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 180.

²⁰⁶ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 154.

²⁰⁷ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 155.

²⁰⁸ Val Dusek, *Philosophy of Technology: An Introduction*, Oxford: Blackwell Publishing, 2006, s. 72.

sunmaktadır: bedenlenme (*embodiment*), hermeneutik, ötekilik (*alterity*) ve arka plan (*background*) ilişkileri.²⁰⁹ Örneğin kullanımı esnasında bir araç olarak değerlendirilmeyen ve görme deneyiminin bir parçası haline gelen gözlük bedenlenme, sıcaklığı gösteren sayısal veriler sunan termometre hermeneutik, bir yapay zeka robotunun bağımsız bir biçimde seçim yapıp görevlerini yerine getirerek özerkleşmesi ötekilik ve internetin günlük yaşamın arka planında sürekli olarak çalışan ve fark edilmeyen bir teknoloji olması ise arka plan ilişkilerine örnektir. Don Ihde'nin insan-teknoloji ilişkileri üzerine geliştirdiği bu dört temel aracılık türü, teknolojinin insan deneyimini nasıl çok yönlü bir şekilde dönüştürdüğünü ve yeniden yapılandırıldığını göstermeyi amaçlamakta ve Heidegger'in sunduğu determinist teknoloji yorumundan esinlenmektedir. Bu çerçevede dile dair bir vurgunun eksikliği, postfenomenolojik yaklaşımda teknolojinin insan düşüncesine etkilerinin tam manasıyla kavranmasında bazı sınırlamalara yol açmaktadır. Teknoloji yalnızca fiziksel deneyim üzerinden değil, aynı zamanda dil aracılığıyla anlam bulur ve şekillenir. Dil ise yalnızca bir iletişim aracı olarak değildir; aynı zamanda teknolojinin anlaşılmasını ve anlamlandırılmasını sağlayan bir araç olarak da işlev görür. Bu nedenle teknolojinin insan düşüncesini nasıl etkilediğine dair araştırmalar, dilin bu süreçteki rolü ihmal edilerek yapıldığında eksik kalmaktadır. Bu ihmal, özellikle teknolojinin anlam dünyasındaki yeri ve bu anlamın nasıl inşa edildiği konusundaki analizlerde belirginleşmektedir. Teknoloji ile kurulan ilişkilerin dil aracılığıyla da biçimlendiği göz önünde bulundurulduğunda dilin postfenomenolojik çerçevede ayrı bir kategori olarak ele alınması, bu eksikliği gidererek Ihde tarafından oluşturulan çerçevenin sınırlarının genişletilmesini sağlayacaktır.

Kurmaya çalıştığımız korelasyonda dilin önemine yapmaya çalıştığımız vurguyu örneklemek amacıyla fenomenolojik yaklaşımlara ara vererek Fransız sosyoloji geleneğinden gelen ve teknolojiyi dil bağlamında eleştiren Jacques Ellul'ün görüşlerine yer vermemiz uygun olacaktır. Bu doğrultuda teknolojiye dair nötr bir yaklaşımı benimseyerek onu daha mikro düzeyde, insan-teknoloji etkileşimi bağlamında ele alan ve bireysel deneyimler üzerindeki aracılık biçimlerini inceleyen postfenomenologların aksine farklı bir metodolojik yaklaşım ile teknolojinin toplumsal etkilerine odaklanan

---

²⁰⁹ Don Ihde, *Technology and Lifeworld: From Garden to Earth*, Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press, 1990, s. 72-112.

Ellul, teknoloji-dil ilişkisine yoğunlaşarak modern teknolojinin dili propaganda amacıyla kullandığını, bu yöntem ile toplumları dönüştürdüğünü iddia etmektedir.²¹⁰ Ellul'ün bu iddiası, fenomenolojik bağlamda ve birinci tekil şahıs ilişkileri biçiminde kurulan bir yaşam dünyasından değil, toplumu bir yapı olarak gören Fransız sosyoloji geleneğinden gelen bir altyapı ile oluşturulmaktadır. Bu bağlamda insan ve teknoloji, karşılıklı ve dinamik bir süreç içerisinde devamlı olarak yeniden yapılandırılmaktadır. *Sözün Düşüşü (The Humiliation of the Word)* adlı eserinde Ellul, modern teknolojinin dili iletişim ve anlam yaratma aracından ziyade teknik işlemleri gerçekleştirme ve bilgi iletme aracı konumuna düşürdüğü için, olumsuz bir güç olduğunu savlamaktadır. Ona göre, sözün alanı teknoloji tarafından sunulan imajlar tarafından istila edilmiştir ve bu, teknolojinin egemenliği ile sonuçlanarak “sözün düşüşüne” sebebiyet vermiştir.²¹¹ Sözün düşüşünün bir başka sebebi, modern teknolojinin sunduğu imajlar ile birlikte aşırı enformasyona maruz kalınmasıdır:

Bir enformasyon karmaşası baskınına uğradık: son tükenmez kalem modeli, Papa seçimi, Monako'daki düğün, İran devrimi, artan vergiler, yeni kredi imkânları, en büyük kirleticinin kirlilikten kurtulma nedeniyle dönüşmesi konusunda—bir anda onbinlerce malumat sözü... Şurası unutulmamalıdır ki, ne tür sözleri içeriyor olursa olsun, bu akışın sonucu aynıdır: kulak ucuyla dinlerim ve şurada burada bir ifade parçası, hareket eden bir ses tonu yakalarım; ancak, her ne olursa olsun artık sözün benim için bir önemi olmaz.²¹²

Modern teknoloji vasıtasıyla şeylerin iletişimde kelimelerin yerine geçmesi ile dilde oluşturulan bu tahribat, aynı zamanda insanın özne olarak bulunduğu konumu da kaybetmesine neden olmaktadır; çünkü zamana karşı bir yarış içerisinde olan imajlar anlam arayışını kaybetmiştir. Anlam arayışından uzaklaşan imajlar, bağlamsız ve parçalanmış hale gelmektedir. Bununla birlikte sosyal platformlarda artan anonim kimlikler de insanın failliğinin yok olmasına neden olmaktadır. Anonim kimlikle yazılan sözün arkasında kimse yoktur, aslında hiç kimse konuşmaz ve anlam da böylece yok olur.²¹³ Şu haliyle Ellul, benimsediği teknolojik determinizm yaklaşımı ile teknolojinin

²¹⁰ Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, Çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998, s. 194.

²¹¹ Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, s. 191.

²¹² Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, s. 193.

²¹³ Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, s. 193.

dil ve toplum üzerindeki kaçınılmaz etkilerini olumsuz yönde değerlendirmektedir. Daha ılımlı bir teknolojik determinizm yaklaşımını benimseyen McLuhan için ise teknolojinin aracılık rolünün belirleyiciliği, Ellulcü yaklaşımda olduğu gibi değiştirilemez değildir; araçlar, doğru analiz edilip anlaşıldıklarında, bu aracılıkların yol açabileceği durumların öngörülerek kontrol edilebilmesi mümkündür.²¹⁴

Geleneksel teknolojilerin evrimi, yavaş ve kademeli olarak ilerlemektedir ve bu süreçte üretilen teknolojik artefaktlar, tesis edilen ihtiyaçlar ve hedefler ile olan ilişkileri bakımından tarafsız olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki modern teknoloji, geleneksel teknolojilere kıyasla dinamik bir süreci barındırır ve belirlenen ihtiyaçlardan bağımsız olarak, yenilik ve gelişme gayesiyle sürekli ilerlemektedir. Bu gelişmeler yeni amaçlar yaratmanın yanı sıra bu amaçları dayatacak bir güce de sahip hale gelmiştir: Modern teknolojiye teknolojik gelişmeler artık amaçları yerine getirmenin ötesinde bir konuma sahip olarak özerkleşmektedir. İletişim teorisyeni Neil Postman, Ellul'ün yaklaşımına benzer doğrultuda sunduğu *teknopoli* kavramı ile teknolojinin kazandığı bu güce dair “teknolojinin gelenekleri ve inançları küçük düşürerek onları hakimiyeti altına alan ve alternatiflerini yok eden konumu ile kavramların içeriklerini değişikliğe uğrattığını” belirtmektedir.²¹⁵ *Teknopoli*, teknolojinin kültürel ve toplumsal yapıların üzerinde egemen olduğu ve her şeyin teknoloji aracılığıyla değerlendirildiği teknokratik bir toplum modelidir. Bu modelde dilin derin anlam ve değer taşıyan bir araç olarak kullanımı bilinçli olarak azaltılmaktadır. Teknolojinin kriterlerine göre biçimlenen dil, anlamını kaybetmektedir ve bu, dilin insanın bireysel deneyimi ve toplumsal ilişkileri üzerindeki zenginliğini ve derinliğini yitirmesine yol açmaktadır. Ellul'un vurgu yaptığı imaj eleştirisine benzer bir çerçeve sunan Postman'a göre önemli kültürel sembollerin değersizleştirilmesi, sıkça kullanılan reklamlar yoluyla gerçekleşmektedir.²¹⁶ Sözelimi Orta Doğu kültüründe önemli bir yere sahip olan kahve, toplumun bireyleri için sosyal etkileşimin ve samimiyetin merkezinde yer alan bir unsurdur; dostluğun ve kültürel değerlerin sembolü olarak servis edilir ve kültürün devamını sağlar. Modern reklamcılık ise kahve kültürünü ticari bir fırsat stratejisine dönüştürmektedir. Ürün pazarlanırken

---

²¹⁴ George Sanderson ve Frank Macdonald, *Marshall McLuhan: The Man and His Message*, Colorado: Fulcrum, 1989, s. 11.

²¹⁵ Neil Postman, *Teknopoli: Kültürün Teknolojiye Teslim Oluşu*, çev. Mustafa Emre Yılmaz, İstanbul: Sentez Yayınları, 2013, s. 54-73.

²¹⁶ Neil Postman, *Teknopoli: Kültürün Teknolojiye Teslim Oluşu*, s. 170.

kahve kültürünün geleneksel sembollerinden faydalanılması, o toplumun sahip olduğu değerlere atıf yapılması ve bunların tamamen tüketimle ilişkilendirilmesi, bu sembollerin manevi değerlerinin basitleştirilmesine neden olmaktadır. Değerleri tüketimle bağdaştırılarak değersizleştiren toplumların bireyleri ise anlam arayışından uzaklaşan öznesiz toplumları oluşturmaktadır. Dilin bu cihetle modern toplumlarda işlevselliğini yitirerek araçsallaştırılması, dilin iletişimsel ve anlam yaratıcı rolünün modern teknoloji ile tahrip edilmesine ve yalnızca bir manipülasyon aracı haline gelmesine neden olmuştur. Modern teknolojinin yarattığı yeni gerçeklik, dilin işlevselliğini yitirdiği ve araçların toplumsal amaçlardan koparak bağımsız bir biçimde ilerlediği bir duruma işaret etmektedir. Bu durum ise yalnızca teknolojik gelişmelerin değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve anlam dünyasının da derin bir kriz içinde olduğunu göstermektedir.

Modern teknolojinin hızla gelişen ve değişen dinamik doğası, dil aracılığıyla gerçekleştirilen anlam arayışının teknolojik sistemlerin belirlediği şemalar ve araçlarla sınırlanmasına neden olmaktadır. Teknolojinin sunduğu hazır çözümlerle tatmin olduğunda dilin anlamlandırma yetisi zayıflamakta ve yüzeyselleşmektedir; çünkü bu durumda dil, düşüncenin temelini oluşturan sembolik ve kavramsal yapıları tam olarak besleyememektedir. Neticede anlam arayışı yerine teknolojinin sunduğu yüzeysel ve hızlı yanıtların tercih edilmesi, insan düşüncesinin derinlik ve özgünlükten yoksun kalmasına, dolayısıyla insanın kendini ve dünyayı anlama kapasitesinin sınırlanmasına yol açmaktadır. Bu anlamda dil ve teknolojiyi yaşam dünyasındaki kullanımları bağlamında yeniden ve birlikte düşünmek, modern teknolojinin insan düşüncesine yansımalarındaki olumsuz sonuçlara karşı oluşturulacak argümanlardaki tutarlılığı artıracaktır.

İnsan-dil-teknoloji arasındaki korelasyonun kurulması amacıyla bahsettiğimiz fenomenolojik ve postfenomenolojik yaklaşımları ortak bir zeminde buluşturma hedefiyle Coeckelbergh'in sunduğu yaklaşım, tezimizin de ana savını oluşturan teknolojinin araçsalcı yaklaşımdan öte bir aracılık işlevine sahip olduğu ve insan düşüncesini etkilediği savıyla ele alınmaktadır. Dil ve teknoloji, insanın pratik yaşamını şekillendirdiği kadar söyledikleri ve düşündüklerini de etkilediğinden, aralarındaki fail-nesne ilişkisi incelenmelidir. Bu anlamda fenomenolojik yaklaşımın nesneden ziyade özneye odaklanması, tek taraflı ve eksik bir yaklaşımdır.²¹⁷ Dil ve teknoloji, insanlarla

---

²¹⁷ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 123.

birlikte ve insanlar aracılığıyla dünyamızı anlatmakta ve icra etmektedir. Ne var ki burada insan, özne olarak önceden belirlenmiş değildir: insanın özneliği, edimsel süreçte oluşturulmaktadır.²¹⁸ Bu anlamda dil ve teknoloji hem insanın hem de toplumsal ve kültürel bir bütünün içerisine gömülüdür.

---

²¹⁸ Coeckelbergh, *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*, s. 263.

SONUÇ

Teknoloji üzerine düşünmek, yaşam dünyamızda gerçekleştirdiğimiz tüm eylemlerimizi nasıl gerçekleştirdiğimiz üzerine de düşündürmektir. Bu manada teknoloji, *dil oyunlarının* oluşturduğu yaşam biçimlerimiz ile doğrudan bağlantılıdır ve dil dolayısıyla düşünce dünyamızı da etkilemekte ve dönüştürmektedir. Metin genelinde bu savımızı temellendirmek gayesiyle uygulamaya çalıştığımız yöntemlerde ilkin teknolojinin felsefe tarihindeki kullanımlarını ele aldık. Teknolojinin modern anlamını kazandığı dönemin öncesindeki kullanımı ile bugünkü kullanımı arasındaki ilişkiyi *tekhne* ve *teknik* kavramlarının kullanımları üzerinden kurmaya çalıştık. Bu bağlantı kurulurken ilkin farklı felsefi yaklaşımlara yer vererek teknolojiye yönelik eleştiri ve yorumları, teknoloji ile dil arasında gördüğümüz ilişki üzerinden bağdaştırmaya çalıştık ve sonrasında bu bağdaşımdan hareketle dil ve teknolojinin araçsal yaklaşımın ötesinde bir niteliğe sahip olduğunu, bu yapıların insan düşüncesi üzerinde kurucu etkilerinin olduğunu vurguladık. İlgili doğrultuda çalışmamız boyunca felsefi düşünüşte farklı bağlamlarda ele alınmış üç ana yaklaşımın sentezinin imkânı üzerinde durduk. Bu anlamda öncelikle teknolojinin ve dilin felsefe tarihindeki konumu ve ele alınma biçimlerindeki benzerlik ve farklılıkları inceledik. İnsanlığın başlangıç tarihinden bu yana teknolojinin *teknik* olarak insanın yaşam dünyasındaki pratiklerini kolaylaştırma aracı olarak kullanıldığını, fakat–özellikle modern teknoloji döneminde–yalnızca bir araç konumunda olmaktan çıktığını, onun aracılık (*medium*) rolüne vurgu yapan postfenomenolojik yaklaşımlar üzerinden gösterdik. Buradaki temel amacımız, teknolojinin yalnızca hermeneutik bir fail olarak değil, aynı zamanda dilsel bir fail olarak düşünülmesi gerektiği iddiamızı gerekçelendirmek idi.

“Teknoloji insan düşüncesini nasıl etkiler?” sorusuna Heidegger’in teknoloji eleştirisi bağlamında cevap vermeye çalıştık. Bu doğrultuda Heidegger’in araçsal olmayan yaklaşımını, modern teknoloji toplumlarında insanın varlığın ne olduğu sorusunu unutmuş olmasının yarattığı krize işaret eden *Gestell* (çerçeveleme) kavramı çerçevesinde ele aldık. Teknolojinin el-altında-duran (*Bestand*) olarak görülmesinin yarattığı tehlikeye odaklanmak, bizi teknolojiyi bir düşünme biçimini mümkün kılan, dayatan ve bununla birlikte kısıtlamalar getiren şey olarak değerlendirmeye yöneltti. Bu

karamsar yaklaşımın bağlamını Heidegger'in dile dair yaklaşımlarını da katarak yeniden düşünmek, dilin insan-teknoloji ilişkisindeki aracı (*mediator*) rolüne vurgu yaparak insan-dil-teknoloji bağlamında kurmayı amaçladığımız çerçeveyi genişletmemize ve bu çerçevenin dışına çıkmamıza yardımcı oldu.

Dil, felsefi araştırmalarda insan düşüncesini etkilemesi bağlamında çeşitli yönlerden ele alınmış olsa da modern teknoloji felsefecilerinin tartışmalarına nadiren konu olmuştur. Biz ise dilin hem insan düşüncesi hem de teknolojiye dair düşünüşte merkezi olarak gördüğümüz konumunu Wittgenstein'in *dil oyunları* ve *yaşam biçimi* kuramları üzerinden göstermeye çalıştık. Wittgenstein, aynı zamanda dili pratik kullanım ve sosyokültürel bağlamlar ile bağdaştırma konusunda bize yardım etti. Bunu yaparken çağdaş teknoloji felsefecisi Mark Coeckelbergh'in kullandığı *teknoloji oyunları* kavramı üzerinden bir okuma yapmak, *dil oyunlarının* teknoloji bağlamında ele alınabilme imkânına dair somut bir örnek oldu. Öte yandan teknolojinin çeşitli *teknoloji oyunları* ile yaşam dünyasını kuran bir fail olduğunu vurgulamak suretiyle, onun sosyal ve kültürel yapıların inşasındaki rolünün yalnızca araçsal düzeyde olmadığını anlaşılmasına yardımcı oldu. Dil ve teknolojinin kullanım yoluyla bireysel ve sosyokültürel bağlamdaki etkilerini ele almak, bütüncül bir bakış açısı sunarak alternatif bir *yaşam biçiminin* (*form of life*) imkânını sorgulamamıza olanak sağladı.

Modern teknoloji döneminde teknolojinin temel özelliklerinin farklılaşması, onun farklı biçimlerde ele alınmasına neden olmuştur. Sözelimi modern teknoloji, Heideggerci bağlamda varlık sorunu temelinde değerlendirilirken modern teknoloji felsefecileri, çoğunlukla insanın yaşam dünyası ile olan ilişkisinde teknolojik artefaktların şekillendirici etkisi üzerinden postfenomenolojik yaklaşımı benimser. Sözü ettiğimiz görüşlere alternatif bir perspektif sunma amacıyla tezimizde dilin kurucu rolünü hangi bağlamda teknoloji ile paylaştığını epistemolojik ve hermeneutik bağlamda ele alarak göstermeye çalıştık. Kanaatimizce teknoloji, dil dolayımı ile yalnızca bireyleri değil toplumları da etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu bağlamı gösterebilmek amacıyla Heidegger'in yaklaşımına benzer şekilde insanın dünya ile olan etkileşimi ve bu etkileşimin toplumsal yapıların oluşumundaki rolünü ele alan Searle'ün *sosyal ontoloji* kavramının bağlamında ortaya attığı tezi tartıştık. Toplumsal gerçekliklerin dilsel ve teknolojik aracılıkların (*medium*) bir ürünü olarak ele alınması ve insanların dil yoluyla bunları belirli anlam ve işlevler atfederek inşa etmesi fikri, dilin teknoloji

üzerindeki rolü ve etkilerini göstermemize yardımcı oldu. Yaptığımız değerlendirmeler sonucunda şu neticeye ulaştık: İnternet, akıllı telefon ve bilgisayar gibi modern teknolojinin ürünleri, *sosyal ontolojideki* kurucu eylemlerden biri olarak yeniden düşünüldüğünde, toplumsal düşünceyi de şekillendiren araçlar olarak görülmelidir. Bu durum, aynı zamanda toplumsal düşüncenin sahip olduğu dinamik yapıyı anlamamıza da vesile olacaktır. Nihayetinde teknolojinin *sosyal ontolojideki* rolü, en az Searle'ün dile yaptığı vurgu kadar toplumsal gerçekliğin inşasında önemli bir yer tutar ve bu bağlamda *sosyal ontolojinin* kapsamını genişleten bir çerçeve oluşturabilmek mümkündür.

Benzer bir yaklaşım ile Ricoeur'ün hermeneutik düzlemde oluşturduğu *anlatı* kuramına yönelmek, toplum ve iletişim bağlamında oluşturulan anlatılarda ve bu anlatıların zamansallığında teknolojinin konumunu vurgulayabilmemizi sağladı. Ricoeur'ün *üçlü mimesis* teorisi ile gerçekliğin yeniden oluşturulması fikrini anlatılar üzerinden kurgulayarak-insan deneyimlerinin anlatı yoluyla yeniden oluşturulmasına dair sunduğu *olayörgüleştirme* süreci, bireysel ve toplumsal hafızanın inşa edilmesinde kritik bir öneme sahiptir. İnsan ve insan olmayanın edimselliğinin anlatsal bir yapısı vardır ve bu, özne ve nesnelere pratikte ortaya çıkmasını mümkün kılar. Hayali bir hikâye de, tarihsel bir yazın da *olayörgüleştirme* sürecine dahildir. Tarihçilerin geçmişte yaşanan olaylar ile ilgili seçme, düzenleme ve anlamlandırma aşamalarını geçtikten sonra oluşturdukları tarih anlatısı, geçmişte yaşanmış olan tarihsel olayların belirli bir perspektif ve anlam çerçevesi ile yeniden inşa edilmesini içerir; sanal bir video oyununda karakterin yarattığı dünya da bu anlatı biçimlendirmesi ile oluşturulur. Bu cihetle Ricoeur'ün anlatı kuramını genişletip dilin kullanımı, *dil oyunları*, *yaşam biçimleri* ve edimsellik (*performativity*) gibi kavramlara dayanan Wittgensteinci bir yaklaşım ile birleştirmek ve Coeckelbergh'in *anlatı teknolojileri* kuramı ile yeniden düşünmek, modern teknolojinin oluşturduğu veya ondan etkilenen anlatıların insan düşüncesi ve deneyimi üzerindeki etkilerini anlamlandırmamıza yardımcı oldu.

Çalışmamızın kapsamını Coeckelbergh'in insan-dil-düşünce ilişkisini özne-nesne ilişkisi bakımından ortak bir zeminde buluşturduğu korelasyon fikri üzerinden oluşturmak, bilhassa modern teknolojinin insan düşüncesini dil dolayısıyla dönüştürme gücünün imkânı doğrultusunda oluşturmaya çalıştığımız çerçevenin yol göstericisi oldu. Nitekim bu üçlü ilişkiyi yeniden düşünmek, felsefi tartışmalardaki farklı yaklaşımları bir arada ele almamıza ve aralarındaki bağıntıyı gösterebilmemize fırsat tanıdı. Modern

teknolojinin dil ile olan ilişkisi, en az felsefi düşüncedeki dil-düşünce ilişkisine dair yapılan çalışmalar kadar odaklanılması gereken, yeniden düşünölmeye açık ve dinamik bir araştırma alanıdır. Elbette bu korelasyonun imkânı ve etkileri bir çerçeve sunmaya yönelik olmasının yanında belirli sorular doğurmakta ve yeni yaklaşımların önünü açmaktadır.

Tezimizde oluşturmaya çalıştığımız genel çerçeve, bu bağlamda ele aldığımız felsefi tutumların ve filozofların görüşlerinin getirdiği soru ve sorunları da kaçınılmaz olarak beraberinde getirir. Örneğin Wittgenstein okumalarında onun tavrı genellikle kuram karşıtı olarak değerlendirilir; biz ise tezimizde kavramsal bir çerçeve oluşturmak amacıyla Wittgenstein'in görüşlerini kuramsal açıdan ele aldık. Bunun yanı sıra oluşturmak istediğimiz çerçeve bağlamında kullandığımız kavramlar, belirli bir felsefi arka plan ile gelirler ve geldikleri geleneklerdeki anlamlarıyla ilişkilendirilmeye ihtiyaç duyarlar. Ne var ki tezimiz boyunca vurguladığımız teknoloji, dil, yaşam biçimi, aracılık ve edimsellik gibi kavramların felsefi bagajlarını, tezimizin bağlamı dışına çıkarmak adına sınırlandırmak durumunda kaldık. Kavramlar ve kuramlar her zaman birden fazla anlam, bağlam veya köken içerir ve bunların anlamları, kökenleri ile yakından ilişkilidir. Bu kavramlardan yenilikçi ve etkili bir şekilde yararlanabilmek için kökenlerinin ve tarihlerinin incelenmesi ve tartışılması gereklidir; bu ise teknoloji felsefesi çalışmalarına etimoloji ve tarih gibi alanların da dahil edilerek multidisipliner bir çalışma yapılmasını gerektirebilir.

Coeckelbergh, insan-dil-teknoloji ilişkisinde kurduğu korelasyon bağlamında teknolojinin kavramlarını dilin kavramlarıyla bağdaştırarak, teknoloji felsefesinin ana sorusu olan “teknoloji nedir?” sorusuna da çok yönlü bir cevap vermektedir. Bu cevap ise dilin doğasına ilişkin şu soruyu sormaya yönlendirir: Dil, teknolojiden farklı bir “şey” midir yoksa kendisi bir teknoloji midir? Coeckelbergh'in bu soruya yanıtı, dilin bir teknoloji olarak görülmesidir. Ne var ki dil ve teknoloji arasındaki derin yapısal benzerliklere işaret ederek verilen bu yanıt, kimin veya neyin konuştuğu sorusuna verilebilecek cevapları ontolojik düzlemde sınırlandırabilir. Bu anlamda insanın, dilin ve teknolojinin “konuştuğu” bir korelasyon -daima bir birlikte konuşma eylemini içerdiğinden- insanın biricikliğini ortadan kaldırarak Heidegger'in işaret ettiği varlık sorununa yönelme sorumluluğundan uzaklaşmaya yönlendirebilir.

Metin boyunca incelemesini yaptığımız felsefi yaklaşımlar, özellikle doğal dil işleme (NLP) modellerinin veya sanal gerçeklik (VR) gibi yapay zekâ teknolojilerinin insanın bilişsel süreçlerini ve toplumsal yapıları nasıl şekillendirdiği sorusu üzerinden ele alınarak genişletilebilir. Bu bağlam ise teknoloji felsefecilerini kaçınılmaz olarak beynin bilişsel süreçlerindeki değişimlerin inceleneceği nörobilimsel çalışmalara, yapay zekâ kullanımının sosyokültürel etkilerini anlamak için toplumsal normlar ve kültürel pratiklerin inceleneceği antropolojik çalışmalara ve bu teknolojilerin teknik imkân ve potansiyellerinin tespit edileceği bilişim teknolojileri alanlarındaki çalışmalara yönlendirecektir. Bilhassa sosyal medya gibi dijital toplulukların bulunduğu sanal dünyadaki insanların davranış ve yönelimlerini inceleyen dijital antropologlar ile yürütülecek ortak bir çalışma, dijital kültür sahasında dilin kullanımı ve dönüşümünün ampirik gözlemlere dayanarak izlenmesiyle, teknolojinin dil ile ilişkisini açıklamada izlediğimiz hattı destekleyecektir. Dijital kültür sahasında dilin kullanımı ve dönüşümünün ampirik gözlemlere dayanarak izlenmesi, dil ve teknoloji arasındaki ilişkinin düşünce üzerindeki etkilerini dinamik ve somut bir çerçevede anlamlandırmaya yardımcı olabilir.

İnsan-dil-düşünce ilişkisi zemininde yapılacak disiplinlerarası bir çalışma, insanın ve makinelerin öngörülebilir sınırlarını zorlayacak bir felsefi zorluğun yanıtını arama sürecinde de yol gösterici olabilir: “Yapay zekânın lineer olmayan bir dil üreterek bunu insanlara öğretebilmesi ve böylece insan düşüncesini değiştirebilmesi mümkün mü?” Bu soru, dil oyunları ve Sapir-Whorf hipotezi gibi yaklaşımlar üzerinden değerlendirilerek yapay zekânın bu bağlamda nasıl bir rol oynayabileceği, insan düşüncesinin sınırlarının ne kadar zorlanabileceği tartışmalarına da yol açabilir. Bunun yanı sıra eğer yapay zekâ insanların düşünme biçimlerini dil yoluyla değiştirebilirse, bu, bilincin doğasına dair -bilinçli düşünce ve mekanik dil süreçleri arasındaki farkında ne olduğu gibi- yeni sorular ortaya çıkarabilir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Savaş Yayınları, 1984.
- Aristoteles. *Kategoriler ve Önergeler*. Çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Aristoteles. *Poetika: Şiir Sanatı Üzerine*. Çev. Ari Çokona ve Ömer Aygün. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s.1.
- Aristotle. *Nicomachean Ethics*. Aristotle in 23 Volumes, Vol.19. İng. Çev. H. Rackham. Cambridge, Harvard University Press, 1934, 1139a 1-15, TUPC, Greek and Roman Materials. (Erişim tarihi 1.07.2024).
- Augustine. *The City of God*. çev. Marcus Dods. New York: The Modern Library, 2000.
- Aydoğan, Ahmet. *Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği*. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Bacon, Francis. *Novum Organum: Tabiatın Yorumu ve İnsan Alemi Hakkında Özlü Sözler*. Çev. Sema Önal. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt-4, 1. Baskı, “Dil Düşünce İlişkisi”, Ankara: Ebabel Yayınları, 2006, s. 337-341.
- Coeckelbergh, Mark. *Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology*. New York: Routledge, 2017.
- Coeckelbergh, Mark ve Wessel Reijers. “Narrative Technologies: A Philosophical Investigation of the Narrative Capacities of Technologies by Using Ricoeur’s Narrative Theory”. *Hum Stud* 39, (2016): 325–346. <https://doi.org/10.1007/s10746-016-9383-7> (erişim 04.05.2024).
- Coeckelbergh, Mark. “Technology Games: Using Wittgenstein for Understanding and Evaluating Technology”. *Sci Eng Ethics* 24, (2018): 1503–1519. <https://doi.org/10.1007/s11948-017-9953-8> (erişim 15.07.2024).
- Coeckelbergh, Mark. “Language and technology: maps, bridges, and pathways”. *AI & Soc* 32, 175–189 (2017). <https://doi.org/10.1007/s00146-015-0604-9> (erişim 12.03.2024).
- Coeckelbergh, Mark. “Using Philosophy of Language in Philosophy of Technology”, *The Oxford Handbook of Philosophy of Technology*. ed. Shannon Vallor. Oxford University Press, 2022, s.341-357.

- Coeckelbergh, Mark, Michael Funk ve Stefan Koller. "Wittgenstein and Philosophy of Technology: Introduction", *Techné: Research in Philosophy and Technology*. 22:3 (2018): 287-295.
- Descartes, Rene. *Felsefenin İlkeleri*. Çev. Mesut Akın. İstanbul: Say Yayınları, 2007.
- Dönmez, Süleyman. "Thomas Aquinas", *Felsefe Tarihi*, proje ed. Celal Türer. Ankara: Bilay Yayınları, 2021, s.307-311.
- Dusek, Val. *Philosophy of Technology: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006.
- Ellul, Jacques. *Sözün Düşüşü*. Çev. Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998.
- Ellul, Jacques. *Teknoloji Toplumu*. Çev. Musa Ceylan. İstanbul: Bakış Yayınları, 2003.
- Feenberg, Andrew. *Critical Theory of Technology*. New York: Oxford University Press, 1991.
- Hadot, Pierre. *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*. Çev. Murat Erşen. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.
- Heidegger, Martin. "Hebel", *Contemporary German Philosophy*. Çev. Bruce Foltz ve Michael Heim. Proje ed. Darrel E. Christensen, Manfred Riedel, Robert Spaemann, Reiner Wiehl ve Wolfgang Wieland. PA: The Pennsylvania State University Press, vol. 3, 1957, s.89-101.
- Heidegger, Martin. *Hümanizm Üzerine*. Çev. Yusuf Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2013.
- Heidegger, Martin. *On the Way to Language*. İng. Çev. Peter D. Hertz. New York: Harperone & Row, 1982, s.117-124.
- Heidegger, Martin. *Pathmarks*, ed. William McNeil. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Heidegger, Martin. *Tekniğe ilişkin Soruşturma*. Çev. Doğan Özlem. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998.
- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*, Çev. Kaan H. Ökten. İstanbul: Alfa Yayınları, 2024.
- Hekman, Susan. "The Moral Language Game" *Feminist Interpretations of Ludwig Wittgenstein*. Ed. Naomi Scheman ve Peg O'Connor. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, (2002): 159–175.

- Herakleitos. *Fragmanlar*. Çev. C. Cengiz Çevik. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1463499606061731>(erişim 10.06.2024).
- Hölderlin, Friedrich. *Selected Poems*. İng. Çev. David Constantine. Newcastle: Bloodaxe Books, 1996.
- Husserl, Edmund. *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe*. Çev. Ayça Sabuncuoğlu ve Önay Sözer. İstanbul: Afa Yayınları, 1994.
- Husserl, Edmund. *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*. Çev. Harun Tepe, İstanbul: BilgeSu Yayıncılık, 2010.
- Ihde, Don. *Instrumental Realism: The Interface between Philosophy of Science and Philosophy of Technology*. Indiana University Press, 1991.
- Ihde, Don. *Philosophy of Technology: An Introduction*. New York: Paragon House, 1993.
- Ihde, Don. *Technology and Lifeworld: From Garden to Earth*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press, 1990.
- Kaplan, David. "Paul Ricoeur and the philosophy of technology", *Journal of French and Francophone Philosophy*. 16 (2006): 42–56.
- Kornwachs, Klaus. *Teknoloji Felsefesine Giriş*. Çev. Sergül Vural Kara. İstanbul: Runik Kitap, 2021.
- Korzybksi, Alfred. *Science and Sanity: An Introduction to Non-Aristotelian Systems and General Semantics*, New York: Institute of General Semantics, 2000.
- Küçükalp, Kasım. "Thomas Hobbes", *Felsefe Tarihi*. Proje ed. Celal Türer. Ankara: Bilay Yayınları, 2021.
- Lawson, Clive. "Technological Artefacts" *Technology and Isolation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, s. 79-98.
- Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalcı Yayınevi, 1996, s.241-243.
- Maarten Franssen, Gert-Jan Lokhorst ve Ibo van de Poel. "Philosophy of Technology", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (2023). <https://plato.stanford.edu/entries/technology/#pagetopright> (erişim: 15.02.2024).
- Marcuse, Herbert. *Tek Boyutlu İnsan*. Çev. Seçkin Çağan. İstanbul: May Yayınları, 1968.

- Marx, Karl. *Das Kapital*. Çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Matthews, Adam. “Review of Mark Coeckelbergh (2017). Using Words and Things: Language and Philosophy of Technology”. *Postdigit Sci Educ* 2, (2020): 478–483. <https://doi.org/10.1007/s42438-019-00094-3>. (Erişim: 14.05.2024).
- McLuhan, Marshall ve Eric McLuhan. *Laws of Media: The New Science*. Toronto: University of Toronto Press, 1988.
- McLuhan, Marshall ve Quentin Fiore. *The Medium is the Message*. Germany: Gingko Press, 2005.
- McLuhan, Marshall ve Lewis H. Lapham. *Understanding Media: The Extensions of Man*. London and New York: MIT Press, 1994, s. 60.
- Mitcham, Carl. “Philosophy and the History of Technology”, *The History and Philosophy of Technology*. Proje ed. George Bugliarello ve Dean B. Donner. Urbana, IL: University of Illinois Press, 1979.
- Mitcham, Carl. *Thinking Through Technology: The Path between Engineering and Philosophy*. University of Chicago Press, 2022.
- Murat Baç, “Teknoloji Felsefesinin Antropolojik ve Görüngübilimsel Kipleri Üzerine Bir Sorgulama”, *Kilikya Felsefe Dergisi*, 5 (2022): 8.
- Nuri Ural, Mustafa. “Antik Yunan’da ‘Teknik’: Teknoloji Felsefesi Tarihine Genel Bir Bakış”, *Mavi Atlas* 4 (2015): 140.
- Özcan, Zeki. *Dil Felsefesi 3: İkinci Wittgenstein’de Gramer Paradigması*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018.
- Özcan, Zeki. “‘Wittgenstein’da Dil Oyunları’ – Prof. Dr. Zeki Özcan”. 26 Mayıs 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=r8xenkPB8Gg> (erişim 15.06.2024).
- Platon. *Devlet*, İstanbul: Say Yayınları. Çev. Furkan Akderin. 2016.
- Platon. *Kratylos*. Çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Platon. *Timaios*. Çev. Erol Güney ve Lütfi Ay. Cumhuriyet Dünya Klasikleri, 2001.
- Postman, Neil. *Teknopoli: Kültürün Teknolojiye Teslim Oluşu*. Çev. Mustafa Emre Yılmaz. İstanbul: Sentez Yayınları, 2013.
- Ricoeur, Paul. “Narrative time”. *Critical Inquiry* 7 (1980): 169-190.

- Ricoeur, Paul. *Time and narrative—Volume 1*. Ed. K. McLaughlin ve D. Pellauer. Chicago: The University of Chicago, 1983.
- Ricoeur, Paul. *Zaman ve Anlatı Bir: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis*. Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Searle, John R. “A Taxonomy of Illocutionary Acts”, *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Searle, John R. “Social Ontology: Some Basic Principles”, *Anthropological Theory*. 2006 6: 12.
- Searle, John R. *The Construction of Social Reality*. New York: The Free Press, 1995.
- Searle, John R. *Zihin Dil ve Toplum: Gerçek Dünyada Felsefe*. Çev. Alaattin Tural. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.
- Shiner, Larry. *Sanatın İcadı*. Çev. İsmail Türkmen. Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Sloterdijk, Peter. *İnsanat Bahçesi İçin Kurallar*. Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Everest Yayınları, 2001.
- Şan, Emre. “Fenomenolojik Bir Sorun Olarak Kriz: Husserl ve Heidegger”, *Felsefi Düşün* 8 (2017): 238-263.
- Turing, Alan M. “Computing Machinery and Intelligence”, *Mind* 49 (1950): 433-460.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “Teknoloji”. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim 19.07.2024).
- Umut, Tuba Nur. *Failliği Yeniden Düşünmek*. Eskiye Yayınları: 196, 2023.
- Umut, Tuba Nur. “Teknoloji-Değer İlişkisi”. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2018.
- Varlık, Selami. *Paul Ricoeur’de Temellük ve Tahayyül*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Verbeek, Peter-Paul. “The Empirical Turn”, *The Oxford Handbook of Philosophy of Technology*. Proje ed. Shannon Vallor. New York: Oxford University Press, 2022.
- Wittgenstein, Ludwig. *Felsefi Soruşturmalar*. Çev. Deniz Kanıt. İstanbul: Totem Yayınları, 2006.
- Wittgenstein, Ludwig. *Kesinlik Üstüne*. Çev. Doğan Şahiner. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Wittgenstein, Ludwig. *On Certainty*. İng. Çev. Denis Paul ve G. E. M. Anscombe, Oxford: Blackwell Publishing, 1972, s.368-370.

Wittgenstein, Ludwig. *Philosophische Untersuchungen/Philosophical Investigations*. İng. Çev. Elisabeth Anscombe, P.M.S. Hacker ve Joachim Schulte. Malden. MA/Oxford/Chichester: Wiley-Blackwell, 2009 (1953), gözden geçirilmiş 4. baskı.

Wittgenstein, Ludwig. *Philosophical Investigations*, İng. Çev. G. E. M. Anscombe. Oxford: Blackwell Publishing, 1986.

Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. İng. Çev. D. F. Pears ve B. F. McGuinness. London & New York: Routledge, 1921.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Beyza	ATALAR	
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce		
Eğitim Durumu	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise			
Lisans	2016	2021	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Yüksek Lisans	2021	2024	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurumlar	Başlama Yılı	Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
İletişim (e-posta):			
	Tarih İmza Adı Soyadı	12.09.2024	Beyza ATALAR

